

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน
ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

**PARTICIPATION OF INTEGRATED WATER USERS GROUP
MEMBERS, IN SANPATONG DISTRICT, CHIANGMAI**

มงคล จินดาธรรม

ปัญหาพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร
สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2552

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองปัญหาพิเศษ
สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร

ชื่อเรื่อง

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน
ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

PARTICIPATION OF INTEGRATED WATER USERS GROUP
MEMBERS, IN SANPATONG DISTRICT, CHIANGMAI

โดย

มงคล จินดาธรรม

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญสม วราเอกศิริ)
วันที่ ๒๗ เดือน ๙.๙. พ.ศ. ๒๕๖๖

กรรมการที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พหล ศักดิ์คะทนต์)
วันที่ 1 เดือน ๙.๙. พ.ศ. ๕๖

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.จักรพงษ์ พวงงามชื่น)
วันที่ ๒๔ เดือน ๙.๙. พ.ศ. ๕๖

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญสม วราเอกศิริ)
วันที่ ๒๗ เดือน ๙.๙. พ.ศ. ๒๕๖๖

สำนักงานบัณฑิตศึกษารับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.ทพ พงษ์พานิช)
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
วันที่ 1 เดือน ๙.๙. พ.ศ. ๒๕๖๖

ชื่อเรื่อง	การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นายมงคล จินดาธรรม
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.บุญสม วราเอกศิริ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำแม่แตง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร ของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน เขตอำเภอสันป่าตอง 2) ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน ในเขตอำเภอสันป่าตองในด้านการจัดการน้ำชลประทาน ด้านการบำรุงรักษา และด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และ 3) ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในด้านการมีส่วนร่วม และด้านการใช้น้ำชลประทาน ของเกษตรกรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล จากเกษตรกรที่ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตงในเขตอำเภอสันป่าตอง ในเขตพื้นที่ 6 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลหารแก้ว ตำบลยู่หา ตำบลสันกลาง ตำบลทุ่งด้อม ตำบลมะขามหลวง และตำบลบ้านกลาง มีจำนวนสมาชิก 5,189 คน โดยแบ่งเป็น กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน จำนวน 6 กลุ่ม และสมาชิกผู้ใช้น้ำ จำนวนตัวอย่าง 371 คน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูป ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดเป็น เพศชาย (ร้อยละ 88.67) มีอายุระหว่าง 46-55 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นครอบครัวขนาดเล็ก โดยมีสมาชิกอยู่ระหว่าง 3-4 คน มีอาชีพหลักทำนา มีรายได้รวมครัวเรือนเฉลี่ย 65,030.73 บาทต่อปี ใช้แหล่งเงินทุนจากการกู้ยืมเพื่อการเกษตรเป็นหลัก มีระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำ เฉลี่ย 13 ปี ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำเฉลี่ย 4 ครั้งต่อปี และมีประสบการณ์ในการฝึกอบรมเฉลี่ย 4 ครั้งต่อปี ด้านการได้รับข้อมูลข่าวสารจากหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้านมากที่สุด รองลงมาได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และมีการเยี่ยมชมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเฉลี่ยประมาณ 4 ครั้งต่อปี มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย คนละ 6.16 ไร่ มีสถานภาพการถือครองที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ทั้งหมด โดยปลูกข้าวเป็นหลัก

และปลูกพืชเศรษฐกิจในฤดูแล้ง พื้นที่ทำการเกษตรรับน้ำชลประทานเกือบทั้งหมด ร่วมกับแหล่งน้ำจากธรรมชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่มีที่เก็บกักน้ำ

ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานทั้ง 3 ประเด็น ได้แก่ มีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทาน การบำรุงรักษา และบริหารจัดการน้ำชลประทาน มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มี 2 ประเด็น มีดังนี้ ปัญหาจากการมีส่วนร่วม เช่นปัญหาจากการประสานงานภายในกลุ่ม ส่วนปัญหาการให้ความร่วมมือของกลุ่มสมาชิก มีปัญหาในระดับน้อย ปัญหาจากการใช้น้ำชลประทาน เช่น ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร และระยะทาง มีปัญหาในระดับมาก รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม และจากการใช้น้ำชลประทาน

Title	Participation of Integrated Water Users Group Members in Sanpatong District, Chiangmai
Author	Mr. Mongkon Jindatham
Degree of	Master of Science in Agricultural Extension
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr. Boonsom Waraegsiri

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the following: 1) socio-economic characteristics and farming of farmers in irrigational areas, Sanpatong district; 2) level of farmer participation in the irrigational areas of Sanpatong district in terms of water management, maintenance, and task management within the group of irrigation water users; and 3) problems encountered and suggestions on participation and water using of farmers joining a member of irrigation water management group.

A set of interview schedules was used for data collection administered with farmers joining a member of Maetaeng irrigation water using groups in 6 sub-districts: Harnkaew, Yuwa, Sanklang, Thungtom, Makhamluang, and Baanklang districts with a total of 5,189 members which sub-divided into 6 Water management groups. Respondents in this study consisted of 371 farmers. Obtained data were analyzed by using the Statistical Package.

Results of the study revealed that almost all of the respondents were male (88.67%) and 46-55 years old on average. Most of the respondents were elementary school graduates (Prathomsuksa 4). They had a small family with 3-4 people. Occupation of most respondents was rice growing and they had an annual income of 65,030.73 baht on average. The respondents got a loan from a bank for farming and they were members of water management group for 13 years on average. The respondents participated in the activities of water user group and also they had training experience for 4 times a year on average. The respondents perceived news or information through village news broadcast tower most. This was followed by staff of government agencies and staff visiting for 4 times a year. The respondents had 6.16 rai of land holding on average with title deed. They preferred to grow rice as a main crop and grow cash crops in the dry season. It was also found that almost all of the respondents' farming areas used

irrigation water and natural water sources. Most of the farming areas did not have water storage area.

With regards to participation level of members of irrigation water management group, it was found that the respondents had a moderate level of participation in irrigation water management, maintenance, and irrigation water management. For problems encountered, it was found that there was a low level of problem in coordination within the irrigation water management group and members. There was a high level of problem in irrigation water using such as an amount of water used for farming and distance. This also included guidelines for solving the problems arised from this participation and irrigation water using.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ในเขต
อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องด้วยผู้วิจัยได้รับความกรุณาจาก
รองศาสตราจารย์ ดร.บุญสม วราเอกศิริ ประธานกรรมการที่ปรึกษา พร้อมด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.พหล ศักดิ์กะทัศน์ อาจารย์ ดร.จกพงศ์ พวงงามชื่น กรรมการที่ปรึกษา และคณาจารย์ผู้ให้วิชา
ความรู้ รวมถึงบุคลากรของภาควิชาส่งเสริมการเกษตรทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ
และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ความกระจ่างขึ้น

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักงานชลประทานที่ 1 ฝ่ายจัดสรรน้ำ เจ้าหน้าที่
ชลประทานในเขตอำเภอสันป่าตอง และอำเภอแม่แตง ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก
ในเรื่องข้อมูลต่างๆ ขอขอบคุณสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกท่านที่ให้ความร่วมมือตอบแบบ
สัมภาษณ์ รวมทั้งเพื่อนร่วมบัณฑิตทุกท่านที่ให้ความเอื้อเฟื้อซึ่งมิได้กล่าวนามมา ณ ที่นี้

ขอโน้มระลึกถึงพระคุณของ บิดา มารดา และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่คอยให้กำลังใจ
สนับสนุนให้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจนสำเร็จตามความมุ่งหวัง

มงคล จินดาธรรม

สิงหาคม 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญเรื่อง	(8)
สารบัญตาราง	(11)
สารบัญภาพ	(12)
 บทที่ 1 บทนำ	 1
ปัญหาการวิจัย	2
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
ขอบเขตของการวิจัย	6
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	6
 บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	 10
การชลประทาน	11
ระบบชลประทาน	12
แนวคิดเกี่ยวกับองค์กร	15
ความเป็นมาองค์กรผู้ใช้น้ำในประเทศไทย	18
กิจกรรมขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน	20
โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง	22
ที่ตั้งและวัตถุประสงค์ของโครงการ	23
ลักษณะทั่วไปของโครงการ	24
กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง	24
ความหมายของกลุ่ม	25
สมาชิกกลุ่ม	26
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม	27

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ลักษณะและรูปแบบการมีส่วนร่วม	32
กระบวนการมีส่วนร่วม	35
ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม	37
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39
ภาคสรุป	40
กรอบแนวคิดในการวิจัย	42
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	44
สถานที่ดำเนินการวิจัย	44
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	46
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	48
การทดสอบเครื่องมือ	48
วิธีรวบรวมข้อมูล	49
การวิเคราะห์ข้อมูล	50
ระยะเวลาที่ใช้ในงานวิจัย	51
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	52
ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตรของผู้ให้ข้อมูล	52
ลักษณะส่วนบุคคล	52
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	56
ลักษณะทางสังคม	63
ลักษณะทางการเกษตร	68
การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน	72
ด้านการจัดการน้ำชลประทาน	73
ด้านการบำรุงรักษาภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	75
ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	78

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ปัญหา และอุปสรรคในการมีส่วนร่วม และจากการใช้น้ำชลประทาน	81
ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม	81
ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทาน	83
ข้อเสนอแนะในด้านการมีส่วนร่วม และการใช้น้ำชลประทาน	85
 บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	87
สรุปผลการวิจัย	88
ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร	88
ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำ	
ชลประทาน	89
ด้านการจัดการน้ำชลประทาน	89
ด้านการบำรุงรักษา	89
ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	90
ผลการศึกษาปัญหา และอุปสรรค จากการมีส่วนร่วม และจาก	
การใช้น้ำ	90
อภิปรายผลการวิจัย	91
ข้อเสนอแนะ	93
ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย	93
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	95
 บรรณานุกรม	96
ภาคผนวก	101
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	102
ภาคผนวก ข ประวัติผู้วิจัย	111

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	องค์กรผู้ใช้น้ำ และจำนวนกลุ่มสมาชิกในเขตอำเภอสันป่าตอง	3
2	กลุ่มผู้ใช้น้ำ และจำนวนประชากร	44
3	ที่ตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ และจำนวนประชากร	47
4	จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล	55
5	จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะทางเศรษฐกิจ	61
6	จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะทางสังคม	66
7	จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะทางเกษตร	70
8	ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน	72
9	จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามการมีส่วนร่วม ด้านการจัดการน้ำชลประทาน	74
10	จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามการมีส่วนร่วม ด้านการบำรุงรักษา	77
11	จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามการมีส่วนร่วม ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน	80
12	จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามปัญหา และอุปสรรค ด้านการมีส่วนร่วม	82
13	จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามปัญหา และอุปสรรค การใช้น้ำชลประทาน	84
14	จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามข้อเสนอแนะ	86

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดการวิจัย	43
2	พื้นที่เขตชลประทาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่	45

บทที่ 1

บทนำ

(INTRODUCTION)

“น้ำ” เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมวลมนุษย์ จนมีคำกล่าวไว้ว่า “น้ำคือชีวิต” ความต้องการใช้น้ำของทุกภาคส่วน ในปัจจุบันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งยังภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการบริโภคอุปโภค ตามการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวของเมืองและความต้องการอาหารเพิ่มขึ้น รวมทั้งปริมาณน้ำที่จำเป็นต่อระบบนิเวศน์ และสัตว์น้ำ

ในอดีตเราได้ดำรงรากฐานจากภาคเกษตรกรรมมาช้านาน น้ำยังมีความสำคัญในระดับต้น ๆ จึงจำเป็นต้องมีแนวทางการจัดการอย่างดีและเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหา “สงครามแย่งชิงน้ำ” การขาดความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรในการใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือย โดยใช้น้ำไปโดยไม่คุ้มค่าและสูญเสียน้ำโดยเปล่าประโยชน์ เช่นการให้น้ำแก่พืชแบบปล่อยท่วมพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งเป็นวิธีการใช้น้ำที่สิ้นเปลืองมากที่สุด และเกินความต้องการของพืช ซึ่งทำให้น้ำบางส่วนสูญเปล่า อย่างไม่คุ้มค่าและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้

ประเทศไทยซึ่งถือได้ว่าเป็นประเทศเกษตรกรรม การเกษตรจึงเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ “น้ำ” จึงเป็นปัจจัยหลักในการทำภาคเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการใช้สอยต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งในเขตพื้นที่ชลประทานซึ่งถือได้เป็นแหล่งที่มีการทำภาคเกษตรกรรมมากที่สุด สามารถทำการเพาะปลูกได้ทั้งปี มีทรัพยากรที่สมบูรณ์และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมในการเกษตรสามารถเพาะปลูกได้ทั้งปี ทำให้ผลผลิตส่วนใหญ่ จึงมาจากการเพาะปลูกในเขตพื้นที่ชลประทาน

ปัญหาวิกฤติเกี่ยวกับน้ำในปัจจุบันมีเพิ่มมากขึ้น น้ำใช้เพาะปลูก เพื่ออุปโภค บริโภค และใช้ในกิจการอุตสาหกรรม ฯลฯ เป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตและพัฒนา ในปัจจุบันประชาชนตามหมู่บ้านชนบท เมืองและในเขตหลวงนคร ตลอดจนแหล่งอุตสาหกรรมมีความต้องการน้ำมากขึ้น ขณะที่ปริมาณและคุณภาพแหล่งน้ำธรรมชาติในหลายท้องที่ขณะนี้กำลังมีสภาพวิกฤตอย่างมาก

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ทราบว่าเกษตรกรยังขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้น้ำที่ถูกต้อง ในเรื่องของการจัดสรรน้ำในการทำเกษตร รัฐบาลจึงให้ความสำคัญในเรื่องของการใช้น้ำอย่างมาก จึงได้จัดให้มีองค์กรการใช้น้ำโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเกษตรกรมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาคลองน้ำ

ชลประทานและเพื่อให้เกิดความสามัคคีและความร่วมมือในการใช้น้ำอย่างเป็นระบบ ลดปัญหาข้อขัดแย้งของผู้ใช้น้ำชลประทาน ในเขตโครงการชลประทานอีกด้วย

ปัญหาการวิจัย (Research Problem)

“น้ำ” เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ประเทศต่าง ๆ ในโลก รวมทั้งประเทศไทย ต่างก็ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำในทุกภาคส่วน นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ระดับชาติที่ต้องรีบแก้ไขอย่างรีบด่วน ไม่ว่าจะเป็นการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภค และบริโภค ซึ่งถือว่าน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์

ในอดีตประเทศไทยเคยได้ชื่อว่าเป็นประเทศผู้ขำขันน้ำถึงกับมีคำพังเพยว่า “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” แต่ปัจจุบันนี้พื้นที่หลายแห่งในทุกภาคของประเทศไทยต้องประสบกับสภาวะแห้งแล้งมากผิดปกติ เนื่องจากความผันแปรของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ประชาชนทุกท้องถิ่นที่เมื่อขาดแคลนน้ำกิน น้ำใช้ และไม่มีน้ำสำหรับใช้เพาะปลูกจะได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก จึงมีการร้องเรียนขอให้หน่วยงานต่าง ๆ เร่งจัดหาแหล่งน้ำช่วยเหลืออยู่ทั่วไป นับเป็นเหตุการณ์ “วิกฤตการณ์น้ำขาดแคลน” ที่น่าวิตกว่าจะเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี

ปัจจุบันการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำที่ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญของชาติ ซึ่งต้องรีบแก้ไขโดยด่วน ซึ่งกรมชลประทานมีหน้าที่รับผิดชอบจัดหาแหล่งน้ำให้เพียงพอต่อการใช้น้ำของเกษตรกร รวมทั้งส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำในแต่ละแห่งนั้น ๆ เพื่อให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการใช้น้ำและการดูแลบำรุงรักษาลองชลประทานและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในแหล่งน้ำชลประทานให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้เกษตรกรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกับเกษตรกรด้วยกันเองรวมถึงประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านรับทราบถึงปัญหา อุปสรรค ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมถึงการตัดสินใจร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความสามัคคี เกิดความร่วมมือกันในการใช้น้ำอย่างมีระบบ ลดปัญหาข้อขัดแย้งของกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อให้ผู้ใช้น้ำเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งมีผลต่อเนื่องไปยังการดูแลรักษาระบบส่งน้ำและการบำรุงรักษาผลประโยชน์ในท้องถิ่นของตนเอง

สำนักชลประทานที่ 1 เชียงใหม่ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 3 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดลำพูน ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 23.65 ล้านไร่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม 2.96 ล้านไร่และมีพื้นที่ชลประทานทั้งหมด 1.2 ล้านไร่ มีเขตโครงการที่รับผิดชอบอยู่ 6 โครงการ ได้แก่ โครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษา โครงการส่งน้ำฯ แม่กว้ง โครงการส่งน้ำฯ แม่แตง โครงการส่งน้ำฯ แม่แฝก-แม่จัด โครงการชลประทานเชียงใหม่ โครงการฯ แม่ฮ่องสอน โครงการฯ ลำพูน มีกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานที่ขึ้นทะเบียนกับกรมชลประทาน จำนวน 65 กลุ่ม (สำนักชลประทานที่ 1, 2540)

โครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษาแม่แตง ตั้งอยู่ที่ หมู่ 2 ตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือระหว่างทางหลวงสายเชียงใหม่-ฝาง ระยะทางประมาณ 45 กิโลเมตรครอบคลุมพื้นที่ 174,238 ไร่ เป็นพื้นที่ของเกษตรกรรม 66,039 ไร่ อยู่ในเขตท้องที่ 5 อำเภอ คือ อำเภอแม่แตง อำเภอแม่ริม อำเภอเมือง อำเภอหางดง และอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโครงการประเภทดัดน้ำผันน้ำจากลำน้ำแม่แตง มีกลุ่มบริหารการใช้น้ำ 13 กลุ่ม มีกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) จำนวน 193 กลุ่ม มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด จำนวน 11,666 คน

ในเขตอำเภอสันป่าตอง ได้จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้น โดยแบ่งประเภทกลุ่มเป็น 2 กลุ่ม คือ บริหารการใช้น้ำชลประทาน และกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) กลุ่มบริหารการใช้น้ำมีจำนวน 6 กลุ่มใหญ่ และแบ่งเป็นกลุ่มย่อย รวมเป็น 81 กลุ่ม (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 องค์กรผู้ใช้น้ำ และจำนวนกลุ่มสมาชิกในเขตอำเภอสันป่าตอง

ชื่อกลุ่ม	กลุ่มสมาชิกผู้ใช้น้ำ
กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 10	18 กลุ่ม
กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 11	13 กลุ่ม
กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 12	9 กลุ่ม
กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 13	20 กลุ่ม
กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 14	5 กลุ่ม
กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 15	9 กลุ่ม
รวมกลุ่มสมาชิกทั้งหมด	81 กลุ่ม

ที่มา: สำนักงานชลประทานที่ 1 เชียงใหม่ (2549)

เนื่องจากอำเภอสันป่าตองเป็นเขตอำเภอสุดท้ายที่อยู่ปลายน้ำซึ่งอยู่ห่างจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง ประมาณ 75 กิโลเมตร ปัญหาในช่วงฤดูร้อน ในช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายน เป็นระยะเวลาที่ฝนทิ้งช่วงตลอดฤดูแล้งทำให้ปริมาณน้ำแม่แตงลดลงเรื่อยๆ ถึง 2 ลบ.ม./วินาที (ปี 2541) และมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร เพราะเกษตรกรทำการเพาะปลูกพืชฤดูแล้วเกินแผนการกำหนดพื้นที่เป้าหมายของโครงการแม่แตง และปัญหาในช่วงฤดูฝน ในช่วง เดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคมเกษตรกรทำกิจกรรมตกกล้าและปักดำต้องใช้ น้ำมากและต่อเนื่องตลอด เวลา แต่ในขณะนั้นเกิดฝนทิ้งช่วงทำให้มีปริมาณต้นทุนน้อย ไม่เพียงพอ กับความต้องการ เพราะ โครงการฯแม่แตงเป็นโครงการประเภทเหมืองฝายไม่มีอ่างเก็บน้ำ ใช้ต้นทุน จากน้ำแม่แตงที่ไหลมาตามธรรมชาติ จะมีปริมาณน้ำมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตก ในลุ่มน้ำ และในบางพื้นที่ อยู่นอกเขตชลประทานมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการใช้ในการ ประกอบอาชีพของเกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทาน น้ำจึงเป็นปัญหาที่สำคัญของรัฐบาล และกลุ่ม เกษตรกรที่ต้องช่วยกันพัฒนาโดยมีส่วนร่วมแต่เรายังไม่ทราบว่าเกษตรกรโดยเฉพาะสมาชิกกลุ่ม บริหารการใช้น้ำมีส่วนร่วมอย่างไรบ้างเพื่อให้การดำเนินการเกี่ยวกับการมีการมีส่วนร่วมประสบ ผลสำเร็จและเพื่อเป็นแนวทาง ในการศึกษาและพัฒนาการใช้น้ำชลประทานให้เกิดคุณค่าสูงสุด และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะต่างๆของเกษตรกรรวมทั้งการ มีส่วนร่วมของเกษตรกรในเขตอำเภอสันป่าตอง ว่ามีส่วนร่วมเพียงใดในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการ น้ำชลประทาน ในด้านการจัดการน้ำชลประทาน ด้านการบำรุงรักษา และด้านการบริหารงาน ภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และต้องการทราบว่าเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำมีปัญหาและ อุปสรรคอะไรบ้างในการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำชลประทาน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย (Objectives of the Research)

การวิจัยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ในเขตอำเภอสันป่าตอง ในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะดังนี้

1. ศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร ของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน เขตอำเภอสันป่าตอง
2. ศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน ในเขตอำเภอสันป่าตองในด้าน
 - 2.1 ด้านการจัดการน้ำชลประทาน
 - 2.2 ด้านการบำรุงรักษา
 - 2.3 ด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ
3. ศึกษาถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในด้านการมีส่วนร่วม และการใช้น้ำชลประทานของเกษตรกรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Expected Results)

ผลการวิจัยครั้งนี้ที่ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ดังนี้คือ

1. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการใช้น้ำในโครงการชลประทาน สามารถนำผลการศึกษาครั้งนี้ไปใช้ในการวางแผนดำเนินงานเพื่อพัฒนา และส่งเสริมการใช้น้ำในพื้นที่ให้ดียิ่งขึ้น
2. หน่วยงานของรัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบถึงลักษณะการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำของเกษตรกร สามารถนำผลการวิจัยมาใช้ในการวิเคราะห์ เพื่อที่จะพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน ให้มีความเข้มแข็ง โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดสรรน้ำต่อไป
3. ผู้สนใจสามารถใช้ผลการศึกษาในครั้งนี้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการใช้น้ำของเกษตรกร

ขอบเขตของการวิจัย (Scope of the Research)

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง ในเขตอำเภอสันป่าตอง ในด้าน

1. ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางการเกษตร และลักษณะทางสังคม ของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทานฯ เขตอำเภอสันป่าตอง และระดับการมีส่วนร่วมในด้าน 1) ด้านการจัดการน้ำชลประทาน 2) ด้านการบำรุงรักษา และ 3) ด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน รวมทั้งปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในการมีส่วนร่วมการใช้น้ำชลประทาน

2. ผู้ให้ข้อมูลการศึกษาครั้งนี้คือ สมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตง เขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลหารแก้ว ตำบลยู่หว้า ตำบลสันกลาง ตำบลทุ่งด้อม ตำบลมะขามหลวง และตำบลบ้านกลาง จำนวน 371 คน

3. การวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการวิจัยทั้งสิ้น 10 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2551 ถึง เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ (Operational Definitions of Terms)

เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องและมีความหมายที่เข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้นิยามศัพท์ของคำบางคำในงานวิจัยไว้ดังนี้ คือ

สมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เขตอำเภอสันป่าตอง เป็นองค์กรเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน ที่มีสถานภาพไม่เป็นนิติบุคคล เกิดจากกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 81 กลุ่มรวมตัวกัน ในเขตพื้นที่ 6 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลหารแก้ว ตำบลยู่หว้า ตำบลสันกลาง ตำบลทุ่งด้อม ตำบลมะขามหลวง และตำบลบ้านกลาง มีจำนวนสมาชิก 5,189 คน โดยแบ่งเป็น กลุ่มบริหารการใช้น้ำ ชลประทาน จำนวน 6 กลุ่ม ของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง สำนักชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อจัดการน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทาน

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง หมายถึง โครงการชลประทานที่ดำเนินการเกี่ยวกับการชลประทาน ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของสำนักชลประทานที่ 1 เชียงใหม่ มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมและอุปโภคบริโภค ครอบคลุมเนื้อที่ทั้งหมด 174,238 ไร่ ในเขตท้องที่ 5 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอแม่แตง 2) อำเภอแม่ออน 3) อำเภอเมือง 4) อำเภอหางดง และ 5) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะส่วนบุคคล หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคลทางด้านกายภาพของเกษตรกร ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

สถานภาพสมรส แบ่งเป็น 4 สถานภาพ ได้แก่ โสด สมรส หย่า หม้าย

ระดับการศึกษา หมายถึง คุณวุฒิทางการศึกษาขั้นสูงสุดที่ได้รับจากสถานศึกษาของรัฐบาลหรือเอกชน หรือสถานที่อื่น ๆ เช่น วัด ของเกษตรกรที่ให้ข้อมูล

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกทั้งหมดที่อยู่ร่วมกันในครัวเรือนเดียวกัน

ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคลทางด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ รายได้เฉลี่ยต่อปี แหล่งเงินทุน และอาชีพหลัก

รายได้เฉลี่ยต่อปี หมายถึง รายได้ที่เป็นจำนวนเงินทั้งหมดที่ได้จากภาคเกษตร และนอกภาคเกษตร

แหล่งเงินทุน หมายถึง สถาบันการเงินต่าง ๆ ที่ดำเนินการเกี่ยวกับการให้เงินกู้กับเกษตรกร ทั้งภาครัฐ และเอกชน

อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่ทำเป็นประจำ และสร้างรายได้หลักให้กับครอบครัว เพื่อใช้จ่ายยามจำเป็น และเก็บออม

ลักษณะทางสังคม หมายถึง ระยะเวลาการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม การทำกิจกรรมกลุ่ม การเข้าร่วมการฝึกอบรม และการได้รับข้อมูลข่าวสาร ที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำของเกษตรกร การเยี่ยมชมของเจ้าหน้าที่ชลประทาน

ระยะเวลาการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม หมายถึง จำนวนปีที่เกษตรกรได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน มีหน่วยวัดเป็นปี

การทำกิจกรรมกลุ่ม หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ในกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วยกัน มีหน่วยวัดเป็นครั้ง

การเข้าร่วมฝึกอบรม หมายถึง การที่เกษตรกรได้เข้าร่วมฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำชลประทาน มีหน่วยวัดเป็นครั้ง

การรับข้อมูลข่าวสารทางการเกษตร หมายถึง การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ การติดต่อกับโลกภายนอก การได้รับข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ โปสเตอร์ แผ่นพับ เป็นต้น

การเยี่ยมชมของเจ้าหน้าที่ หมายถึง การที่เจ้าหน้าที่ชลประทานได้ไปให้คำแนะนำในด้านวิชาการต่างๆ กับการใช้น้ำที่ใช้ในการทำเกษตรกรรม

ลักษณะทางการเกษตร หมายถึง จำนวนพื้นที่ถือครองที่ดิน สถานภาพการถือครองที่ดิน ขนาดของพื้นที่ ชนิดของพืชที่ปลูก แหล่งน้ำ และพื้นที่เก็บกักน้ำ

จำนวนพื้นที่ถือครองที่ดิน หมายถึง จำนวนการถือครองที่ดินของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งรวมทั้งที่ดินที่มีเอกสาร และที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ มีหน่วยวัดเป็นไร่

ลักษณะการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร หมายถึง ลักษณะการถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิที่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง และไม่มีเอกสารสิทธิ

ขนาดของพื้นที่ หมายถึง จำนวนของพื้นที่ ที่เกษตรกรใช้ในการประกอบอาชีพ มีหน่วยวัดเป็นไร่

ชนิดของพืชที่ปลูก หมายถึง พืชที่เกษตรกรเพาะปลูก

แหล่งน้ำ หมายถึง แหล่งน้ำธรรมชาติ หรือ แหล่งน้ำจากชลประทาน

พื้นที่เก็บกักน้ำ หมายถึง บ่อเก็บน้ำหรือสระน้ำ ในพื้นที่ของเกษตรกรที่เก็บไว้ใช้ในการเกษตร มีหน่วยวัดเป็นไร่

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมของเกษตรกรหรือผู้ใช้น้ำชลประทานเข้ามามีส่วนร่วมกับกรมชลประทานในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งมีกิจกรรมในการมีส่วนร่วมด้วยกัน 3 กิจกรรมหลัก คือ 1) ด้านการจัดการน้ำชลประทาน 2) ด้านการบำรุงรักษา 3) ด้านการด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยแบ่งตัวชี้วัดเป็น 5 ระดับ คือ มีส่วนร่วมมากที่สุด/ทุกครั้ง เท่ากับ 5 คะแนน มีส่วนร่วมมากเท่ากับ 4 คะแนน มีส่วนร่วมปานกลาง เท่ากับ 3 คะแนน มีส่วนร่วมน้อย เท่ากับ 2 คะแนน มีส่วนร่วมน้อยที่สุด/น้อยครั้ง เท่ากับ 1 คะแนน

ด้านการจัดการน้ำชลประทาน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการวางแผนส่งน้ำประจำฤดูกาล และกำหนดวิธีการให้สมาชิกปฏิบัติตาม และติดตามดูแลรักษา ระบบชลประทาน

ด้านการบำรุงรักษา หมายถึง การมีส่วนร่วมในการ บำรุงรักษาแหล่งน้ำ คูส่งน้ำ คูระบายน้ำ อาคารชลประทาน และถนนบนคันคู

ด้านการด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ หมายถึง มีการจัดทำระเบียบข้อบังคับ ในการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และ ด้านการวางแผน การเลือกคณะกรรมการหัวหน้าคูคลอง การชี้แจงในปัญหาต่างๆ การร่วมแสดงความคิดเห็น ในการประชุม

ปัญหา และอุปสรรค หมายถึง ปัญหาในด้านการมีส่วนร่วม และปัญหาในด้านการใช้น้ำ โดยแบ่งตัวชี้วัดเป็น 5 ระดับ คือ มีปัญหา และอุปสรรคมากที่สุด/ทุกครั้ง เท่ากับ 5 คะแนน มีปัญหา และอุปสรรคมากเท่ากับ 4 คะแนน มีปัญหา และอุปสรรคปานกลาง เท่ากับ 3 คะแนน มีปัญหา และอุปสรรคน้อย เท่ากับ 2 คะแนน มีปัญหา และอุปสรรคน้อยที่สุด/น้อยครั้ง เท่ากับ 1 คะแนน

ปัญหาในด้านการมีส่วนร่วม หมายถึง ปัญหาในด้านการประสานงาน ด้านการให้ความร่วมมือ ด้านการบำรุงรักษา และด้านงบประมาณ

การประสานงาน หมายถึง การติดต่อหรือประสานงานในเรื่องเกี่ยวกับการใช้น้ำภายในกลุ่ม

การให้ความร่วมมือ หมายถึง การให้ความร่วมมือในเรื่องของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน

การบำรุงรักษา หมายถึง การช่วยบำรุงรักษาในระบบชลประทาน

งบประมาณ หมายถึง งบประมาณภายในกลุ่มบริหารการใช้น้ำ

ปัญหาในด้านการใช้น้ำชลประทาน หมายถึง ความขัดแย้งภายในกลุ่ม ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร ด้านระยะทาง จัดสรรน้ำภายในแลก (คูน้ำ) และการจัดน้ำภายในคลองซอย

ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร หมายถึง ปริมาณน้ำที่เกษตรกรใช้ในภาคเกษตรกรรม

ความขัดแย้งภายในกลุ่ม หมายถึง ข้อขัดแย้งปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การใช้น้ำชลประทาน ภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ระยะทาง หมายถึง พื้นที่การเกษตร ที่ห่างจากโครงการส่งน้ำชลประทาน

จัดสรรน้ำภายในคลองซอย หมายถึง การจัดสรรน้ำภายในคลองซอยที่แยกมาจาก คลองส่งน้ำสายหลัก

การจัดน้ำภายในแลก (คูน้ำ) หมายถึง การจัดสรรน้ำในแลก ที่แยกมาจากคลองซอย

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

(REVIEW OF RELATED LITERATURES)

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ในส่วนของการตรวจเอกสารผู้วิจัยจะเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่ศึกษา เพื่อให้เกิดความกระจ่างถึงปัญหาการวิจัยสามารถวางแผนและออกแบบการวิจัยให้ถูกต้อง จึงสรุปแยกตรวจเอกสารเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. การชลประทาน
 - 1.1 ความหมายของการชลประทาน
 - 1.2 ระบบชลประทาน
2. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กร
3. ความเป็นมาองค์กรผู้ใช้น้ำในประเทศไทย
 - 3.1 กิจกรรมขององค์กรผู้ใช้น้ำในประเทศไทย
4. โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง
 - 4.1 ประวัติความเป็นมา
 - 4.2 ที่ตั้งและวัตถุประสงค์ของโครงการ
 - 4.3 ลักษณะทั่วไปของโครงการ
 - 4.4 กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง
5. กลุ่ม
 - 5.1 ความหมายของกลุ่ม
 - 5.2 สมาชิกกลุ่ม
6. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
 - 6.1 แนวความคิด
 - 6.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 6.3 ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม
 - 6.4 กระบวนการมีส่วนร่วม
 - 6.5 ปัญหา และอุปสรรคของการมีส่วนร่วม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การชลประทาน

การชลประทาน เป็นการควบคุมระดับน้ำ ให้เหมาะสมกับความต้องการของพืชผลที่ปลูกในประเทศไทย แม้ว่าการชลประทานจะเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ แต่การชลประทานยังมีอาจกระทำได้ครอบคลุมพื้นที่การเกษตร ส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2528 พื้นที่ทำการเพาะปลูกอยู่ในเขตชลประทานน้อยกว่า 20% ของพื้นที่ทำการเพาะปลูกทั้งหมด ภาคกลางนับว่ามีพื้นที่การเพาะปลูกอยู่ในเขตชลประทานมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันตก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ตามลำดับ (วิชัย เทียนน้อย, 2540: 80)

ความหมายของการชลประทาน

สุริย์ สอนสมบุรณ์ (2511: 1) ได้ให้ความหมายของคำว่า การชลประทาน ไว้ว่าเป็นกิจการที่มนุษย์เราจัดทำกันขึ้นเพื่อส่งน้ำไปใช้ในการเพาะปลูกตามความหมายนี้กิจการดังกล่าวอาจจะจัดทำโดยบุคคลอื่นที่มีโชกสิทธิ์ก็ได้เช่นรัฐบาลเป็นผู้จัดทำให้อย่างที่ทำกันอยู่อันเรียกว่า “การชลประทานหลวง”

สมปรารถนา อย่างอื่น (2547: 5) ได้ให้ความหมายของ การชลประทาน หมายถึง กิจการจัดสรรน้ำ เพื่อประกอบการพัฒนาเพื่อการเกษตร การอุปโภค บริโภค การอุตสาหกรรมในด้านต่าง ๆ การคมนาคม และการบรรเทาภัยปัญหาน้ำ

วิบูรณ์ บุญชูโรกุล (2526: 1) ได้ให้ความหมายของ การชลประทาน หมายถึง เป็นกิจการที่ได้จัดทำขึ้น เพื่อส่งน้ำจากทางน้ำหรือแหล่งน้ำใด ๆ ไปใช้ในการเพาะปลูก และ หมายถึง การป้องกันการเสียหายแก่การเพาะปลูกอันเกี่ยวกับน้ำ กับทั้งรวมถึงการคมนาคมทางน้ำซึ่งอยู่ในเขตการชลประทานนั้นด้วย ในขณะที่ ชูชาติ คำภู (2507: 1) ได้ให้ความหมายของการชลประทานไว้ว่า เป็นส่วนราชการที่มีหน้าที่จัดสรรน้ำโดยทุก ๆ วิธีทางเพื่อให้ก่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนนานาประการ

สรุปได้ว่า การชลประทานนั้น เป็นกิจการหนึ่งที่มนุษย์เรานั้น ได้จัดทำขึ้นมาเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค การเกษตร การอุตสาหกรรม การคมนาคม และการบรรเทาภัยปัญหาน้ำ

ระบบชลประทาน

สมบุญ ลูวิระ (2539: 118-120) ได้กล่าวไว้ว่า การชลประทานนั้นเป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำเพื่อ กัก เก็บ รักษา ควบคุม ส่ง ระบาย หรือแบ่งน้ำเพื่อเกษตรกรรม ดังนั้น ระบบชลประทานจึงประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ที่มีลักษณะและหน้าที่ตลอดจนประโยชน์ในการใช้งาน แตกต่างกันไป ระบบการดำเนินงานของกิจกรรมชลประทาน จึงประกอบด้วย 1. การพัฒนาแหล่งน้ำ 2. ระบบเก็บกักน้ำ 3. ระบบท่อน้ำและผันน้ำ 4. ระบบส่งน้ำ 5. ระบบน้ำให้น้ำในแหล่งเพาะปลูก และ 6. ระบบการระบายน้ำออกจากพื้นที่เกษตรกรรม

ระบบการชลประทานที่นิยมใช้กันทั่วไปคือ การใช้แหล่งน้ำบนผิวดิน ได้แก่ การผันน้ำ หรือท่อน้ำในแม่น้ำให้ไหลเข้าสู่คลองส่งน้ำด้วยปริมาณที่พอเหมาะสู่พื้นที่เกษตร ปล่อยน้ำปริมาณที่ต้องการจากแหล่งเก็บกักน้ำ เช่นอ่างเก็บน้ำไปยังพื้นที่เกษตรกรรม และการสูบน้ำจากแหล่งน้ำไปใช้ในการเกษตรโดยตรง การใช้น้ำบาดาลเหมาะสมสำหรับกรณีที่สภาพทางธรรมชาติ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ หรือแหล่งน้ำผิวดินไม่เอื้ออำนวย

ชุตีวรรณ สิทธิเลิศ (2543: 23-25) การจัดการน้ำชลประทานที่ดีนั้นจะต้องพิจารณาถึงระบบชลประทานควบคู่ไปด้วย ซึ่งหน้าที่ของระบบชลประทานจะประกอบไปด้วยการเก็บน้ำของแหล่งน้ำต้นทุน การจัดระบบแพร่กระจายน้ำ การส่งน้ำและจัดสรรน้ำ โดยทุกๆ คน ส่วนมีความสำคัญโดยที่จะมีผลต่อการส่งน้ำให้กับเกษตรกรตั้งแต่ปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่จนถึงการกระจายน้ำจนถึงแปลงเพาะปลูก ส่วนหัวใจสำคัญของระบบชลประทานคือ ระบบการกระจายน้ำในแปลงเพาะปลูกเป็นตัวบอกถึงความสามารถในการกระจายน้ำสู่แปลงเพาะปลูกได้ทั่วถึงมากน้อยเพียงใดน้ำต้องมีหน้าที่สัมพันธ์กันจึงจะสามารถส่งน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ชูชีพ พิพัฒนศิริ และคณะ, 2543: 2-30) โดยทั่วไปแล้วระบบชลประทานจะประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ หัวงานและระบบส่งน้ำ ทั้งนี้ในส่วนแต่ละส่วนจะทำหน้าที่แตกต่างกันไป ในส่วนแรกที่จะกล่าวถึงคือ ส่วนประกอบของระบบชลประทาน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หัวงาน

หัวงานในโครงการชลประทานมีลักษณะที่หลายหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และความจำเป็นเป็นสำคัญ หัวงานอาจมีลักษณะเป็นอ่างเก็บน้ำ ฝายทดน้ำ ประตูระบายน้ำหรือสถานีสูบน้ำซึ่งจะรับน้ำจากแหล่งต้นทุนอยู่ 2 แบบคือ แหล่งน้ำในอ่างเก็บน้ำ (reservoir sources) โดยจะมีปริมาณน้ำเก็บกักไว้เพื่อส่งให้ระบบคลองชลประทาน เช่น อ่างเก็บน้ำ ดังนั้นปริมาณน้ำส่วนที่ยังไม่ได้นำไปใช้จะถูกเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำสำหรับใช้ระหว่างมีปริมาณน้ำในแม่น้ำ และปริมาณน้ำในแม่น้ำมีความไม่แน่นอน น้ำต้นทุนจากอ่างเก็บน้ำจะมีความแน่นอนมากกว่าแหล่งน้ำในแม่น้ำ

ส่วนอีกแหล่งหนึ่งได้แก่ แหล่งน้ำในแม่น้ำซึ่งระบบส่งน้ำจะรับน้ำจากแม่น้ำโดยตรงไม่มีอ่างเก็บน้ำเป็นตัวเก็บกัก จะมีเขื่อนทดน้ำ เขื่อนระบายน้ำ ฝ่ายทดน้ำ สร้างกันลำนํ้า เพื่อให้ระดับด้านเหนือน้ำมีความสูงมากพอที่จะส่งเข้าสู่คลองส่งน้ำชลประทานสายหลัก ปริมาณน้ำในแม่น้ำขึ้นอยู่กับลักษณะทางอุทกวิทยาและลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ลุ่มน้ำ ปริมาณน้ำในพื้นที่รับน้ำได้มาจากน้ำฝน ซึ่งจะมีความไม่แน่นอนของปริมาณน้ำโดยมักจะขึ้นอยู่กับฤดูกาล นั่นคือในฤดูฝนจะมีน้ำมากกว่าในฤดูแล้ง

2. ระบบส่งน้ำ

ในระบบส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่รับน้ำของโครงการส่วนมาก เป็นการส่งน้ำด้วยระบบคลองส่งน้ำซึ่งเป็นทางน้ำผิวดินที่ขุดขึ้นหรือถมขึ้นบนดิน เพื่อให้น้ำไหลจากแหล่งน้ำไปสู่พื้นที่เพาะปลูกด้วยแรงโน้มถ่วงของโลก ขนาดของคลองส่งน้ำจะมีขนาดลดลงจากต้นคลองสู่ปลายคลอง และแผ่กระจายครอบคลุมพื้นที่ในเขตส่งน้ำ คลองส่งน้ำอาจแยกตามลักษณะและหน้าที่คือ คลองส่งน้ำสายใหญ่ เป็นคลองสายหลักที่สร้างขึ้นเพื่อรับน้ำจากแหล่งน้ำไปสู่พื้นที่ส่วนใหญ่ โดยมากจะสร้างขึ้นในที่สูงบริเวณสองฝั่งของลำน้ำธรรมชาติ ส่วนคลองซอย เป็นคลองที่ขุดแยกจากคลองส่งน้ำสายใหญ่ ซึ่งแนวคลองซอยจะวางอยู่ในแนวสูงพื้นที่ ท้ายสุดคือคลองแยกซอยอันเป็นคลองเล็กที่ขุดแยกจากคลองซอยอีกทีเพื่อรับน้ำจากคลองซอยออกไปจ่ายให้พื้นที่เพาะปลูกให้ทั่วถึงยิ่งขึ้นและคูส่งน้ำเป็นน้ำเปิดขนาดเล็กโดยรับน้ำจากท่อส่งน้ำเข้าไปให้พื้นที่เพาะปลูกที่อยู่ห่างออกไปซึ่ง คูส่งน้ำมีบทบาทสำคัญที่ทำให้กระจายได้เต็มพื้นที่เพาะปลูกอย่างทั่วถึงและเพียงพอและควบคุมการไหลได้

ในบางพื้นที่จะพบว่าการส่งน้ำด้วยการสูบน้ำโดยระบบท่อส่งน้ำ เนื่องจากในพื้นที่นั้นไม่สามารถส่งน้ำโดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกได้ ดังนั้นจึงต้องมีการส่งน้ำด้วยแรงดัน ซึ่งการส่งน้ำด้วยระบบท่อส่งน้ำจะมีส่วนช่วยลดการสูญเสียของน้ำเมื่อเทียบกับระบบคลองส่งน้ำในพื้นที่ที่ไม่สามารถสร้างคลองส่งน้ำได้ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ในการสร้างระบบส่งน้ำและลักษณะพื้นที่ในการส่งน้ำจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ในการพิจารณาถึงรูปแบบการส่งน้ำไปยังโครงการชลประทานต่อไป

นอกจากนี้ระบบส่งน้ำสามารถแบ่งการส่งน้ำออกได้เป็น 3 วิธีการหลัก คือ

1. การส่งน้ำตลอดเวลา คือ การส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกทุกแปลงด้วยอัตราคงที่ตลอดเวลา ตลอดทั้งฤดูกาลเพาะปลูก นั่นคือ ตั้งแต่เริ่มปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว โดยจะหยุดส่งน้ำเฉพาะในช่วงที่มีฝนตกหรือหลังฝนตกเมื่อมีปริมาณเพียงพอแล้ว ซึ่งเกษตรกรได้รับน้ำชลประทานพร้อมกับแบบต่อเนื่องตลอดเวลา

2. การส่งน้ำแบบหมุนเวียนหรือตามรอบเวร คือ การส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกตามปริมาณและระยะเวลาที่เหมาะสม โดยมีลำดับหรือรอบเวรของการส่งที่กำหนดไว้อย่างแน่นอนตามความต้องการใช้น้ำและระยะเวลาการเจริญเติบโตของพืช

3. การส่งน้ำตามความต้องการของผู้ใช้ คือ การส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกตามเวลาและปริมาณที่ผู้ใช้น้ำต้องการ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับผู้ใช้น้ำ เพราะเกษตรกรสามารถวางแผนการปลูกพืชและให้น้ำแก่พืชในเวลาและปริมาณที่เหมาะสม โครงการชลประทานที่ส่งน้ำด้วยวิธีนี้จะต้องมีแหล่งน้ำต้นทุนเพียงพอเพื่อที่จะสามารถแจกจ่ายน้ำแก่ผู้ต้องการได้ แต่มีข้อเสียสำหรับการส่งน้ำจริงเพราะจะเกิดการสูญเสียในระหว่างลำเลียงน้ำ บางครั้งไม่สามารถส่งน้ำได้ตามความต้องการของผู้ใช้น้ำ ซึ่งเป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับโครงการชลประทานที่มีการเก็บค่าชลประทาน เนื่องจากเกษตรกรที่ใช้น้ำมากจะเสียเงินมากและเกษตรกรที่ใช้น้ำน้อยจะเสียเงินน้อยทำให้เกิดความเป็นธรรมและทำให้ผู้ใช้น้ำรู้จักประหยัด

สุริย์ สอนสมบูรณ์ (2511: 1) ยังได้กล่าวว่า เมื่อน้ำได้ถูกส่งไปตามคลองสายใหญ่เข้าไปสู่คลองซอย และออกจากคลองซอยก็จะไหลไปหล่อเลี้ยงพื้นที่เพาะปลูก เราจะต้องมีการชลประทานในความหมายอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นกิจการที่กสิกรดำเนินงานเพื่อแจกจ่ายน้ำแก่พื้นที่ดินอย่างสม่ำเสมอและทั่วถึงกัน และให้พอเหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืชแต่ละชนิดแต่ละวัย ในฤดูกาลที่ต่างกัน น้ำที่กสิกรเอามาดำเนินการแจกจ่ายกันนี้ ถ้าอยู่ในเขตชลประทานหลวงก็หมายความว่า เป็นน้ำจากคลองชลประทานนั่นเอง แต่ถ้าอยู่นอกเขตชลประทานหลวงอาจได้น้ำจากคลองธรรมชาติ เหมืองราษฎร ลำห้วย บ่อ หรือการสูบน้ำจากแหล่งน้ำอื่น ๆ ก็ได้ ปัจจุบันประเทศไทยเรามีอาณาเขตการชลประทานหลวงแผ่ขยายออกไปเป็นเนื้อที่ถึงกว่า 60 ล้านไร่ แต่กิจการชลประทานที่กสิกรควรจะทำในไร่นาของตนเพื่อใช้น้ำจากคลองชลประทานให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และทั่วถึงกันกว้างขวางที่สุดยังมีน้อยมาก จึงเป็นการสมควรที่จะต้องมีการเผยแพร่และส่งเสริมการชลประทานสำหรับกสิกรให้ก้าวรุดหน้า ไปทันกับการพัฒนาการชลประทานหลวงที่รัฐบาลเป็นผู้ลงทุนจัดทำไป

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กร

อकिन รพีพัฒน์ (2536: 58) ได้ให้ความหมายขององค์กร ไว้ว่าเป็นการรวมกลุ่มกันเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดการอยู่รอดในสังคมเช่นเดียวกับการรวมตัวเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำ โดยเฉพาะการพัฒนาในด้านต่าง ๆ นั้น องค์กรนับเป็นสิ่งสำคัญอันจะส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานต่อไป ซึ่งองค์กรหรือกลุ่มพื้นฐานในชีวิตของมนุษย์เราได้แก่ครอบครัวและเครือญาติ เนื่องจากสมาชิกของทั้งสองกลุ่มนี้เมื่อเกิดมาก็ต้องเป็นสมาชิกของกลุ่มโดยอัตโนมัติ ซึ่งเราจะพบได้ในทุกสังคม

โดยทั่วไปแล้วองค์กรกับกลุ่มมีความหมายสอดคล้องกัน มีความหมายคล้ายคลึงกัน ชุตีวรรณ สิทธิเลิศ (2543: 10) ได้ให้ความหมายของคำว่า องค์กร หมายถึง กลุ่มความร่วมมือกันทางสังคม ที่ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบหนึ่ง โดยมีการวางระเบียบกฎเกณฑ์ไว้สำหรับเข้าเป็นสมาชิกและสมาชิกบางคนทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือฝ่ายบริหารที่คอยดูแลให้สมาชิกคนอื่น ๆ ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้ นอกจากนั้น ยังมีการแบ่งงานกันทำระหว่างสมาชิก มีลำดับชั้นอำนาจ และการทำงานขององค์กรนั้นจะดำเนินการไปอย่างต่อเนื่องและมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน ส่วน พุทธศร วัฒนาอุดมวงศ์ (2540: 25) ได้ให้ความหมายของคำว่าองค์กรไว้ว่า เป็นหน่วยทางสังคมหรือการรวมกลุ่มของมนุษย์เพื่อบรรลุเป้าหมายที่เฉพาะบางอย่าง

ดังนั้นองค์กรมีลักษณะสำคัญดังนี้ คือ

1. มีการจัดองค์กร เช่น การแบ่งงานกันทำ การจัดสรรอำนาจ และการแบ่งความรับผิดชอบ
2. มีศูนย์อำนาจทำหน้าที่ควบคุมและประสานงานการทำงานของสมาชิกให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร
3. มีการสับเปลี่ยนโยกย้ายเจ้าหน้าที่ขององค์กรอยู่ตลอดเวลา

ในขณะเดียวกัน องค์กรผู้ใช้น้ำ ในโครงการชลประทานของรัฐ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะมีลักษณะและหลักการพื้นฐานขององค์กรที่มีการสืบทอดมาจาก องค์กรผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝายอันถือเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำพื้นบ้านของท้องถิ่น ทั้งนี้จากการศึกษาของ Coward (1980: 205-210) ได้สรุปถึงลักษณะเด่นขององค์กรชลประทานพื้นบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ 3 ลักษณะ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการจัดองค์กรผู้ใช้น้ำในปัจจุบัน คือ

1. ความเป็นผู้นำสามารถรับผิดชอบได้ (accountable leadership) ในทุกกิจกรรมการชลประทานพื้นฐาน ซึ่งหน้าที่รับผิดชอบจะขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่ชลประทาน ลักษณะ โครงสร้าง

ทางกายภาพของระบบชลประทาน และตำแหน่งที่ตั้งของระบบชลประทาน การที่ผู้นำสามารถรับผิดชอบในแต่ละกิจกรรมได้

2. การมีกลุ่มย่อยในองค์กร (mini-unit organization) ในแต่ละองค์กร สมาชิกจะมีการแบ่งกลุ่มย่อย ๆ ซึ่งสมาชิกกลุ่มย่อยจะมีพื้นฐานที่การเพาะปลูกอยู่ติดต่อกัน แต่ละกลุ่มย่อยจะมีหัวหน้ารับผิดชอบ กลุ่มย่อยเหล่านี้เป็นฐานในการระดมแรงงานหรือทรัพยากร เพื่อซ่อมแซมและบำรุงรักษาระบบชลประทานที่ใช้ประโยชน์อยู่

3. การจัดระเบียบองค์กรโดยใช้ลำเหมืองหลัก (canal-based organization) การเป็นสมาชิกองค์กรเหมือนฝายถือหลักการถือครอบพื้นที่ที่ได้รับน้ำชลประทาน ดังนั้นชุมชน เหมืองฝายจึงไม่ใช่ ชุมชนหมู่บ้าน เนื่องจากว่าสมาชิกผู้ใช้น้ำจากระบบชลประทานหนึ่ง ๆ อาจมาจากหลายหมู่บ้าน ทำให้การรวมกลุ่มเป็นองค์กรเหมือนฝายส่วนมากเป็นการรวมกลุ่มคนจากหลายหมู่บ้าน เพื่อการจัดการชลประทานร่วมกัน

นอกจากนั้น Reed (1992: 72-124) ได้แยกแยะการศึกษาองค์การทางสังคมวิทยาว่ามีมิติในการศึกษาวิเคราะห์อยู่ 5 มิติ ด้วยกันและแต่ละมิตินั้นสนใจศึกษาองค์การในลักษณะที่แตกต่างกัน มีดังนี้

1. มิติเชิงระบบ (systems perspective) สนใจศึกษาแบบแผนการจัดระเบียบองค์กรที่เป็นทางการ ที่สามารถปรับตัวได้เป็นผลสำเร็จในสิ่งแวดล้อมที่เผชิญอยู่ การศึกษาในมิตินี้สนใจศึกษาการปรับตัวของโครงสร้างภายในองค์กร

2. มิติเชิงการจัดระเบียบที่มีการต่อรอง (negotiated order approach) สนใจศึกษาและทำความเข้าใจถึงกระบวนการของการให้และการรับ ระหว่างสมาชิกในองค์กรที่ปฏิบัติต่อกันอย่างมีระบบแบบแผน และที่ซึ่งถูกสถาปนาและสงวนรักษาไว้ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ การศึกษาในมิตินี้เห็นว่าโครงสร้างองค์กรมีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องโดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

3. มิติเชิงอำนาจ และการครอบงำ (power and domination view) สนใจที่จะศึกษาโครงสร้างการประสานงานและการควบคุมที่ถูกทำให้เป็นสถาบันในระดับมหภาค ที่ซึ่งก่อให้เกิดแบบแผนและการปฏิบัติงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ การศึกษาในมิตินี้เห็นว่าโครงสร้างเชิงเศรษฐกิจการเมืองที่ใหญ่กว่าควบคุมและสนับสนุนองค์กร และการจัดระเบียบองค์กรมักใช้ขั้นพื้นฐานในการจัด

4. มิติเชิงสัญลักษณ์ (symbolic perspective) สนใจที่จะศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดและสนับสนุนความรู้สึกที่มีอยู่ร่วมกันของสมาชิกภายในองค์กร การศึกษาในมิตินี้มององค์กรว่าเป็น “สิ่งที่มีจริงเชิงวัตถุ” ที่ถูกผลิตซ้ำโดยผ่านตรรกะของการเปลี่ยนรูปเชิงสถาบันซึ่งเป็นกระบวนการสถาปนาการมีอยู่ขององค์กร

5. มิติเชิงปฏิบัติทางสังคม (social practices framework) เป็นการสังเคราะห์มิติเชิงระบบและมิติเชิงอำนาจ กับมิติเชิงการจัดระเบียบที่มีการต่อรอง เข้าด้วยกัน โดยให้ความสำคัญต่อโครงสร้างของพลังอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองภายนอกองค์กรและการปฏิบัติงานภายในองค์กรที่เฉพาะหนึ่ง ๆ การศึกษาในมิตินี้สนใจศึกษาการรวมกันของการปฏิบัติงานกับกลไกเชิงการบริหารของหน่วยงานและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายที่ซึ่งสถาปนาและสนับสนุนการทำงานขององค์กร

Scott (1992: 94) ศึกษาองค์กรในมิติเชิงระบบ ได้เสนอว่าองค์กรเป็นคำที่สามารถนิยามได้ 3 แบบ ตามมิติการศึกษาวิเคราะห์ คือ

1. องค์กรในมิติของระบบที่สมเหตุสมผล (rational system) เป็นการพิจารณาองค์กรในแง่ที่เป็นการรวมกลุ่มคนเพื่อทำกิจกรรมหนึ่ง ๆ เพื่อเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งมีโครงสร้างองค์กรที่เป็นทางการค่อนข้างสูง จึงทำให้องค์กรมีความเด่นไปจากการรวมกลุ่มแบบอื่น และองค์กรเป็นเครื่องมือที่ถูกออกแบบมาเพื่อวัตถุประสงค์เป้าหมายที่เฉพาะ

2. องค์กรในมิติของระบบธรรมชาติ (natural system) เป็นการพิจารณาองค์กรในแง่ที่ว่า การรวมกลุ่มคนในโครงสร้างอย่างเป็นทางการหรือเป้าหมายอย่างเป็นทางการ มีความสำคัญน้อยมากต่อสมาชิก สมาชิกกลุ่มจะใช้โครงสร้างที่ไม่เป็นทางการในการทำงานร่วมกันเพื่อความอยู่รอดขององค์กร

3. องค์กรในมิติของระบบเปิด (open system) เป็นการพิจารณาองค์กรในแง่ที่เป็นการร่วมมือระหว่างกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มต่างๆ ที่พยายามเจรจาตกลงกันเพื่อแสวงหาเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน การผนึกกำลังของกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มต่างๆ จะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและผันแปรไปตามปัจจัยทางสภาพแวดล้อม

ซูชิฟ พัทธน์ศิริ และคณะ (2543: 2) ได้สรุปเกี่ยวกับแนวคิดที่หลากหลายที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์องค์กร ว่า แต่โดยธรรมชาติของการเกิดองค์กรนั้นจะมาจากการรวมกลุ่มคนที่มีความต้องการที่จะตอบสนองเป้าหมายร่วมกันเสมอ เช่นเดียวกับการจัดตั้งองค์กรเพื่อจัดการทรัพยากรนั้นๆ ถือว่าเป็นการรวมตัวกันของผู้คนเพื่อดำเนินการร่วมกันในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนและให้เพียงพอของทรัพยากรในธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำจืดและน้ำผิวดิน จะได้ประโยชน์มากกว่าต่างคนต่างทำ จึงเป็นกระบวนการที่วิวัฒนาการไปสู่การรวมกลุ่มเป็นชุมชนที่มุ่งกระทำการใด ๆ เพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบกันเพื่อความเสมอภาค เพื่อสร้างกลไก เสริมสร้างวินัยโดยการกำหนดเงื่อนไขในการอยู่ร่วมกันและแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนนั้น เมื่อมีการรวมตัวกันมากขึ้น สถานภาพแปรเปลี่ยนไปในทาง กายภาพ เช่น เป็นชุมชนเมือง เป็นประเทศ เป็นรัฐและเป็นสังคมโลกต่อไป

ความเป็นมาองค์กรผู้ใช้น้ำในประเทศไทย

องค์กรผู้ใช้น้ำในประเทศไทยเกิดขึ้นครั้งแรกในโครงการชลประทานขนาดเล็ก โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการวางแผน ก่อสร้าง จัดสรรน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทานด้วยตนเอง ซึ่ง ไพฑูรย์ พะลายะสูตร (2535: 43-45) ได้สรุปถึงประวัติความเป็นมาขององค์กรผู้ใช้น้ำได้อย่างสมบูรณ์และน่าสนใจดังนี้

คนไทยในภาคเหนือได้รู้จักการชลประทานประเภทเหมืองฝายมาแต่อดีต สมัยล้านนา ซึ่งมีหลักฐานเอกสารปรากฏว่าได้มีระบบเหมืองฝายมาตั้งแต่ พ.ศ. 1100 หรือประมาณ 1,435 ปี มาแล้ว ต่อมาในสมัยพระเจ้าเม็งราย เมื่อ พ.ศ. 1839 กิจการชลประทานราษฎร์ได้พัฒนายิ่งขึ้นและได้ตรากฎหมายเกี่ยวกับเหมืองฝายและการบริหารงานระบบเหมืองฝายปรากฏในเม็งรายศาสตร์ ซึ่งได้ระบุเกี่ยวกับการก่อสร้าง การจัดการน้ำและองค์กรของระบบเหมืองฝายอย่างสมบูรณ์แบบ พร้อมทั้งมีบทบาทกำหนดโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนตั้งแต่โทษสถานเบา เช่น ปรับเงินและโทษสถานหนักถึงการประหารชีวิต โดยมีหลักการว่า หากเป็นการกระทำความผิดที่จิตใจและเอาเปรียบสังคม จะได้รับโทษสถานหนัก

โดยในสมัยล้านนา มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ใช้น้ำบริหารงานด้านต่าง ๆ เช่น แก่ฝาย ซึ่งมีหน้าที่หลักในการควบคุมดูแลการซ่อมแซมฝายและเลียบน้ำ มีหน้าที่ในการดูแลการส่งน้ำ เมื่อมีการพัฒนาและมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติชลประทานราษฎร์ การจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำของระบบเหมืองฝายจึงมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่นนายอำเภอ กำนันและผู้ใหญ่บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ในขณะเดียวกันยังคงนำเอาหลักการที่เคยใช้ในอดีตมาปรับใช้ ระบบการจัดองค์กรผู้ใช้น้ำเหมืองฝายราษฎร์ในภาคเหนือนี้ นับว่าเป็นต้นกำเนิดขององค์กรผู้ใช้น้ำในประเทศไทยซึ่งมีอายุยืนยาวนานมาจนปัจจุบัน

เมื่อทางราชการ โดยกรมชลประทานดำเนินงานพัฒนาโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่เรียกว่าเป็นโครงการชลประทานหลวงในภาคต่าง ๆ ของประเทศและมีโครงการชลประทานประเภทอ่างเก็บน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างประเทศ ดังกล่าว เจ้าหน้าที่ของยูซอมได้เสนอแนะให้จัดรวบรวมผู้ได้รับประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแต่ละแห่งเพื่อร่วมมือ และประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทานจึงได้ตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำแห่งแรกที่อ่างเก็บน้ำบ้านห้วยกุดลิงจ้อ จังหวัดอุดรธานีในปี พ.ศ. 2506 เรียกว่ากลุ่มกสิกรผู้ใช้น้ำชลประทานและได้ขยายงานจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำไปยังอ่างเก็บน้ำไปยังอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาดำเนินการเป็นสมาคมผู้ใช้น้ำและได้ขยายงานมากขึ้น จนในปี พ.ศ. 2511 จึงได้นำแนวคิดนี้

ไปใช้ในโครงการชลประทานหลวงในภาคอื่น ๆ เช่น ในภาคกลางและในภาคเหนือ การดำเนินการจัดตั้งสมาคมผู้ใช้น้ำยังไม่มีพระบัญญัติว่าด้วยเรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่อาศัยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นหลัก และกรมชลประทานได้ตั้งหน่วยงานรับผิดชอบเรื่องนี้ขึ้น เรียกว่า ศูนย์สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน เมื่อปี พ.ศ. 2511 สังกัดกองชลประทานหลวงในสมัยนั้น หรือสำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำในปัจจุบันทำหน้าที่แนะนำส่งเสริมเรื่องการจัดตั้งสมาคมผู้ใช้น้ำตลอดจนกระตุ้นให้สมาชิกของสมาคมดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์

ต่อมาได้มีการพัฒนาในระดับไร่นาด้วยวิธีการจัดรูปที่ดินและในพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2517 ได้กำหนดให้เกษตรกรเจ้าหน้าที่ที่ดินต้องจ่ายค่าซ่อมแซมและบำรุงรักษาระบบชลประทานและสิ่งสาธารณประโยชน์ที่ใช้ร่วมกันตลอดจนค่าบริหารการส่งน้ำในระดับไร่นา จึงได้มีการกำหนดรูปแบบขององค์กรผู้ใช้น้ำในเขตโครงการจัดรูปที่ดินขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2523 เป็นรูปแบบของสหกรณ์ในเขตจัดรูปที่ดิน ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสหกรณ์การเกษตรระดับอำเภอ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทานเท่านั้น ส่วนบริการด้านอื่น ๆ ใช้จากสหกรณ์การเกษตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ได้ปรับปรุงรูปแบบขององค์กรใหม่เป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในเขตจัดรูปที่ดินแตกต่างจากสหกรณ์การเกษตรระดับอำเภอและมีเขตแดนสหกรณ์ตามเขตการส่งน้ำที่กำหนดและสามารถจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ประเภทอนกประสงค์ คือ เพื่อดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทานเพียงอย่างเดียวก่อน เมื่อมีความพร้อมจะเพื่อวัตถุประสงค์อื่น เช่น การตลาดสินค้าตามที่ต้องการก็สามารถทำได้

สำหรับปัจจุบันนี้กรมชลประทานมีนโยบายที่ส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำในโครงการชลประทานได้มีส่วนร่วมในงานชลประทานจึงได้จัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำในแต่ละโครงการชลประทานขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่สำคัญ (กรมชลประทาน, 2544: 35-36) ดังนี้

1. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำรวมตัวกัน และมีการจัดสรรน้ำให้เป็นไปอย่างทั่วถึงและยุติธรรม
2. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้พิจารณาปรับปรุงระบบชลประทานโดยเฉพาะในไร่นาของตนให้น้ำแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วและเหมาะสมกับการเกษตรแผนใหม่
3. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้เรียนรู้ และเข้าใจถึงความสำคัญวิธีการชลประทาน การระบายน้ำหรือการใช้น้ำชลประทานอย่างถูกต้อง
4. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้เรียนรู้และเข้าใจถึงประโยชน์ความสำคัญ และดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทาน อาคารประกอบชลประทานต่าง ๆ อย่างถูกต้อง

5. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำเป็นแกนกลางติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ชลประทานรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการเกษตรในการที่จะรับเอาความรู้ทั้งด้านทฤษฎี ด้านการปฏิบัติ โดยการแนะนำและฝึกอบรมในลักษณะกลุ่ม
6. เพื่อลดและขจัดปัญหา ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มอันเกี่ยวกับการใช้น้ำ
7. เพื่อปรับทัศนคติเดิมของเกษตรกรผู้ใช้น้ำที่คอยรับความช่วยเหลือจากรัฐบาลให้รู้จักการช่วยตนเอง เพื่อแบ่งเบาภาระแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐ
8. เพื่อกระจายอำนาจการบริหารจัดการน้ำไปสู่ชุมชนในระบบใช้น้ำชลประทานโดยสรุปแล้ว องค์กรผู้ใช้น้ำเริ่มมาจากกลุ่มเหมืองฝายหรือกลุ่มชลประทานราษฎรก่อนโดยกลุ่มมีส่วนร่วมในการดำเนินการเอง ต่อมามีการนำเอาระบบชลประทานหลวงมาใช้เพื่อก่อให้เกิดความถาวรในการก่อสร้างและดำเนินงานระบบจึงได้กำเนิดเป็นสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานในเขตโครงการชลประทาน จนกระทั่งเมื่อเกิดการจัดรูปที่ดินจึงมีองค์กรผู้ใช้น้ำในเขตจัดรูปที่ดินเรียกว่าสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในเขตจัดรูปที่ดินขึ้น

กิจกรรมขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

1. การบริหารการส่งน้ำและบำรุงรักษา
 - 1.1 วางแผนจัดสรรการส่งน้ำและบำรุงรักษา
 - 1.2 สำรวจความต้องการใช้น้ำจากสมาชิกผู้ใช้น้ำ แล้วแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ชลประทาน
 - 1.3 ประชุมใหญ่ผู้ใช้น้ำ แจ้งแผนการส่งน้ำประจำฤดู และผลการดำเนินกิจกรรม
 - 1.4 ประชุมผู้ใช้น้ำรายฤดู จัดรอบเวรการใช้น้ำภายในฤดูน้ำ
 - 1.5 ดำเนินการให้ผู้ใช้น้ำทำการบำรุงรักษาคลองซอย ภูน้ำและอาคารชลประทานให้สามารถส่งน้ำได้สะดวกร่วมพิจารณาปรับปรุงสิ่งก่อสร้างเพื่อให้การส่งน้ำในคลองซอย, ภูน้ำ และการระบายน้ำเป็นไปโดยสะดวก
2. การบริหารองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน
 - 2.1 จัดทำระเบียบข้อบังคับในการบริหารองค์กรผู้ใช้น้ำ
 - 2.2 จัดทำสัญญากลุ่มผู้ใช้น้ำและดำเนินการให้มีการปฏิบัติตามสัญญาด้วยความเสมอภาค
 - 2.3 จัดทำบัญชีรายชื่อสมาชิกผู้ใช้น้ำ

2.4 เลือกตั้ง หัวหน้าหมู่บ้าน หน้าคลอง และคณะกรรมการ ตามวาระการดำรง
ตำแหน่ง

2.5 สร้างกองทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายขององค์กรผู้ใช้น้าในการบริหารจัดการน้า
และ บำรุงรักษา

2.6 ประเมินผลงานขององค์กรผู้ใช้น้าประจำปี

2.7 ประชาสัมพันธ์ข่าวสาร รายงานฐานะการเงินและผลงานในสมาชิกทราบ

3. กิจกรรมด้านอื่น ๆ

3.1 รักษาสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดมลพิษ ดูแลสภาพธรรมชาติที่เป็นแหล่งต้นน้ำ

3.2 จัดทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น การทำความสะอาดสถานที่

สำคัญ

3.3 ใช้ประโยชน์ในหมู่บ้านร่วมกัน และการขุดลอกคลองสาธารณะ เป็นต้น

3.4 ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเกษตรกรกรรมแก่สมาชิกขององค์กร

3.5 ดำเนินการให้สมาชิกขายผลผลิตให้ได้ราคาที่เหมาะสม

3.6 จัดให้มีกิจกรรม เพื่อสร้างความสามัคคีของผู้ใช้น้า เช่น การรักษาประเพณี
ที่ดีงามในท้องถิ่น การช่วยเหลือเอื้ออาทรแก่เพื่อนสมาชิก

วันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2528: 223-227) ได้สรุปวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งองค์กร
ผู้ใช้น้าชลประทาน ดังนี้

1. เพื่อให้สมาชิกผู้ใช้น้ารู้จักค่าของน้าและวิธีการใช้น้าชลประทานโดยประหยัด
ตลอดจน การบำรุงรักษาคันคู่น้า อาคารชลประทานต่างๆ ให้อยู่ในสภาพที่ดีเพื่อการเพิ่มผลผลิตของ
สมาชิกผู้ใช้น้า

2. เพื่อช่วยกันปรับปรุงระบบการส่งน้า การระบายน้า การจัดสรรน้า การปลูกพืช
หลัก และพืชหมุนเวียน ตามหลักวิชาการเพื่อให้มีผลผลิตต่อไร่สูง

3. เพื่อรักษาผลประโยชน์ในเรื่องการซื้อขายผลผลิตเกษตรของสมาชิกผู้ใช้น้า
รวมทั้งจัดหาอุปกรณ์การเกษตรเพื่อสมาชิกผู้ใช้น้า

4. ส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการเกษตรชลประทานให้แก่สมาชิกผู้ใช้น้า

5. เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง ระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับการแย่งน้า

จากบทบาทที่สำคัญขององค์กรผู้ใช้น้ำต่อการจัดการทรัพยากรน้ำข้างต้นจะเห็นได้ว่าได้เปิดโอกาสให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้มีอิสระในการบริหารจัดการด้วยตนเอง มีการคัดเลือกประธานเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบและสมาชิกจะคอยปฏิบัติตามกฎ ดังนั้นการจะให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กรในแต่ละองค์กรผู้ใช้น้ำจะมีการจัดระเบียบภายในกลุ่มภายใต้ความเห็นร่วมกันของสมาชิกเช่นเดียวกันกับการจัดการทรัพยากรน้ำแบบเหมืองฝายนั่นเอง ซึ่งการเลือกเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรน้ำนับเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญขององค์กรผู้ใช้น้ำว่าจะมีการเลือกในรูปแบบใดให้เหมาะสมและเป็นธรรมชาติที่สุด การเรียกเก็บค่าน้ำชลประทานอาจเป็นเครื่องมือหนึ่งที่คาดว่าจะเกิดความเป็นธรรม นอกจากนี้ยังช่วยลดปัญหา อุปสรรคและความขัดแย้งที่เกิดภายในกลุ่ม โดยในแต่ละองค์กรอาจกำหนดเครื่องมือในการจัดการที่ไม่เหมือนกัน บางกลุ่มอาจใช้การเรียกเก็บค่าน้ำอย่างเฉียวหรืออาจใช้วิธีอื่น หรือผสมผสานกันไป ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำมีการรวมตัวกันและมีการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นไปอย่างทั่วถึง ยุติธรรมและยั่งยืนต่อไป

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง

ประวัติความเป็นมา

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง ได้รับพิจารณาโครงการในการก่อสร้างพร้อม ๆ กับโครงการแม่แฝก ในปี พ.ศ. 2469 อันเป็นการก่อสร้างชลประทานแผนใหม่ในภาคเหนือ ซึ่งอาคารทดน้ำที่ถาวรแทนฝายพื้นเมืองซึ่งเป็นฝายไม้ไผ่และไม้ลำที่ชาวบ้านใช้ในการชักน้ำ เพื่อการเกษตรเป็นระยะเวลาดิถีต่อมาช้านาน ซึ่งประกอบด้วยฝายในลำน้ำแม่แตง จำนวน 3 ลูก และแม่น้ำปิง จำนวน 5 ลูก แต่โดยเหตุที่มีลักษณะภูมิประเทศของโครงการแม่แตง เป็นที่ราบแต่แคบขนานไปกับลำน้ำปิง การวางแนวคลองสายใหญ่จะต้องยาวถึง 75 กิโลเมตร ซึ่งเปรียบเทียบกับความยาวคลองส่งน้ำของโครงการแม่แฝกแล้วคลองส่งน้ำแล้วคลองส่งน้ำของโครงการแม่แตงจะมีความยาวมากกว่าถึง 2 เท่าด้วยเหตุผลนี้ค่าการลงทุนจึงแพงกว่า ถึงแม้เนื้อที่ที่ได้รับผลประโยชน์จากชลประทานจะมีมากกว่าแต่เมื่อคิดถึงค่าลงทุนต่อไร่แล้ว โครงการแม่แตงจะมีมากกว่าประกอบกับในขณะนั้นงบประมาณของรัฐบาลมีน้อยไม่สามารถจะสร้างโครงการชลประทานในจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกันทั้งสองโครงการได้ รัฐบาลจึงงดการก่อสร้างโครงการแม่แตง ไว้ก่อนและได้เลือกสร้างโครงการแม่แฝกในปี พ.ศ. 2472 ต่อมาในปี พ.ศ. 2498 พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอหางดง เกิดความเสียหายมากเพราะขาดแคลนน้ำ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ในเขตอำเภอหางดง

ได้รับความเสียหายเกือบทุกปี ทั้งนี้เนื่องจากลำน้ำห้วยธรรมชาติมีไม่พอตามความต้องการของกรมชลประทาน จึงได้เริ่มพิจารณาโครงการฯ แม่แตงขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งและเห็นควรที่จะเปิดโครงการนี้ขึ้นในปี พ.ศ. 2498-2500 ได้สำรวจพื้นที่เพื่อก่อสร้างจัดซื้อที่ดินบริเวณห้วยนางสร้างบ้านพักและระเบิดหินวางแนวฝายคันหินและได้ปิดไว้ชั่วคราวเนื่องจากไม่มีงบประมาณทำต่อ ในปีพ.ศ. 2506 กรมชลประทาน ได้กู้เงินจากองค์การการเงินระหว่างประเทศ เอ.ไอ.ดี เป็นเงิน 26 ล้านบาท งานก่อสร้างจึงได้เริ่มขึ้นในปีนั้นและเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2516 โดยใช้งบประมาณในการก่อสร้างรวมทั้งสิ้น 308,053,800 บาท (สำนักชลประทานที่ 1 เชียงใหม่, 2549: 1)

ที่ตั้งและวัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 18 องศาเหนือและเส้นแวงที่ 92 องศาตะวันออก มีความยาวจากทิศเหนือจดทิศใต้ประมาณ 75 กิโลเมตรและกว้างจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตกประมาณ 24 กิโลเมตร มีที่ทำการโครงการอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปทางเหนือ ระหว่างทางหลวงสายเชียงใหม่ฝาง มีเนื้อที่โครงการชลประทานอยู่ในเขต 5 อำเภอ คือ 1) อำเภอแม่แตง 2) อำเภอแมริม 3) อำเภอเมือง 4) อำเภอหางดง และ 6) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อพัฒนาพื้นที่ฝั่งขวาของลำน้ำปิง ภายในเขตจังหวัดเชียงใหม่ให้ได้มีการชลประทานเพียงพอแก่การทำนาและปลูกพืชอื่น ๆ ในฤดูฝน 148,102 ไร่ และฤดูแล้ง 60,000 ไร่ ทำให้เกษตรกรจำนวน 45,000 ครอบครัว มีความเป็นอยู่ดีขึ้นตลอดจนช่วยเหลือในกิจการอื่น ๆ ที่สำคัญ ๆ เมื่อโครงการมีน้ำต้นทุนเพียงพออันได้แก่ ใช้อุปโภค-บริโภคในพื้นที่บริเวณฝั่งขวาของคลองส่งน้ำสายใหญ่การประปาจังหวัดเชียงใหม่การประปามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ช่วยเจือจาง และผลักดันน้ำเสียในคูเมืองเชียงใหม่ เป็นน้ำใช้ในสวนล้านนา ร.9 และ ในปัจจุบันได้นำไปใช้ในโครงการใหญ่ ๆ เช่น โครงการพืชสวนโลก และสวนสัตว์ไนท์ซาฟารี เป็นต้น

ลักษณะทั่วไปของโครงการ

ห้วยงาน เป็นโครงการประเภทดักน้ำและผันน้ำจากลำน้ำแม่แดง ที่ห้วยงานมีอาคารสำคัญ คือ ฝาย ขวางกั้นลำน้ำเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น และผันเข้าคลองสายใหญ่ประกอบด้วยอาคารที่สำคัญ คือ ฝาย, ประตูระบายปากคลอง, ประตูระบายทราย, ทานบดินและทางระบายน้ำฉุกเฉิน

ฝายแม่แดง ตัวฝายแม่แดงสร้างในช่องลัดของลำน้ำแม่แดงความยาวสันฝาย 80 เมตร ทดน้ำจากท้องน้ำเดิม 5.50 เมตร ปริมาณน้ำที่ออกแบบให้ผ่านฝายสูงสุด 700 ม³/วินาที ปริมาณน้ำที่มากเกินไปนี้จะไหลล้นออกทางระบายน้ำฉุกเฉิน เมื่อระดับสูงกว่าสันฝาย 2.50 เมตร ระดับสันฝาย +347.00 รทก. โดยส่วนประกอบด้วยส่วนหลัก ๆ ดังนี้ ประตูระบาย, ปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ ประตูระบายทราย ประตูระบายทราย ทานบบนดิน ทางระบายน้ำฉุกเฉิน ระบบส่งคลองน้ำสายใหญ่ และระบบส่งน้ำคลองซอย

กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง

กรมชลประทาน (2548: 43) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง มีขอบเขตพื้นที่องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานครอบคลุมพื้นที่คลองส่งน้ำสายใหญ่ หรือ คลองซอย หรือ คลองแยกซอย หรือ โซนน้ำ 1 โซน หรืออาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งโครงการชลประทาน แต่มากที่สุดไม่ควรเกิน 20,000 ไร่ ต่อหนึ่งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน โครงสร้างกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ประกอบด้วยกลุ่มพื้นฐานหลายกลุ่ม ที่ใช้น้ำจากแหล่งน้ำหรือคลองสายเดียวกัน มีการบริการในรูปคณะกรรมการที่เลือกจากสมาชิกผู้ใช้น้ำ เพื่อจัดการน้ำ หรือคลองส่งน้ำสายใหญ่ หรือ คลองซอย หรือ คลองแยกซอย หรือ โซนส่งน้ำ รวมทั้งในระดับผู้นำ

กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง เริ่มดำเนินการจัดตั้งกลุ่มเมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2532 โดยฝ่ายจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา ของโครงการแม่แดง ปัจจุบัน มีกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แดง เขตอำเภอสันป่าตอง ครอบคลุมพื้นที่รับน้ำชลประทานในบริเวณคลองซอยที่ 23 ซ้าย 54,439 ไร่ แบ่งเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำ เป็น 6 โซน ตั้งแต่โซน 10 ถึงโซน 15 ได้แก่ ตำบลหารแก้ว (โซน 10) ตำบลยู่หว้า (โซน 11) ตำบลสันกลาง (โซน 12) ตำบลทุ่งค้อม (โซน 13) ตำบลมะขามหลวง (โซน 14) และตำบลบ้านกลาง (โซน 15) จำนวนสมาชิกทั้งหมด 5,189 คน ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มสมาชิกผู้ใช้น้ำ 81 กลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์การจัดตั้งองค์กร

1. เพื่อช่วยลดภาระของรัฐบาลในการบำรุงรักษา และการจัดการน้ำในระดับไร่นาให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อเป็นแกนกลางในการประสานงานระหว่าง เจ้าหน้าที่ของรัฐและเกษตรกร ในด้านการรับทราบปัญหาอุปสรรค ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่แนวทางการแก้ไข ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น
3. เพื่อให้เกิดความสามัคคี และความร่วมมือกันในการใช้น้ำอย่างเป็นระบบ ลด ปัญหาข้อขัดแย้งของผู้ใช้น้ำในเขตโครงการฯ
4. เพื่อให้ผู้ใช้น้ำรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งมีผลต่อเนื่องไปยังการดูแลรักษาระบบส่งน้ำ และการรักษาผลประโยชน์ในท้องถิ่น
5. เพื่อเป็นรากฐานรองรับในการพัฒนาด้านอื่น ๆ
6. เพื่อให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นการเสริมสร้างการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย

กลุ่ม

ความหมายกลุ่ม

คำว่า “กลุ่ม” ในความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 63) หมายถึง คน สัตว์ หรือ สิ่งของต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นกลุ่มหรือก้อน พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ (2527: 47) ได้ให้ความหมายว่า เป็นการที่คนจำนวนหนึ่งมารวมกันมีขนาดและลักษณะต่างกัน

สุชา จันทรเอน (2527: 237) กล่าวว่ากลุ่ม คือการรวมบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ที่มีจะประสงค์กิจกรรมและมาตรฐานของพฤติกรรมร่วมกัน ลักษณะ ศิริวัฒน์ (2530: 186) ได้ให้ความหมายว่า กลุ่มหมายถึง การรวมบุคคลที่มีความสำเร็จและความสนใจตรงกัน หรือร่วมทำ กิจกรรมในเวลา และสถานที่เดียวกัน นอกจากนั้น Bell and sirjawaki ใน นำชัย หนูผล และสุนิลา หนูผล (2531: 178) ยังได้เห็นว่า กลุ่มทางสังคมเป็นการรวมตัวของประชาชนที่สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างมีแบบแผน สัมพันธภาพที่ได้รับขึ้นอยู่กับบทบาทและตำแหน่งที่เกี่ยวข้องระหว่างกัน เมื่อคนเราจะต้องรวมกลุ่มโดยแต่ละบุคคลมีเหตุผลต่างกันออกไปในการรวมกลุ่มที่มีอยู่จะก้าวหน้า หรือมีความสำเร็จเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับสมาชิกของกลุ่ม

ทศนีย์ ศิริวรรณ (2522: 65) สรุปว่าเกษตรกรที่รวมกลุ่มทางการเกษตรมีแนวโน้มการยอมรับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากกว่าเกษตรกรที่ไม่มีการรวมกลุ่มทางการเกษตร

Penner (1978: 50) ได้ สรุปปัจจัยหรือสาเหตุที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มมี 3 ประการ

1. ความต้องการ (needs) คือ การที่สมาชิกเห็นว่ากลุ่มสามารถตอบสนองความต้องการของเขาได้และการเข้าร่วมกลุ่มนั้นไม่ได้เป็นการลงทุนที่ใช้เหตุผล นั่นคือ คนที่ตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้เล็งเห็นว่าจะช่วยให้ได้รับสิ่งที่ต้องการและคุ้มค่ากับการลงทุน โดยเฉพาะประโยชน์ที่จะได้รับ

2. มีเป้าหมายร่วมกัน (shared goals) เมื่อคนเราไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้โดยลำพังดังนั้นจึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มกัน นอกจากนั้น การมีกิจกรรมร่วมกัน และการมีความสนใจร่วมกัน เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการรวมกลุ่มได้

3. มีความหวาดกลัวร่วมกัน (shared treats) การรวมกลุ่มประเภทหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อคนเรารู้สึกว่าได้รับการขู่เข็ญ คุกคามหรือได้รับแรงกดดันและความบีบคั้น ซึ่งนักทฤษฎีบางท่านได้อธิบายว่าเมื่อคนถูกทำให้เกิดความกลัว เขาจะไม่แน่ใจว่าเขาจะปฏิบัติอย่างไร ความไม่แน่ใจประการนี้ยังทำให้เกิดความกลัวมากขึ้นเพื่อที่จะลดความรู้สึกนี้ เขาจึงแสวงหาบุคคลอื่นซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่คุกคามเช่นเดียวกัน คนอื่น ๆ จะให้โอกาสเขาในการเปรียบเทียบความรู้สึกและการที่จะปฏิบัติต่อสิ่งที่ถูกคุกคามนั้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเมื่อบุคคลต้องมาผจญกับสิ่งที่คุกคามเหมือนกัน ก็จะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม

สมาชิกกลุ่ม

การเป็นสมาชิกกลุ่มนั้น จิตติศักดิ์ ศรีปัญญา (2537: 41-42) ได้ศึกษากระบวนการตัดสินใจยอมรับเทคโนโลยีการปลูกถั่วลิสงของเกษตรกรบ้านแม่ใจ อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยด้านการเป็นสมาชิก กลุ่มพบว่าเกษตรกรผู้ปลูกถั่วลิสง ส่วนใหญ่ระบุว่าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรแล้วจะได้รับการบริการจากรัฐในปริมาณมากขึ้น และการได้รับการบริการด้านวิชาการเกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิตต่าง ๆ มากกว่าการทำเกษตร โดยไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก ส่วนแสง ริมประนาม (2537: 52) ได้ศึกษาผลจากการยอมรับการเป็นสมาชิกกลุ่ม พบว่าผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 85.20 ระบุว่าเป็นสมาชิก เนื่องจากสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ปรีชา สามารถ (2547: 50-51) ได้สรุปผลการศึกษางานวิจัย พบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อ ความคลาดหวังด้านประโยชน์เวช แต่ไม่มีผลต่อความคลาดหวังด้านประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ด้านการมีอำนาจและเกียรติยศชื่อเสียงและทางด้านการได้รับสิทธิพิเศษ อื่น ๆ ชีร์วัฒน์ ชูรัตน์ (2541: 65) ได้ศึกษาการเป็นสมาชิกกลุ่มกับความความหวังของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการป้องกันกำจัดศัตรูข้าวโดยวิธีผสมผสานมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ในทำนองเดียวกันผลการศึกษาของ วลภา อยู่ทอง (2525: 64) ได้สรุปผลศึกษานั้นพบว่า เกษตรกร ที่มีการรวมกลุ่มมีแนวโน้มยอมรับเครื่องจักรและการทำนาสองครั้งเร็วกว่าเกษตรกรที่ไม่มีการรวมกลุ่ม

ชูลีกร ขวัญชัยนนท์ (2546: 16) ได้สรุปผลการศึกษาในงานวิจัย พบว่า เกษตรกรที่รวมกลุ่มทางการเกษตรมีแนวโน้มการยอมรับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากกว่าเกษตรกรที่ไม่มีการรวมกลุ่มทางการเกษตร อังคณา สิมานนท์วรไชย (2525: 65) ได้สนับสนุนว่า สมาชิกสหกรณ์ได้ใช้วิทยาการแผนใหม่มากกว่าผู้ที่ไม่ใช่สมาชิก ศิริวรรณ วงศ์สมบัติ (2533: 8) ได้ชี้แจงถึงหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มไว้ว่าสมาชิกในกลุ่มจะให้ความร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มที่ได้กำหนดขึ้นจากความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิกในกลุ่มโดยถือเสียงข้างมากของกลุ่มเท่านั้น

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

แนวความคิด

มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมหลากหลายแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีความเข้าใจและประสบการณ์ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนค่อนข้างจะมีความหมายที่กว้างต่างกันไป สาวิตรี พยอมแย้ม (2549) ใน นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 103) ซึ่งได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า คือ การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้นกลับทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่ม

กรรณิกา ชมดี (2524: 11) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการโดยกระทำผ่านกลุ่มองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 10-11) กล่าวว่า การเข้าร่วมกันอย่างแข็งขันและเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจตัดสินใจและหน้าที่รับผิดชอบของการเข้าร่วมจะเป็น เครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียต้องการมากที่สุดจะได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นที่ผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอกัน

นรินทร์ พัฒนพงศา (2533: 30) ได้แปลความหมายของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) หมายถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการของโครงการตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ 2) หมายถึงการที่จะทำให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะพยายามเข้าดำเนินการควบคุมทรัพยากร

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 138-139) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะเช่นเดียว คือ 1) ลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบ่งออกเป็น 2.1) การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน 2.2) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางลงมาเป็นส่วนภูมิภาค มีลักษณะเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร อำนาจต่อรองให้การจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกับประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจการพัฒนาแก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนได้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535: 121) ได้กล่าวถึง แนวความคิดในเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทว่า ได้เกี่ยวข้องกับแนวความคิด 2 แนวคิด คือ

แนวความคิดแรก เป็นการมีส่วนร่วม ผ่านองค์กรในชนบทโดยประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชนบท โดย

1. เป็นผู้บริหารหรือเป็นเจ้าของหน้าที่ขององค์กรในชนบทต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชนบท
2. เป็นสมาชิกขององค์กรในชนบทในชุมชนต่างๆ ซึ่งเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชนบทและ
3. ไม่เป็นสมาชิกขององค์กรในชนบท แต่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการในฐานะที่เป็นผู้ออกแรงงาน (labor) เป็นผู้สนับสนุนด้านอุปกรณ์ (contribution of materials) เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน (monetary assistance) เป็นผู้เข้าร่วมในโครงการฝึกอบรมสัมมนาหรือประชุม รวมทั้งเป็นผู้รับข่าวสาร (recipient of information) เกี่ยวกับโครงการพัฒนาชนบท

แนวคิดที่สอง เป็นการมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการตัดสินใจ (trough decision making process) ในโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งประชาชนในชนบทสามารถเข้ามามีส่วนร่วมโดย

1. ผู้นำในท้องถิ่น ทั้งที่มาจากผู้ที่มีความรู้ มีการศึกษาและผู้ที่มาจากการแต่งตั้ง สามารถเข้ามามีส่วนร่วม ในขั้นการดำเนินงานตามแผนโครงการพัฒนาชนบท
2. ประชาชนบางส่วนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดจนการคัดเลือกปัญหาและ โครงการที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหในชนบทนั้น

สากล สติติวิทยานันท์ (2532: 166-167) ได้กล่าวถึง แนวความคิดที่เกี่ยวกับการ ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนน้ำได้บังเกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ดังจะเห็นได้จากประเพณี “ลงแขก” (cooperative work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก

การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว กลุ่มละแวกบ้าน ชุมชน หมู่บ้าน ตลอดจนสังคมนั้นพัฒนาการชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในครอบครัวและในสังคมให้เจริญก้าวหน้าและผาสุกเรื่อยมา

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดความคิดสำคัญ 6 ประการคือ

1. ความสนใจ และความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนให้ไปในทิศทาง ที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำที่สนองต่อความรับผิดชอบตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกับกิจกรรมนั้น อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังอาจเกิดจากแนวคิดอื่น ๆ เช่น

4. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างวิหาร โบสถ์วิหาร

5. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง

6. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส ฯลฯ

จากดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนไม่ว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยร่วมกันคิดร่วมกันลงมือปฏิบัติการ ร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์และร่วมในการติดตามและประเมินผล

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

โกวิท พวงงาม และคณะ (2536: 107) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีของการมีส่วนร่วมไว้ว่ามีวิธีการดังนี้คือ

1. โครงการที่จัดทำขึ้นนั้น จะต้องแสดงให้เห็นกลุ่มเป้าหมายสนใจว่าจะสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างแท้จริง
2. จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายนั้นได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้มากที่สุด
3. การตัดสินใจหรือความคิดเห็น จะต้องเป็นกลุ่มคนเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้งต่อความเชื่อต่างๆ ในชุมชนนั้น

อำนาจ อนันตชัย (2527: 126-131) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีของการมีส่วนร่วมไว้ว่า โดยมี 5 ทฤษฎี ดังนี้

ทฤษฎีที่ 1 ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อม

การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อบุคคลให้เกิดความเชื่อถือ และการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาการขัดแย้งในการปฏิบัติ และถ้าจะให้เกิดผลดี ผู้เกลี้ยกล่อมต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้งให้เกิดความศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้เกลี้ยกล่อม การเกลี้ยกล่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่

การมีส่วนร่วมของประชาชนได้ โดยเฉพาะถ้าการเกลี้ยกล่อมนี้เป็นเรื่องที่ตรงกับขั้นพื้นฐานที่เกิดจากความพึงพอใจของบุคคลในชุมชนแล้ว ย่อมส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ในที่สุด

ทฤษฎีที่ 2 ทฤษฎีการสร้างขวัญของคนในชาติ (national morale)

คนเรามีความต้องการทั้งกายและใจ ถ้าคนเรามีขวัญดี ผลการทำงานก็จะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็จะต่ำไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเอง การสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบให้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าทำงานมีขวัญดี จะเกิดความสำนึกในการรับผิดชอบ ก่อให้เกิดผลดีต่อหน่วยงานนั้น ทั้งในส่วนเป็นบุคคลและขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเห็นได้ว่าขวัญของเราโดยเฉพาะคนที่มีความดีที่นั่น ย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้

ทฤษฎีที่ 3 ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกชาตินิยม (nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้น ซึ่งหมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศ หรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ของชาติ มีความพอใจในชาติของตน พอใจในเกียรติ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น

ทฤษฎีที่ 4 ทฤษฎีสร้างผู้นำ (leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน ผู้นำพลวัติ คือ ผู้นำที่เคลื่อนไหวทำงานเพื่อพัฒนาอยู่เสมอ และผู้นำทางไม่ดี คือ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์เรียกผู้นำนิเสธ ผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญงานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมกันรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

ทฤษฎีที่ 5 ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (administrative and method)

การใช้ระบบบริหารราชการในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ย่าง เพราะใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน การใช้ระบบบริหารราชการเป็นการทำให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

จากทฤษฎีของการมีส่วนร่วมที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมนั้น ต้องแสดงให้เห็นว่าโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นสามารถสนองความต้องการของประชาชนได้ และให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือร่วมแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด

ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เจริญรินทร์ (2529: 67) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหา และสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมในการตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้ โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 188) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (inclusive organization) เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชนกรรมการกลุ่มเลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (non-representatives organization) เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 81) ได้กล่าวถึงลักษณะในด้านการมีส่วนร่วมไว้ว่า มีหลายระดับ ตั้งแต่เป็นสมาชิกจนถึงเป็นผู้นำหรือประธานกรรมการ ไว้ว่า

1. เป็นสมาชิก
2. เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมการประชุม
3. เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมบริจาคเงินช่วยเหลือ
4. เป็นกรรมการ
5. เป็นประธานกรรมการ

สุเมธ แสงนิมน์ (2531: 4) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ว่า บุคคลหรือกลุ่มบุคคลสามารถมีส่วนร่วมได้หลายกิจกรรม หลายรูปแบบ และหลายระดับ เช่นร่วมคิดค้นปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ เสนอแนะ ร่วมสร้างสรรค์ ร่วมลงทุนการใช้วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงิน และร่วมดูแลประเมินผลงาน ซึ่งสอดคล้องกับ ทศนีย์ อนมาน และพรเทพ พัฒนานุรักษ์ (2535: 1) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ การมีส่วนร่วมประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมออกเงิน การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ และการมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ

มนัส สุภลักษณ์ (2544: 83-85) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (pseudo participation) แบ่งออกเป็น 2 ระดับ
 - 1.1 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestication) เป็นการใช้อำนาจและเป็นการควบคุม ซึ่งวางแผนผู้บริการ อภิสัทธินทอณัฏฐ์ นักวิชาการ หรือพวกมีอาชีพทั้งหลาย มีอยู่ในมือ ในกิจกรรมใด ๆ ในการทำให้เกิดการยอมรับโดยเทคนิคการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม ในการดึงดูดให้ประชาชนยอมทำตามในสิ่งซึ่งบุคคลเหล่านั้นเห็นดีเห็นควร เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขามากกว่าที่จะให้อำนาจแก่ประชาชนผู้เข้าร่วมซึ่งเป็นการทำให้ผู้ที่มาเข้าร่วมยอมทำตามทุกอย่างเพราะการเลี้ยงดูนั้นทำให้ผู้มีส่วนร่วมแข็งข้อได้ การมีส่วนร่วมแบบเลี้ยงดูนี้ยังมีรูปแบบที่แตกต่างกัน 3 แบบ ได้แก่

1.1.1 การมีส่วนร่วมแบบถูกหลอกลวงใช้ (manipulation) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะถูกใช้ให้เพิกเฉยให้เกิดการยอมรับทำตามโดยคุณผู้

1.1.2 การมีส่วนร่วมแบบแก้ไขปัญหเฉพาะหน้า (therapy) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับบริการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าของตนจนเกิดความพอใจและทำตามกระบวนการที่ดูเหมือนว่ามีการมีส่วนร่วมจะไม่ได้รับการแก้ไขใด ๆ

1.1.3 การมีส่วนร่วมแบบการแจ้งให้ทราบ (informing) ซึ่งผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับการแจ้งให้ทราบข้อมูลเป็นระยะ ๆ ทำให้ไม่อาจโต้แย้งจึงต้องปฏิบัติตามจึงเป็นเสมือนมีส่วนร่วมจริง

1.2 การมีส่วนร่วมแบบให้ความช่วยเหลือ (paternalism) ซึ่งอำนาจและการควบคุมยังอยู่ในมือของบุคคลภายนอกประชาชนผู้เข้าร่วมไม่มีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจหรือการควบคุมใด ๆ ในเรื่องผลประโยชน์ นักวิจัยหรือผู้รับผิดชอบโครงการอาจมุ่งเน้นตรงการช่วยเหลือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อรักษาอาการ มากกว่าเยียวยา รักษาสาเหตุของโรคของสังคมซึ่งทำให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วมตกเป็นหนี้บุญคุณไม่สามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาได้ ซึ่งรูปแบบแตกต่างไปอีก 2 รูปแบบได้แก่

1.2.1 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการปรึกษาหารือ (consultation) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับการปรึกษาหารือหรือได้รับข่าวสารในกระบวนการ แต่ไม่ได้มีส่วนในการตัดสินใจหรือมีอำนาจในการบริหารจัดการใด ๆ ในกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น ๆ

1.2.2 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการปลอบใจ (placation) ในกรณีที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความไม่พอใจในสิทธิในการมีส่วนร่วมได้ถูกกลืนหายไปก็จะได้รับคำปลอบใจว่าจะได้มีส่วนร่วม หรือจะได้รับการทดแทนสิทธิที่เสียไปด้วยมาตรการใด ๆ ทำให้ต้องยอมทำตามจนดูเหมือนว่ามีส่วนร่วมจริง ๆ

2. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ

2.1 การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ (cooperation) เป็นกระบวนการที่ประชาชนร่วมมือกับบุคคลภายในในการทำกิจกรรมใด ๆ ที่ผลลัพธ์จะกลายเป็นผลประโยชน์ของพวกเขา การตัดสินใจเกิดขึ้นโดยการเสวนา (dialogue) ระหว่างบุคคลภายในและภายนอก ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันในกิจกรรม อำนาจ และการควบคุมได้รับการแบ่งปันตลอดจนกระบวนการแบบอุปนัยซึ่งมีการสั่งการจากข้างล่างขึ้นบนไม่ใช่เป็นกระบวนการสั่งการจากข้างบนลงล่าง การมีส่วนร่วมแบบนี้ยังสามารถแยกแยะลักษณะของการมีส่วนร่วมได้อีก 2 ลักษณะ คือ

2.2.1 การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วน (partnership) ซึ่งผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับบุคคลภายนอกหรือผู้ที่อยู่ในระดับตัดสินใจหรือบริหารขององค์กรหรือกระบวนการอย่างในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนของกันและกัน

2.2.2 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการมอบอำนาจ (delegate power) คือการที่ผู้มีส่วนร่วมได้รับสิทธิและอำนาจในการดำเนินการตัดสินใจและบริหารองค์กรหรือในกระบวนการอย่างเต็มที่ แต่เป็นสิทธิและอำนาจที่ได้รับมาเท่านั้นยังไม่มีอิสระในการเปลี่ยนระบบโครงสร้างใด ๆ ในกระบวนการ

2.2 การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) ซึ่งเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสมบูรณ์เป็นรูปแบบที่ประชาชนมีศักดิ์ศรีและอำนาจในทุกมิติ ขั้นตอนเพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจดังกล่าวประชาชนต้องสามารถควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ (citizen control) การมีส่วนร่วมต้องนำไปสู่การมีจิตสำนึกประชาธิปไตย การเป็นผู้นำการมีส่วนร่วมควรอยู่ในรูปแบบของ “การกำหนดหนทางร่วม” (determination) กับบุคคลภายนอก ด้วยข้อต่อรองของพวกเขาเอง (their own terms) โดยการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอ “กระบวนการ” การมีส่วนร่วมของประชาชนที่สอดคล้องกันได้โดย ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ใน สาทิตรี พยอมแย้ม (2549: 22) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของการพัฒนา 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

ขั้นที่ 2 มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนทรัพยากรและแหล่งที่ทรัพยากรที่ใช้

ขั้นที่ 3 มีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นที่ 4 มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือการยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นที่ 5 มีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

อติณ รพีพัฒน์ (2536: 49) ได้กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น มี 5 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาพิจารณาปัญหาและจัดลำดับตามความสำคัญ

ขั้นตอนที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นตอนที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา

ขั้นตอนที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นตอนที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมในการพัฒนา

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 11) ได้ไว้กล่าวว่า กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทมี 4 ขั้นตอน

1. การศึกษาชุมชนคือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยนักพัฒนาศึกษาและเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับประชาชนโดยวิธีใช้ การสังเกต และสัมภาษณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้ทั้งจากเอกสารและงานวิจัย

2. การวางแผนเพื่อแก้ปัญหามีการร่วมกันอภิปรายกลุ่ม แสดงความคิดเห็นนักพัฒนาเป็นผู้ประสานงานโดยคอยจัดลำดับผู้อภิปรายให้ข้อเท็จจริงและข้อสรุปประเด็นสำคัญเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรมีโอกาสเข้าร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่นักพัฒนาต้องกระตุ้นเร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นมากที่สุด

3. การลงมือปฏิบัติตามแผนหรือวิธีการที่ได้ร่วมตัดสินใจกันแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะต้องได้ร่วมด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน

4. การประเมินผลโดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะช่วยกันกำหนดขั้นตอนย่อยต่าง ๆ ในการทำงานประเมินผล ตลอดจนดูแลแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผลเพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันที

ปัญหา และอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนนั้น มีผู้ศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีเหตุผลต่างกันไปตามสถานการณ์ ดังนี้

ประทีป เรืองมาลัย (2545: 14) ได้กล่าวว่า ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของการพัฒนาชุมชนของประชาชนมีสาเหตุอยู่ด้วยกันหลายประการคือ

1. เกิดจากตัวของประชากรเอง ข้อจำกัดในกรณีนี้ เกิดขึ้นด้วยความเคยชินของตัวประชาชนซึ่งมักจะเป็นผู้รับบริการอยู่เสมอ ทั้งในรูปของการได้รับคำตอบแทน หรือขัดเขี้ยวคให้บริการประชาชนเองเลยมีค่านิยมและทัศนคติว่ารัฐบาลจะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอทำให้พวกเขาเหล่านั้นเกิดความรู้สึกแบบการพึ่งพาอยู่ตลอดเวลาจะเห็นได้ว่าบ่อยครั้งที่เดียวที่โครงการพัฒนาของรัฐบาลซึ่งได้พยายามเข้าไปพัฒนาชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเน้นในปรัชญาของการช่วยเหลือตัวเอง แต่กิจกรรมของโครงการเหล่านั้นมักจะออกมาในรูปแบบของการกระทำเพื่อประชาชนมิใช่กระทำร่วมกับประชาชน

2. เกิดจากองค์กร เจ้าหน้าที่และระบบราชการ ซึ่งปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้ นับได้ว่าเป็นข้อจำกัดที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนลดน้อยถอยลง กล่าวคือ

- 2.1 นโยบายการพัฒนาในระบบราชการไทย ไม่มีการสั่งการมาจากเบื้องบน จึงเป็นการยากที่เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนา จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

- 2.2 ทางด้านเจ้าหน้าที่หรือบุคลากร การยิ่ระบบการให้ทุนให้โทษ ซึ่งถือความพอใจของผู้บังคับบัญชาและกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นหลัก โดยมีได้คำนึงถึงความต้องการของประชาชน

- 2.3 ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย ประชาชนในชนบทนั้น โดยมากแล้ว มักจะถือว่า ข้าราชการหรือนักพัฒนาต่าง ๆ เป็นผู้มีความรู้ มีอำนาจ หรือที่เป็นเจ้านายของประชาชน ทำให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนามีแนวโน้มที่คิดว่าตนเองมีคุณภาพสูงกว่าชาวชนบท ดังนั้นนักพัฒนามักจะแสดงตนเป็นผู้นำและดำเนินการเองทุกอย่าง

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ (2527: 15) ได้กล่าวว่า เจ้าหน้าที่ ที่เป็นระบบราชการ เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ด้านคือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับตัวชาวชนบทเองถึงความเป็นปัจเจกบุคคล นอกจากนั้นชาวชนบทยังอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือพึ่งบุคคลภายนอกจนเกินไป ดูฐานะของตนเอง เลือคนนำที่อุปถัมภ์ตนเองได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับตัวของเจ้าหน้าที่และระบบราชการ ปัญหาการมีส่วนร่วมมีลักษณะดังนี้

- 2.1 นโยบายรัฐบาลมักมาจากเบื้องบน
- 2.2 การจัดสรรงบประมาณทำมาจากส่วนกลาง คำนึงถึงเฉพาะกิจกรรมที่ส่วนกลางกำหนด
- 2.3 ระบบราชการและเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ ขาดการประสานงาน และรับปฏิบัติเฉพาะนโยบายหลักของหน่วยงาน
- 2.4 มีความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่น้อย มักจะเชื่อว่าตนเองมีฐานะสูงกว่าชาวชนบท
- 2.5 เจ้าหน้าที่ราชการชอบทำงานสำนักงาน
- 2.6 ระบบราชการใช้การให้คุณให้โทษทำตัวให้พอใจแก่ผู้บังคับบัญชา มิได้ปฏิบัติงานเพื่อชาวชนบทอย่างแท้จริง
- 2.7 บุคคลภายนอก หรือผู้เกี่ยวข้อง ไม่ต้องการให้ชาวชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

จากปัญหาของการมีส่วนร่วมที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ปัญหาของการมีส่วนร่วมในการส่งน้ำเพื่อการเกษตรของเกษตรกรมีดังนี้

1. ผู้ใช้น้ำไม่ได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับการใช้น้ำจากเจ้าหน้าที่ชลประทานอย่างเพียงพอและทั่วถึง โดยเฉพาะการส่งเสริมเผยแพร่เกี่ยวกับการจัดการน้ำชลประทานหน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมก็มักจะดำเนินการด้านการเกษตรเฉพาะที่ ดังนั้นการส่งเสริมด้านนี้จึงเป็นงานที่ถูกทอดทิ้ง

2. เกษตรกรเจ้าของที่ดินหรือผู้ใช้น้ำไม่ได้รับทราบหรือมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการและแผนของการพัฒนา ก่อนที่จะดำเนินการว่าจะเกิดประโยชน์อย่างไร เกษตรกรจะต้องมีส่วนร่วมกับรัฐบาลอย่างไร ทั้งระหว่างการก่อสร้างและหลังการก่อสร้างเสร็จ แล้วซึ่งส่วนมากเกษตรกรเจ้าของที่ดินจะได้รับทราบเมื่อทางราชการต้องการจะให้ทำอะไร เช่น ขอให้จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ หรือขอให้เสียค่าส่งน้ำ และบำรุงรักษาตามกำหนด จึงไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร เพราะถือว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องมาแต่ต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิรันทร ทัพไชย (2533: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของสตรีในการจัดการเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านโครงการพัฒนาการเกษตรชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยแอ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า แม่บ้านมีบทบาทในการจัดการเรื่องน้ำสูง โดยเฉพาะการปลูกพืชผักสวนครัวและการปลูกพืชฤดูแล้ง และการไปทำงานนอกหมู่บ้านของสามี มีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของแม่บ้าน

ชูชีพ ใจมั่น (2537: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า แหล่งข่าวสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ได้รับมากที่สุดคือ เสียงตามสาย และชาวบ้านแพะที่เคยผ่านการฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้รับการฝึกอบรมการป้องกันไฟป่าและการปลูกป่า ส่วนด้านการใช้ประโยชน์นั้น ใช้ประโยชน์ในด้านผลผลิตของไม้และของป่า และเป็นแหล่งซับน้ำ ส่วนระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ในกิจกรรม ในขั้นค้นหาปัญหาและขั้นดำเนินกิจกรรม การอนุรักษ์ป่าชุมชน และมีส่วนร่วมน้อยในกิจกรรมขึ้นวางแผนดำเนินงาน ขั้นติดตาม และประเมินผล สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญได้แก่ เงินทุนของหมู่บ้านมีจำนวนจำกัด ขาดการสนับสนุนด้านเงินทุนจากหน่วยงานรัฐและเอกชน การเกิดไฟป่าในฤดูแล้งและการขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกในบริเวณป่าชุมชน

สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2536: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านท่ายาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลข่าวสารส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากทางวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ตามลำดับ ส่วนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะเป็นการมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของชาวบ้านทราบและให้คำรับรองเท่านั้น ส่วนด้านปัญหาและอุปสรรค พบว่า ผู้ให้ข้อมูลเพียงแต่ต้องการให้รัฐเอาใจใส่และมีความจริงจังในเรื่องของป่าชุมชนมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ประทีป เรืองมัลย์ (2545: 78) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการจัดการน้ำชลประทานของโครงการชลประทานเขื่อนแม่กวงอุดมธารา อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตรพบว่าเกษตรกรมีคะแนนเฉลี่ยของการมีส่วนร่วมในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับในรายละเอียดแล้วจะพบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ และการมีส่วน

ร่วมในการดำเนินการในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการมีส่วนร่วมในการประสานงานและมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์อยู่ในระดับน้อย จะเห็นได้ว่าเกษตรกรจะมีส่วนในการปรึกษาหารือกับบุคคลในครอบครัว และเพื่อนบ้านมากกว่าปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ ส่วนขั้นตอนการประสานงานเกษตรกรจะติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล เกษตรกรควรจะติดต่อภาคเอกชนเพื่อสนับสนุนความรู้ข้อมูลข่าวสารและช่วยดำเนิน โครงการให้มากขึ้น

ชมพูช ผลิตด้วย (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในการ ดำเนินงานและบำรุงรักษาชลประทานในไร่นา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานและการบำรุงรักษาของสมาชิกได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับรายได้และการถือครองที่ดิน ส่วนระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ ความรู้ความเข้าใจในสหกรณ์ การใช้ประโยชน์จากที่ดินและสภาพการได้รับน้ำ ไม่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาชลประทานของสมาชิก

ภาคสรุป

(Overview)

“น้ำ” กับ เกษตรกรรม เป็นของคู่กัน เราพบว่าน้ำมีความสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศมาแต่โบราณกาล ประเทศไทยซึ่งถือได้ว่าเป็นประเทศเกษตรกรรม การเกษตรจึงเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ “น้ำ” จึงเป็นปัจจัยหลักในการทำภาคเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรม และการใช้สอยต่าง ๆ ฯลฯ

แต่ปัจจุบันนี้พื้นที่หลายแห่งในทุกภาคของประเทศไทยต้องประสบกับสภาวะแห้งแล้งมากผิดปกติ เนื่องจากความผันแปรของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ประชาชนทุกท้องที่เมื่อขาดแคลนน้ำกิน น้ำใช้ และไม่มีน้ำสำหรับใช้เพาะปลูกจะได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก จึงมีการร้องเรียนขอให้หน่วยงานต่าง ๆ เร่งจัดหาแหล่งน้ำช่วยเหลืออยู่ทั่วไป นับเป็นเหตุการณ์ “วิกฤตการณ์น้ำขาดแคลน” ที่น่าวิตกว่าจะเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ปัจจุบันการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำที่ถือว่าเป็นปัญหาสำคัญของชาติ ซึ่งต้องรีบแก้ไขโดยด่วน ซึ่งกรมชลประทานมีหน้าที่รับผิดชอบจัดหาแหล่งน้ำให้เพียงพอต่อการใช้น้ำของเกษตรกร รวมทั้งส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำในแต่ละแห่งนั้น ๆ เพื่อให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการใช้น้ำและการดูแลบำรุงรักษาสถาปัตยกรรมชลประทาน และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในแหล่งน้ำชลประทานให้เกิดประโยชน์สูงสุดการจัดตั้งองค์กร

ผู้ใช้น้ำโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้เกษตรกรบทบาทในการมีส่วนร่วม กับเกษตรกรด้วยกันเองรวมถึงประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านรับทราบถึงปัญหา อุปสรรค ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมถึงการตัดสินใจร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความสามัคคี เกิดความร่วมมือกันในการใช้น้ำอย่างมีระบบ ลดปัญหาข้อขัดแย้งของกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อให้ผู้ใช้น้ำ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งมีผล ต่อเนื่องไปยังการดูแลรักษาระบบส่งน้ำและการบำรุงรักษาผลประโยชน์ในท้องถิ่นของตนเอง

การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานแต่ละพื้นที่ จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในการที่จะผลักดันส่งเสริมการใช้น้ำในชลประทานให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งในเขตพื้นที่ ชลประทานซึ่งถือได้เป็นแหล่งที่มีการทำภาคเกษตรกรรมมากที่สุด สามารถทำการเพาะปลูกได้ทั้ง ปี มีทรัพยากรที่สมบูรณ์ และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมในการเกษตรสามารถเพาะปลูกได้ทั้งปี ทำให้ผลผลิตส่วนใหญ่ จึงมาจากการเพาะปลูกในเขตพื้นที่ชลประทาน

กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง เริ่มดำเนินการจัดตั้งกลุ่มเมื่อ วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2532 โดยฝ่ายจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา ของโครงการแม่แตง ปัจจุบัน มีกลุ่ม บริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตง เขตอำเภอสันป่าตอง ครอบคลุมพื้นที่รับน้ำชลประทานใน บริเวณคลองซอยที่ 23 ซ้าย 54,439 ไร่ แบ่งเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำ เป็น 6 โซน ตั้งแต่โซน 10 ถึง โซน 15 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 5,189 คน แบ่งเป็นกลุ่มสมาชิกผู้ใช้น้ำ 81 กลุ่ม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เป็น สมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ว่ามีส่วนร่วมเพียงใด ในด้าน การมีส่วนร่วมจัดการน้ำชลประทาน ด้านบำรุงรักษา และด้าน บริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน รวมทั้งศึกษาถึงปัญหาและแนวทางแก้ไข เพื่อที่จะนำเอาผลการศึกษาที่ได้มาเป็น ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาการใช้น้ำชลประทาน โดยเกษตรกรมีส่วนร่วม บรรลุ วัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework of the Research)

การวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้ศึกษาถึง 1) ลักษณะส่วนบุคคล 2) ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ 3) ลักษณะสังคม และ 4) ลักษณะทางการเกษตร ซึ่งภายในกรอบแนวคิดการวิจัยของ สมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน มีตัวแปรที่เกี่ยวข้องกัน โดยแยกเป็นข้อ ๆ ดังนี้ 1) ลักษณะส่วนบุคคลทางด้านกายภาพของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 2) ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย รายได้เฉลี่ยต่อปี แหล่งเงินทุน และอาชีพหลัก 3) ลักษณะทางด้านสังคม ประกอบด้วย ระยะเวลาการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม การทำกิจกรรมกลุ่ม การเข้าร่วมการฝึกอบรม และการได้รับข้อมูลข่าวสาร ที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำของเกษตรกร การเยี่ยมชมของเจ้าหน้าที่ชลประทาน และ 4) ลักษณะทางการเกษตร ประกอบด้วย จำนวนพื้นที่ถือครองที่ดิน สถานภาพการถือครองที่ดิน ขนาดของพื้นที่ ชนิดของพืชที่ปลูก แหล่งน้ำ และพื้นที่เก็บกักน้ำ มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานในการมีส่วนร่วม 3 กิจกรรมหลัก ดังนี้ 1) ด้านการจัดการน้ำชลประทาน 2) ด้านการบำรุงรักษา 3) ด้านการดำเนินการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และอาจมีตัวแปรบางตัวบางตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับ ปัญหา และอุปสรรคในการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ในด้านการประสานงาน ด้านการให้ความร่วมมือ ด้านการบำรุงรักษา ด้านงบประมาณ และปัญหาและอุปสรรคในการใช้น้ำชลประทาน ประกอบด้วย ความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร ด้านระยะทาง การจัดสรรน้ำภายในแลก(คูน้ำ) และการจัดสรรน้ำภายในคลองซอย

จากกรอบแนวคิดการวิจัยจะเห็นได้ว่าตัวแปรที่เป็น ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม ลักษณะทางการเกษตร และการมีส่วนร่วม อาจมีตัวแปรบางตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับปัญหา และอุปสรรค ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย
(RESEARCH METHODOLOGY)

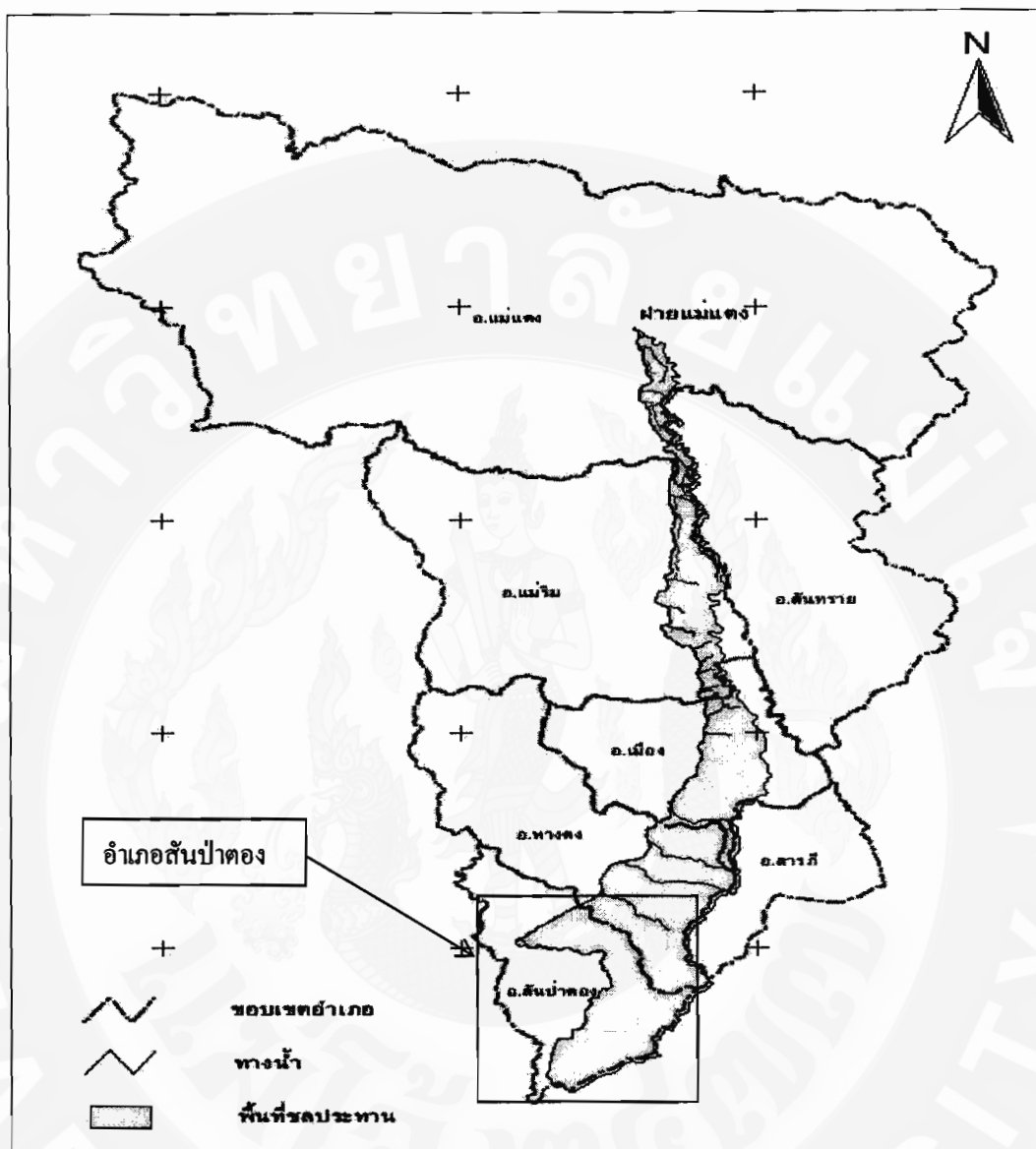
การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำแม่แตงและบำรุงรักษาแม่แตง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ และได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยในด้าน สถานที่ดำเนินการวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การทดสอบเครื่องมือ วิธีรวบรวมข้อมูล วิธีรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย และงบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

สถานที่ดำเนินการวิจัย
(Locale of the Research)

สถานที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยอยู่ที่ อำเภอสันป่าตอง ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น ได้ศึกษาองค์กรผู้ใช้น้ำคือศึกษา สมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำ จำนวน 6 กลุ่ม ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กลุ่มผู้ใช้น้ำ และจำนวนประชากร

ลำดับที่	ชื่อกลุ่ม	ตำบล	จำนวนประชากร (คน)
1.	กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 10	หารแก้ว	1,130
2.	กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 11	ยูหว่า	718
3.	กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 12	สันกลาง	1,286
4.	กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 13	ทุ่งด้อม	711
5.	กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 14	มะขามหลวง	714
6.	กลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ โซน 15	บ้านกลาง	630
รวม			5,189

ภาพที่ 2 พื้นที่เขตชลประทาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

สาเหตุที่เลือกเขต พื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากอำเภอสันป่าตองเป็นเขตอำเภอสุดท้ายที่อยู่ท้ายน้ำของเขตโครงการส่งน้ำ และการบำรุงรักษาแม่แตง ซึ่งได้เกิดปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัญหาในช่วงฤดูร้อน ในช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายน เป็นระยะเวลาที่ฝนทิ้งช่วงตลอดฤดูแล้ง ทำให้ปริมาณน้ำแม่แตงลดลงเรื่อยๆ ถึง 2 ลบ.ม./วินาที (ปี 2541) และมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร เพราะเกษตรกรทำการเพาะปลูกพืชฤดูแล้งเกินแผนการกำหนดพื้นที่เป้าหมายของโครงการแม่แตง

2. ปัญหาในช่วงฤดูฝน ในช่วง เดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม เกษตรทำกิจกรรม ตกกล้า และปักดำ ต้องใช้น้ำมากและต่อเนื่องตลอดเวลา แต่ในขณะนั้นเกิดฝนทิ้งช่วงทำให้มีปริมาณต้นทุนน้อย ไม่เพียงพอกับความต้องการ เพราะ โครงการฯแม่แดงเป็นโครงการประเภทเหมืองฝายไม่มีอ่างเก็บน้ำ ใช้ต้นทุนจากน้ำแม่แดงที่ไหลมาตามธรรมชาติ จะมีปริมาณน้ำมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตกในลุ่มน้ำ

3. ในบางพื้นที่ของอำเภอสันป่าตอง เกษตรกรที่อยู่ในเขต และนอกเขตพื้นที่ชลประทานบางส่วน มีการแอบลักลอบนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในไร่ของตนเอง ซึ่งมีผลทำให้ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการใช้ในการประกอบอาชีพของเกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทาน นอกจากนั้นยังส่งผลให้เกิดการไม่เข้าใจกัน และแย่งน้ำกันใช้อีกด้วย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

(The Population and Sampling Procedures)

ประชากรที่ได้ทำการวิจัยในครั้งนี้คือ กลุ่มองค์กรผู้ใช้น้ำ ประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ ในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แดง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

1. สํารวจกลุ่มบริหารการใช้น้ำฯ ทั้ง 6 กลุ่มซึ่งมีกลุ่มบริหารการใช้น้ำทั้งหมด 5,189 ราย
2. หาขนาดกลุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด 5,189 ราย โดยสุ่มขนาดของตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) โดยการจับสลากได้กลุ่มตัวอย่าง 371 ราย จากการคำนวณด้วย สูตรของ Yamane, Taro ผู้วิจัยกำหนดให้มีความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 95 โดยใช้สูตร

$$n = \frac{N}{1+N(e)^2}$$

เมื่อ	n	=	ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง
	N	=	จำนวนประชากรทั้งหมด
	e	=	ความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง
	N	=	5,189
	e	=	0.05

$$\begin{aligned}
 n &= \frac{5,189}{1 + (5,189)(0.05)^2} \\
 &= 371.372 \\
 n &= 371
 \end{aligned}$$

ขั้นตอนที่ 2 ในแต่ละสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำมีจำนวนประชากรแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน ดังนั้นขนาดของกลุ่มตัวอย่างของแต่ละกลุ่ม จึงต้องคำนวณสัดส่วนที่เหมาะสมต่อประชากรในแต่ละกลุ่มโดยใช้สูตรดังนี้

$$n_i = \frac{nN_i}{N}$$

เมื่อ

$$\begin{aligned}
 n_i &= \text{จำนวนตัวอย่างที่สุ่มจากตัวอย่างแต่ละกลุ่ม} \\
 n &= \text{ขนาดของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด} \\
 N_i &= \text{จำนวนประชากรในแต่ละกลุ่ม} \\
 N &= \text{จำนวนประชากรทั้งหมด}
 \end{aligned}$$

ตารางที่ 3 ที่ตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ และจำนวนประชากร

ลำดับที่	ตำบล	จำนวนประชากร (คน)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (คน)
1.	หารแก้ว	1,130	81
2.	บุหว่า	718	51
3.	สันกลาง	1,286	92
4.	ทุ่งด้อม	711	51
5.	มะขามหลวง	714	51
6.	บ้านกลาง	630	45
รวม		5,189	371

4. เมื่อได้กลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในเกณฑ์ทั้งหมดแล้วจึงนำไปสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) โดยการจับฉลากรายชื่อเกษตรกรในแต่ละกลุ่ม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (The Research Instrument)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิด (open-ended question) และคำถามปลายปิด (close-ended question) ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามแนวของวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้คือ

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตรของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำ ฯ
2. เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำ ฯ ในด้านการมีส่วนร่วม ในด้านการจัดการน้ำชลประทาน ด้านการบำรุงรักษา และด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ
3. เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในด้านการมีส่วนร่วม และด้านการใช้น้ำชลประทาน

การทดสอบเครื่องมือ (Pre-testing of Instrument)

1. การทดสอบเครื่องมือก่อนการนำไปใช้ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ ที่สร้างขึ้น เสนอคณะกรรมการที่ปรึกษา เพื่อพิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาหรือประเด็นต่างๆ อย่างครอบคลุม แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหาที่จะวัด หลังจากนั้นนำไปทดสอบความเชื่อมั่น
2. การทดสอบความเชื่อมั่น (reliability) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้ปรับปรุงแล้วไป ทดสอบกับกลุ่มประชากร จำนวน 20 ราย เพื่อทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา และเพิ่มเติมหรือแก้ไขแบบสัมภาษณ์ นำผลการทดสอบวิเคราะห์ความเชื่อมั่น (reliability) ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์

โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา ของ Cronbach ใน (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540: 125) โดยใช้สูตรดังนี้

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left[1 - \frac{S_i^2}{S_x^2} \right]$$

α = สัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น

n = จำนวนข้อ

S_i^2 = คะแนนความแปรปรวนของรายการแต่ละข้อ

S_x^2 = คะแนนความแปรปรวนของทั้งฉบับ

ผู้วิจัยได้ทดสอบความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบสัมภาษณ์ จำนวน 20 ชุด ซึ่งได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาดังนี้

การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทาน	มีค่าเท่ากับ 0.78
การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา	มีค่าเท่ากับ 0.75
การมีส่วนร่วมในการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	มีค่าเท่ากับ 0.77
การมีส่วนร่วมรวมทั้ง 3 ประเด็น	มีค่าเท่ากับ 0.81

โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟามากกว่า 0.70 จึงสามารถนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปได้

วิธีรวบรวมข้อมูล

(Data Gathering)

การเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นโดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขอความร่วมมือไปยังกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานแม่แตง อำเภอสันป่าตอง
2. ประสานงานโดยตรงกับเจ้าหน้าที่ชลประทานที่รับผิดชอบ ขอความร่วมมือในการส่งหนังสือนัดกับผู้ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยทำหนังสือถึงองค์กรผู้ใช้น้ำ อำเภอสันป่าตองเพื่อแจ้งกำหนดนัดหมายเวลา สถานที่ และแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้กลุ่มองค์กรทราบ

3. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ตามวันเวลาที่กำหนด และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แปลความสรุปผล และรายงานวิจัยต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

(Analysis of Data)

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เกษตรกร จำนวน 371 รายมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อใช้ในการวิจัยและใช้สถิติในการวิเคราะห์ดังนี้

1. ค่าร้อยละ (percentage) เพื่อแจกแจงความถี่ในการจัดลำดับของลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร ของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล
2. ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (arithmetic mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่อวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง และวัดการกระจายของลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร ของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล
3. คำนำน้หนักคะแนนเฉลี่ย (weight mean score: WMS) เพื่อวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในด้านการมีส่วนร่วมบริหารจัดการน้ำชลประทาน ในด้านการจัดการน้ำชลประทาน ด้านการบำรุงรักษา ด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และปัญหาอุปสรรค รวมถึงข้อเสนอแนะของเกษตรกร

โดยใช้สถิติคำนำน้หนักคะแนนเฉลี่ย โดยใช้มาตรวัดอันดับ (rating scale) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะการตอบเป็นการประเมินความมากน้อย ใช้มาตรวัดทัศนคติตามวิธีของ Likert โดยกำหนดให้ผู้ให้ข้อมูลระบุการมีส่วนร่วม ปัญหาและอุปสรรค 5 คำตอบ ดังนี้

การมีส่วนร่วม/ปัญหา และอุปสรรค	คะแนน
การมีส่วนร่วม/ปัญหา และอุปสรรคมากที่สุด / ทุกครั้ง	5
การมีส่วนร่วม/ปัญหา และอุปสรรคมาก / มากครั้ง	4
การมีส่วนร่วม/ปัญหา และอุปสรรคปานกลาง	3
การมีส่วนร่วม/ปัญหา และอุปสรรคน้อย / น้อยครั้ง	2
การมีส่วนร่วม/ปัญหา และอุปสรรคน้อยที่สุด / น้อยครั้งมาก / ไม่มี	1

จากนั้นนำคะแนนที่ได้ไปคำนวณค่าเฉลี่ยเลขคณิต ดังนี้

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	ระดับการมีส่วนร่วม / ปัญหา และอุปสรรค
3.68 - 5.00	มาก
2.34 - 3.67	ปานกลาง
1.00 - 2.33	น้อย

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย
(Research Duration)

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระยะเวลาในการวิจัยทั้งสิ้น 15 เดือน เริ่มตั้งแต่ เดือน มกราคม พ.ศ. 2551 ถึง เดือน มีนาคม พ.ศ. 2552

บทที่ 4
ผลการวิจัยและวิจารณ์
(RESULTS AND DISCUSSION)

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยรวบรวมจากผู้นำครอบครัวในท้องที่ 6 ตำบล ในเขตอำเภอสันป่าตอง จำนวน 371 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่าง การนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบตารางข้อมูลประกอบคำบรรยาย และวิจารณ์ผลการวิจัยในขอบเขตของข้อมูลที่รวบรวมมาดังนี้

- ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร
- ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการใช้น้ำชลประทาน
- ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับศึกษาถึงปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในด้านการมีส่วนร่วม และการใช้น้ำชลประทาน

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตรของผู้ให้ข้อมูล

ลักษณะส่วนบุคคล

เพศ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 88.67) เป็นเพศชาย และร้อยละ 11.32 และเป็นเพศหญิง (ตารางที่ 4) แสดงให้เห็นว่าในการทำอาชีพเกษตรกรรม จำเป็นต้องมีการใช้แรงงาน ในกระบวนการผลิตซึ่งโดยปกติแล้วหัวหน้าครอบครัวมักเป็นเพศชาย และมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานที่ต้องใช้แรงงานเป็นหลัก รวมทั้งงานด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การบริหารการใช้น้ำชลประทาน ซึ่งสอดคล้องกับ ไพรัตน์ เศษรินทร์ (2529: 59) ที่ได้กล่าวว่า สังคมไทยในชนบทนั้น เพศชายมักจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำครอบครัว และมักถูกกำหนดให้เป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เพศหญิงไม่กล้าแสดงออก สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเพศหญิง ที่มีอยู่เพียงส่วนน้อยนั้น ร้อยละ 10.51 เป็นหม้าย และร้อยละ 0.81 หัวหน้าครอบครัวไม่อยู่ภรรยาเป็นผู้ให้ข้อมูลแทน

อายุ

ตารางที่ 4 แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลมีอายุเฉลี่ยประมาณ 49 ปี โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่อายุน้อยที่สุดคือ 29 ปี และผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุมากที่สุดคือ 74 ปี โดยผู้ให้ข้อมูลประมาณเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 43.94) มีอายุระหว่าง 46-55 ปี รองลงมาร้อยละ 31.00 มีอายุระหว่าง 36-45 ปี ส่วนที่เหลือร้อยละ 15.36 มีอายุ 56-65 ปี ร้อยละ 5.12 มีอายุไม่เกิน 35 ปี และร้อยละ 4.58 มีอายุมากกว่า 65 ปี ตามลำดับ

แสดงว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน และมีอาชีพเกษตรกรรม กำลังสร้างครอบครัว มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว รู้จักใช้เหตุผล มีความสำนึกที่ดี มีความสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และเป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปทำการเกษตรอยู่ ทั้งนี้บ่งบอกถึงสถานะทางสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างดีว่า พื้นฐานของการประกอบอาชีพของคนไทยยังต้องอาศัยอาชีพการเกษตรเป็นหลักอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับสมบรูณ์ ศาเลาชีวิน (2526: 45) ที่ระบุว่าบุคคลที่อยู่ในช่วงอายุ 35-50 ปีเป็นกลุ่มที่อยู่ในวัยกลางคนเหมาะสมกับการทำงาน ส่งผลให้การปฏิบัติงานบรรลุวัตถุประสงค์ และประสบความสำเร็จ ส่วนผู้ที่มีอายุน้อย และอยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่ได้เข้าไปศึกษาต่อ และทำอาชีพต่าง ๆ ในเมือง

สถานภาพสมรส

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82.48) มีสถานภาพสมรสแล้ว และรองลงมา ร้อยละ 10.51 เป็นหม้าย และมีเพียงร้อยละ 7.01 ที่มีสภาพโสด/หย่าร้าง (ตารางที่ 4)

จากผลการผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้ว สอดคล้องกับระดับอายุของผู้ให้ข้อมูลอยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป ซึ่งเป็นวัยที่สมควรแก่การมีสร้างครอบครัวของตนเอง และต้องมีการทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ตลอดจนในสังคมชนบทหรือสังคมเกษตร เกษตรกรจะมีครอบครัวค่อนข้างเร็ว

ระดับการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบสามในสี่ (ร้อยละ 70.89) จบการศึกษาระดับประถมศึกษาภาคบังคับ รองลงมาร้อยละ 24.53 จบการประถมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 12.40 จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 8.62 จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย ในขณะที่ร้อยละ 5.93 ได้เรียนแต่เรียนไม่จบหรือไม่เคยได้รับการศึกษาภาคบังคับ มีเพียงร้อยละ 2.16 เท่านั้นที่จบการศึกษา อนุปริญญา และปริญญาตรี (ตารางที่ 4)

แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีการศึกษาเพียงภาคบังคับเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากสังคมการเกษตรถือว่าอาชีพมีความสำคัญต่อการมีกินมีใช้ มีรายได้เลี้ยงครอบครัวจึงไม่ใส่ใจกับการศึกษามากนัก เมื่อจบการศึกษภาคบังคับไปแล้วก็จะออกมาทำงานช่วยเหลือครอบครัว สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาจะเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุค่อนข้างมาก เนื่องจากในอดีตประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามากนัก อาจขาดทางด้านเงินทุน และอยู่ห่างไกลจากสถานศึกษาทำให้ขาดโอกาสในการศึกษาต่อ เมื่อไม่ได้รับการศึกษาก็จะออกไป ทำนา ทำสวน ทำไร่ และทำอาชีพอื่นๆ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว

จำนวนสมาชิกในครอบครัว

จากการศึกษาพบว่าจำนวนสมาชิกในครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลนั้น พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีสมาชิกภายในครอบครัวเฉลี่ยประมาณ 4 คน ผู้ให้ข้อมูลที่มีสมาชิกภายในครอบครัวน้อยที่สุดคือ 2 คน และมากที่สุดคือ 8 คน โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลประมาณสองในสาม (ร้อยละ 67.92) มีสมาชิกในครอบครัวระหว่าง 3-4 คน รองลงมาร้อยละ 26.15 มีสมาชิกในครอบครัว มากกว่า 5 คน และ ร้อยละ 5.93 มีสมาชิกในครอบครัว 1-2 คน (ตารางที่ 4)

สังเกตได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนขนาดเล็ก คือ มีสมาชิกครัวเรือนระหว่าง 3-4 คน ซึ่งอาจประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจจุบันวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป บุตรหลานเมื่อแต่งงานมีครอบครัวก็แยกตัวออกไป อาจไปอยู่ต่างหมู่บ้าน หรือทำงานในเมือง โดยไม่ได้อยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ตลอดจนรัฐบาลมีนโยบายในการวางแผนครอบครัว จึงทำให้ขนาดของครอบครัวขนาดใหญ่ที่เคยเห็นในอดีตจึงเริ่มมีให้น้อยลง

ตารางที่ 4 จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล

(n = 371)

ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	329	88.67
หญิง	42	11.32
อายุ (ปี)		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 35	19	5.12
36-45	115	31.00
46-55	163	43.94
56-65	57	15.36
มากกว่า 65	17	4.58
$\bar{X} = 49.15$ $SD = 8.84$ $Min-Max = 29-74$		
สถานภาพสมรส		
สมรส	306	82.48
หม้าย	39	10.51
โสด	23	6.20
หย่าร้าง	3	0.81
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้รับ / ไม่จบการศึกษาขั้นบังคับ	22	5.93
ประถมศึกษาตอนต้น (ป.1-ป.4)	172	46.36
ประถมศึกษาตอนปลาย (ป.5-ป.6)	91	24.53
มัธยมศึกษาต้น (ม.1-ม.3)	46	12.40
มัธยมศึกษาปลาย (ม.4-ม.6/ป.วช.)	32	8.62
อนุปริญญา (ป.วศ.)	7	1.89
ปริญญาตรีขึ้นไป	1	0.27

ตารางที่ 4 (ต่อ)

(n = 371)

ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครอบครัว (คน)		
1-2	22	5.93
3-4	252	67.92
มากกว่า 5	97	26.15
$\bar{X} = 3.91$	SD = 1.01	Min-Max = 2-8

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

อาชีพหลัก

ตารางที่ 5 จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลมากกว่าสามในสี่ (ร้อยละ 76.27) มีอาชีพหลักคือการทำนา รองลงมา ร้อยละ 11.32 มีอาชีพทำสวน นอกจากนั้นมีอาชีพทำไร่ รับจ้าง ประกอบธุรกิจส่วนตัว/พนักงานบริษัท เลี้ยงสัตว์ และค้าขาย ร้อยละ 5.12, 2.70, 2.15, 1.35 และ 1.08 ตามลำดับ จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีอาชีพหลักในการทำนา มากกว่าทำอาชีพอื่นๆ ซึ่งเกษตรกรจะทำทั้งนาปีและนาปรัง โดยนาปีจะเริ่มทำในช่วงประมาณเดือน พฤษภาคม-เดือนมิถุนายน และจะเก็บเกี่ยวในประมาณเดือนกันยายน-สิงหาคม และนาปรังจะเริ่มทำในช่วงประมาณเดือน พฤศจิกายน-เดือนธันวาคม และจะเก็บเกี่ยวในประมาณเดือนมีนาคม-เดือนเมษายน โดยเกษตรกรจะแบ่งผลผลิตไว้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ถ้าเหลือจึงแบ่งขาย และจะแบ่งผลผลิตไว้เพื่อใช้ในการเพาะปลูกในครั้งต่อไป โดยเฉพาะการทำนาปรังขึ้นอยู่กับในช่วงฤดูกาล ถ้าปีใดมีปริมาณน้ำมากก็สามารถทำนาปรังได้ แต่ถ้าปีใดมีปริมาณน้อย เกษตรกรก็จะหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจที่ให้ผลผลิตในระยะสั้น หรือไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทนส่วนอาชีพหลักในการทำสวน เช่น การทำสวนลำไย และสวนมะม่วง และไม้ผลอื่น ๆ ซึ่งเป็นพืชที่ให้ผลผลิตในระยะยาว ส่วนเกษตรกรที่มีอาชีพหลักในการทำไร่ ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง มะเขือเทศ และพริก เป็นต้น ซึ่งเป็นพืชที่ให้ผลผลิตในระยะสั้น ทำให้มีรายได้ใช้จ่ายในประจำวัน โดยที่เกษตรกรจะนำผลผลิตทางการเกษตรไปขายตามท้องตลาด และมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อที่ไร่โดยตรง แต่การทำอาชีพหลักในการทำเกษตรเพียงอย่างเดียว นั้น ถ้าหากหักค่าใช้จ่ายในการลงทุนแล้ว ถือว่ายังมี

ผลตอบแทนไม่มากเท่าที่ควร โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจภายในประเทศตกต่ำ ทำให้ราคาผลผลิตทางการเกษตรลดลง เกษตรกรจึงได้รับผลกระทบโดยตรง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ส่วนเกษตรกรที่มีอาชีพหลักในด้าน ค้าขาย รับจ้าง ประกอบธุรกิจส่วนตัว มีเพียงร้อยละ 5.94 ได้ทำการเกษตรควบคู่กับอาชีพหลักไปด้วย เช่น ปลูกข้าว ไร่เพื่อบริโภค และทำสวนลำไย เป็นต้น

รายได้ในครัวเรือน

รายได้จากภาคการเกษตร

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีรายได้จากภาคการเกษตรเฉลี่ย 40,095.69 บาทต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 4,000 และมากที่สุดคือ 200,000 บาทต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบหนึ่งในสี่ (ร้อยละ 24.26) มีรายได้มากกว่า 50,000 บาทต่อปี ส่วนผู้ที่มีรายได้จากภาคการเกษตรน้อยกว่า 50,000 บาทต่อปีนั้น ส่วนใหญ่จะมีรายได้ต่ำกว่า 40,000 บาทต่อปี จนถึง 10,000 บาทต่อปี และน้อยกว่า (ตารางที่ 5)

แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีรายได้น้อยที่สุด และมากที่สุด มีรายได้แตกต่างกันมากคือ 4,000 และ 200,000 บาทต่อปี ถึงแม้จะมีรายได้จากภาคการเกษตรเฉลี่ยประมาณ 40,000 บาทก็ตาม แต่ค่า SD ก็สูงเช่นกัน (33,668.45) ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ในการทำการเกษตร ถ้าเกษตรกรมีพื้นที่ในการทำการเกษตรมากกว่ารายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรก็จะมาก และถ้ามีพื้นที่ในการทำการเกษตรน้อยรายได้ก็จะน้อยตามไปด้วย โดยรายได้โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ถั่วเหลือง มะเขือเทศ กระเทียม พริก และไม้ผลเช่น ลำไย มะม่วง เป็นต้น

รายได้จากการรับจ้างทั่วไป

พบว่าผู้ให้ข้อมูลประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 51.48) มีรายได้จากการรับจ้างทั่วไป โดยมีรายได้เฉลี่ย 24,834.55 บาทต่อปี น้อยที่สุดคือ 500 และมากที่สุดคือ 120,000 บาทต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบหนึ่งในสาม (ร้อยละ 31.93) ของผู้มีรายได้จากการรับจ้าง มีรายได้ 10,000 และน้อยกว่า 10,000 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 22.51 มีรายได้ 10,001-20,000 บาทต่อปี นอกจากนั้นพบว่าผู้มีรายได้จากการรับจ้างกระจายระหว่าง 20,001- 50,000 บาทต่อปี ส่วนผู้มีรายได้จากการรับจ้างเกิน 50,000 บาทต่อปี มีเพียงร้อยละ 1.57 เท่านั้น (ตารางที่ 5)

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่านอกจากการทำการเกษตรแล้วผู้ให้ข้อมูลประมาณครึ่งหนึ่ง ยังประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเสริม เช่น ออกไปรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และทำงานก่อสร้าง ในช่วงว่างจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร หรือเป็นลูกจ้างรายวันของบริษัทห้างร้านที่อยู่ในตัวเมือง ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จบการศึกษามัธยมศึกษาชั้นต้นจึงไม่มีโอกาสที่จะประกอบอาชีพอื่นเนื่องจากขาดคุณวุฒิการศึกษา ซึ่งจะเห็นได้ว่ารายได้จากการรับจ้างทั่วไปของเกษตรกรมีรายได้น้อยที่สุด และมากที่สุด แตกต่างกันมากคือ 500 และมากที่สุดคือ 120,000 บาทต่อปี เพราะว่าเกษตรกรที่มีรายได้มากที่สุด มีรายได้มาจากการรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ถั่วเหลือง และรับจ้างปรับพื้นที่ก่อนมีการเพาะปลูกโดยใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตร จึงทำให้มีรายได้ที่มาก ส่วนเกษตรกรที่มีรายได้น้อยจะมีรายได้จากการรับจ้างเกี่ยวผลผลิต โดยได้ค่าจ้างเป็นรายวัน และเป็นครั้งคราวเท่านั้น

รายได้จากการค้าขาย

ตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลเพียง 27 ราย (ร้อยละ 7.28) มีรายได้จากการค้าขาย เฉลี่ย 22,277.78 บาทต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 3,000 และมากที่สุดคือ 100,000 บาทต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 44.44) ของผู้มีรายได้จากการค้าขาย มีรายได้มากกว่า 10,000 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 37.04 มีรายได้ไม่เกิน 5,000 บาทต่อปี และร้อยละ 18.52 มีรายได้ 5,001-10,000 บาทต่อปี ตามลำดับ

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ามีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 27 ราย เท่านั้นที่มีรายได้จากการค้าขาย เช่น ขายของชำ ขายผลไม้ และสิ่งของที่ซื้อมาแล้วขายไป เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า เป็นต้น จึงทำให้มีรายได้ที่มาก ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้น้อย คือมีอาชีพค้าขายตามท้องตลาดทั่วไป เช่น ขายอาหารแปรรูป และขายของจิปาถะทั่วไป เป็นต้น

รายได้จากการประกอบธุรกิจส่วนตัว

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลเพียง 27 ราย (ร้อยละ 7.28) เช่นกันมีรายได้จากการประกอบธุรกิจส่วนตัว เฉลี่ย 60,851.85 บาทต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 30,000 และมากที่สุดคือ 250,000 บาทต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลประมาณเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 48.15) ของผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัว มีรายได้ 40,001-60,000 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 25.93 มีรายได้น้อยกว่า 40,000 บาทต่อปี ร้อยละ 14.81 มีรายได้ 60,001-80,000 บาทต่อปี ร้อยละ 11.11 มีรายได้มากกว่า 80,000 บาทต่อปี ตามลำดับ (ตารางที่ 5)

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีรายได้จากการประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่น เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างอาคารบ้านเรือน เปิดร้านขายวัสดุทางการเกษตร ทำโรงเพาะเห็ด และธุรกิจห้องพักรายเดือน เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามีผู้ให้ข้อมูลเพียง 27 ราย ที่ประกอบธุรกิจส่วนตัว เพราะว่าการประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวนั้น ต้องมีเงินลงทุนที่ค่อนข้างสูง มีความรู้ความสามารถ และความชำนาญในการประกอบอาชีพ ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกที่จะไปประกอบอาชีพอื่นๆ แทน

รายได้จากการให้เช่าพื้นที่ทำกิน และเงินที่บุตรแบ่งให้ประจำรายเดือน

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีรายได้จากส่วนอื่น ๆ เฉลี่ย 29,974.03 บาทต่อปี มีรายได้น้อยที่สุดคือ 1,000 และมากที่สุดคือ 70,000 บาทต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลประมาณหนึ่งในสาม (ร้อยละ 31.17) มีรายได้ 30,001-40,000 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 22.08 มีรายได้ 10,001-20,000 บาทต่อปี ร้อยละ 18.18 มีรายได้น้อยกว่า 10,000 บาทต่อปี ร้อยละ 14.29 มีรายได้ 20,001-30,000 บาทต่อปี ร้อยละ 7.79 มีรายได้มากกว่า 50,000 บาทต่อปี และร้อยละ 6.49 มีรายได้มากกว่า 40,001-50,000 บาทต่อปี ตามลำดับ(ตารางที่ 5)

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรยังมีรายได้จากการให้เช่าพื้นที่ทำกิน ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรที่มีพื้นที่ถือครองมาก และอาจประกอบอาชีพหลักนอกเหนือจากภาคการเกษตร จึงแบ่งให้เช่าพื้นที่ทำกิน คิดเป็นรายปี และรายได้อีกส่วนหนึ่งมาจากเงินที่บุตรแบ่งให้ประจำรายเดือน

รายได้รวม

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีรายได้รวมเฉลี่ย 65,030.73 บาทต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 4,000 และมากที่สุดคือ 350,000 บาทต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบสองในสี่ (ร้อยละ 19.95) มีรายได้ไม่เกิน 20,000 บาทต่อปี รองลงมา ร้อยละ 19.14 มีรายได้ 40,001-60,000 บาทต่อปี ร้อยละ 18.87 มีรายได้ 60,001-80,000 บาทต่อปี ร้อยละ 15.36 มีรายได้ มากกว่า 100,000 บาทต่อปี ร้อยละ 13.48 มีรายได้ 80,001-100,000 บาทต่อปี และร้อยละ 13.21 มีรายได้ 20,001-40,000 บาทต่อปี (ตารางที่ 5)

แสดงให้เห็นว่านอกจากการทำเกษตรแล้วเกษตรกรยังประกอบอาชีพอื่นเสริม เช่น รับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร รับจ้างก่อสร้างในช่วงว่างจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ค้าขาย และประกอบธุรกิจส่วนตัว ซึ่งรายได้จากการทำเกษตรเพียงอย่างเดียวซึ่งไม่เพียงพอในการเลี้ยงชีพ จึงจำเป็นต้องประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปกับการทำเกษตรด้วย ซึ่งในช่วงปีที่ผ่านมาผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง และลำไย ตกต่ำเป็นอย่างมาก

มาก ทำให้เกษตรกรจึงจำเป็นต้องหารายได้อื่น ๆ เสริมหลังจากว่างจากการทำการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับ โกวิทช์ นวลวัฒน์ และพรรณนีย์ วิชชาชู (2537: 25-27) ได้กล่าวว่า การทำกิจกรรมการเกษตรหลายๆ อย่าง เป็นกิจกรรมที่สามารถเพิ่มรายได้ และทำให้เกษตรกรมีรายได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี และมีความสม่ำเสมอเป็นรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี โดยผลผลิตส่วนหนึ่งสามารถนำมาบริโภคภายในครัวเรือนได้อีกด้วย

แหล่งเงินทุน

จากผลการศึกษาในตารางที่ 5 พบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 90.57) ได้กู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ และร้อยละ 9.43 ไม่ได้กู้ยืมเงินจากแหล่งใดเลย โดยผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน ร้อยละ 58.33 กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส) ในการทำการเกษตร รองลงมาร้อยละ 37.20 ใช้เงินทุนจากกองทุนหมู่บ้าน และมีเพียงร้อยละ 4.47 เท่านั้นที่ใช้แหล่งเงินทุนจากสหกรณ์ แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ใช้เงินทุน จากการกู้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ในการทำการเกษตรซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีอาชีพเป็นเกษตรกร และต้องการใช้เงินทุนหมุนเวียนในการทำการเกษตร เนื่องจากเงินทุนของตนเองไม่เพียงพอจึงทำให้ต้องกู้ยืมเงินเพิ่มจากแหล่งดังกล่าว และในช่วงปีที่ผ่านมาได้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำเป็นอย่างมากทำให้ราคาน้ำมัน และสินค้าอื่นๆ ราคาสูงตามไปด้วย เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรต้องหาแหล่งเงินทุนที่เพียงพอเพื่อนำมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการทำการเกษตร และที่ส่วนใหญ่ต้องกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เพราะเป็นธนาคารของรัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเกษตรกรโดยเฉพาะ ซึ่งเจ้าหน้าที่พร้อมที่จะให้คำปรึกษาเกษตรกร ในด้านแหล่งเงินทุน และมุ่งให้ความช่วยเหลือทางอาชีพการเกษตรหรือการดำเนินงาน ของเกษตรกรตลอดจนส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องในการเกษตร เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวเกษตรกร รวมทั้งให้บริการรับฝากเงินเช่นเดียวกับธนาคารพาณิชย์ทั่วไปอีกด้วย

ตารางที่ 5 จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะทางเศรษฐกิจ

(n=371)		
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพหลัก		
ทำนา	283	76.28
ทำสวน	42	11.32
ทำไร่	19	5.12
รับจ้าง	10	2.70
เลี้ยงสัตว์	5	1.35
ค้าขาย	4	1.08
ประกอบธุรกิจส่วนตัว/พนักงานบริษัท	8	2.15
รายได้ในครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา *		
จากภาคการเกษตร (บาท/ปี)		
10,000 และน้อยกว่า	71	19.14
10,001-20,000	78	21.02
20,001-30,000	63	16.98
30,001-40,000	45	12.13
40,001-50,000	24	6.47
มากกว่า 50,000	90	24.26
$\bar{X} = 40,095.69$ $SD = 33,668.45$ $Min-Max = 4,000-200,000$		
จากการรับจ้างทั่วไป (บาท/ปี)		
ไม่มี	180	48.52
มี	191	51.48
10,000 และน้อยกว่า	(61)	(31.93)
10,001-20,000	(43)	(22.51)
20,001-30,000	(20)	(10.47)
30,001-40,000	(41)	(21.47)
40,001-50,000	(23)	(12.04)
มากกว่า 50,000	(3)	(1.57)
$\bar{X} = 24,834.55$ $SD = 18,633.96$ $Min-Max = 500-120,000$		

ตารางที่ 5 (ต่อ)

(n=371)

ลักษณะทางเศรษฐกิจ	จำนวน	ร้อยละ
จากการค้าขาย (บาท/ปี)		
ไม่มี	344	92.72
มี	27	7.28
5,000 และน้อยกว่า	(10)	(37.04)
5,001-10,000	(5)	(18.52)
มากกว่า 10,000	(12)	(44.44)
$\bar{X} = 22,277.78$ $SD = 26,079.14$ $Min-Max = 3,000-100,000$		
จากการประกอบธุรกิจส่วนตัว (บาท/ปี)		
ไม่มี	344	92.72
มี	27	7.28
40,000 และน้อยกว่า	(7)	(25.93)
40,001-60,000	(13)	(48.10)
60,001-80,000	(4)	(14.81)
มากกว่า 80,000	(3)	(11.11)
$\bar{X} = 60,851.85$ $SD = 43,180.04$ $Min-Max = 30,000-250,000$		
รายได้จากการให้เช่าพื้นที่ทำกิน และเงินที่บุตรแบ่งประจำให้รายเดือน (บาท/ปี)		
ไม่มี	294	79.25
มี	77	20.75
10,000 และน้อยกว่า	(14)	(18.18)
10,001-20,000	(17)	(22.08)
20,001-30,000	(11)	(14.29)
30,001-40,000	(24)	(31.17)
40,001-50,000	(5)	(6.49)
มากกว่า 50,000	(6)	(7.79)
$\bar{X} = 29,974.03$ $SD = 15,934.88$ $Min-Max = 1,000-70,000$		

ตารางที่ 5 (ต่อ)

(n=371)		
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	จำนวน	ร้อยละ
รายได้รวม (บาท/ปี)		
20,000 และน้อยกว่า	74	19.95
20,001-40,000	49	13.21
40,001-60,000	71	19.14
60,001-80,000	70	18.87
80,001-100,000	50	13.48
มากกว่า 100,000	57	15.36
$\bar{X} = 65,030.73$	$SD = 44,202.10$	$Min-Max = 4,000-350,000$
แหล่งเงินทุน		
ไม่ได้กู้ยืม	35	9.43
กู้ยืม *	336	90.57
ธ.ก.ส	(196)	(58.33)
กองทุนหมู่บ้าน	(125)	(37.20)
สหกรณ์	(15)	(4.47)

หมายเหตุ: * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ข้อมูลในเครื่องหมาย () คือจำนวน และร้อยละ ของผู้ให้ข้อมูลที่มีการรับจ้าง มีการค้าขาย มีการประกอบธุรกิจส่วนตัว มีรายได้อื่นๆ และมีการกู้ยืม

ลักษณะทางสังคม

ระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ เฉลี่ย 12.60 ปี โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มน้อยที่สุดคือ 1 ปี และได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มมากที่สุดคือ 20 ปี จากผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูล มากกว่าหนึ่งในสาม (ร้อยละ 35.04) ได้เข้าร่วมเป็น

สมาชิกได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มมากกว่า 15 ปี รองลงมา ร้อยละ 28.57 ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ 11-15 ปี ร้อยละ 22.37 กลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นระยะเวลา 6-10 ปี และร้อยละ 14.02 ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม 1-5 ปี ตามลำดับ

การที่ผู้ให้ข้อมูลที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยเฉลี่ย 12 ปี นั้นเนื่องจากได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำในอำเภอสันป่าตองของกรมชลประทาน ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรกรรม และมีความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำชลประทาน ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในระยะเวลาที่น้อย เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลได้ย้ายแหล่งที่อยู่อาศัยมาจากพื้นที่อื่นๆ หรือออกมาสร้างครอบครัวใหม่ และได้เข้าร่วมสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งสามารถใช้น้ำจากแหล่งน้ำชลประทานเพื่อ ด้านอุปโภค บริโภค ด้านการเกษตร และใช้ในด้านอื่น ๆ ถ้าไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ก็ไม่สามารถที่จะใช้น้ำชลประทานในกิจกรรมต่างๆ ได้

การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าสี่ในห้า (ร้อยละ 83.02) ได้เคยเข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำ และร้อยละ 16.98 ไม่เคยได้ร่วมทำกิจกรรมกลุ่มเลยในรอบปีที่ผ่านมา โดยผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนครั้งที่ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มเฉลี่ย 4.04 ครั้งต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่เคยได้รับการเข้ากิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำน้อยที่สุด คือ 1 ครั้ง และมากที่สุด คือ 10 ครั้งต่อปี (ตารางที่ 6) โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลที่เข้าร่วมกิจกรรมนั้น เกือบสองในสาม (ร้อยละ 63.96) ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มจำนวน 1-3 ครั้งต่อปี รองลงมา ร้อยละ 20.78 ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มมากกว่า 7 ครั้งต่อปี และร้อยละ 15.26 ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มจำนวน 4-7 ครั้งต่อปี

แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้ให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรมที่กลุ่มผู้ใช้น้ำจัดขึ้น เพื่อให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ เช่น การทำความสะอาดสถานที่สำคัญที่ใช้ประโยชน์ในหมู่บ้านร่วมกัน และการขุดลอกคลองสาธารณะ เป็นต้น ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มเลย และมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มน้อย ทั้งนี้เนื่องจากได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปประกอบอาชีพมากกว่า จึงไม่ได้สนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่กลุ่มมากนัก เพราะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มบางครั้งตรงกับวันทำงาน

ประสบการณ์ในการเข้าร่วมฝึกอบรมของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ

จากผลการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 52.02) มีประสบการณ์ในการฝึกอบรม ในขณะที่ร้อยละ 47.98 ไม่ได้มีประสบการณ์ในการฝึกอบรมเลย ในรอบปีที่ผ่านมา

(ตารางที่ 6) โดยผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนครั้งที่เข้ารับการฝึกอบรมเฉลี่ย 3.96 ครั้งต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่เคยได้รับการฝึกอบรมน้อยที่สุด คือ 1 ครั้ง และมากที่สุด คือ 10 ครั้งต่อปี โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูล ดังกล่าว เกือบสองในสาม (ร้อยละ 64.77) เคยได้รับการเข้าฝึกอบรม 1-3 ครั้งต่อปี รองลงมา ร้อยละ 22.28 มากกว่า 7 ครั้งต่อปี และร้อยละ 12.95 เคยได้รับการเข้าฝึกอบรม 4-7 ครั้งต่อปี

แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมฝึกอบรมจำนวน 1-3 ครั้งต่อปี สาเหตุที่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมฝึกอบรมน้อย และไม่ได้มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมฝึกอบรมเลย ทั้งนี้เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมานาน และได้เคยผ่านการฝึกอบรมมามาก จึงทำให้ไม่ค่อยสนใจในการเข้าฝึกอบรมมากนัก

การรับรู้ หรือติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทาน

ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50.67) ในตารางที่ 6 ได้รับรู้ข่าวสารจากหอกระจายข่าว รองลงมา ร้อยละ 42.59 รับรู้ข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ นอกจากนั้นจะมีเพียงเล็กน้อยที่รับรู้ข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ รับรู้ข่าวสารจากวิทยุ และจากเอกสารทางราชการ (ร้อยละ 4.04, 1.62 และ 1.08) ตามลำดับ

แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทาน จากหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อมีข่าวสารทางหน่วยงานราชการการ หัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำหรือผู้นำชุมชนจะแจ้งข่าวสารทางหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้านให้สมาชิกกลุ่มได้รับทราบ โดยทั่ว รองลงมาได้รับรู้ข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งได้รับการเชื่อมโยง การเข้าร่วมประชุม และการฝึกอบรมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น และการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จากทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่ออื่น ๆ มีค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะว่าผู้ให้ข้อมูลมีอาชีพเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จะใช้เวลาส่วนมากอยู่ในไร่ของตนเอง

การเยี่ยมชมของเจ้าหน้าที่ทางชลประทานในรอบปีที่ผ่านมา

จากผลการศึกษาในตารางที่ 6 พบว่าผู้ให้ข้อมูลเกือบสามในสี่ (ร้อยละ 72.51) มีเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชม และร้อยละ 27.49 และไม่เคยมีเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชมในรอบปีที่ผ่านมา โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีเจ้าหน้าที่เข้าไปเยี่ยมชมระบุว่า มีเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชม เฉลี่ย 3.74 ครั้งต่อปี ผู้ให้ข้อมูลที่เจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชมน้อยที่สุด คือ 1 ครั้ง และมากที่สุด คือ 10 ครั้งต่อปี โดยผู้ที่ให้ข้อมูลเกือบสองในสาม ที่เจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชม (ร้อยละ 62.08) จำนวน 1-3 ครั้ง รองลงมา ร้อยละ 22.31 มี

การเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชม 4-7 ครั้ง และร้อยละ 15.61 มีเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชม มากกว่า 7 ครั้งต่อปี

แสดงให้เห็นว่ามีผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชมในรอบปีที่ผ่านมา โดยเจ้าหน้าที่ชลประทานออกเยี่ยมชมให้ความรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งกลุ่มผู้ใช้น้ำตลอดฤดู และออกสำรวจผลผลิต ความพึงพอใจของเกษตรกรในพื้นที่โครงการ สำหรับในส่วนผู้ให้ข้อมูล ที่ไม่เคยมีเจ้าหน้าที่ชลประทานได้เข้าไปเยี่ยมชม หรือมีการเยี่ยมชมน้อยครั้ง เนื่องจากจำนวนบุคลากรที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐน้อย ทำให้การเยี่ยมชมแต่ละบ้านไม่ทั่วถึง และบางครั้งไปแล้วเกษตรกรได้ออกไปธุระส่วนตัวหรือออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้การพบปะกับเจ้าหน้าที่ชลประทานมีน้อยครั้ง

ตารางที่ 6 จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะทางสังคม

			(n=371)
ลักษณะทางสังคม	จำนวน	ร้อยละ	
ระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม (ปี)			
1-5	52	14.02	
6-10	83	22.37	
11-15	106	28.57	
มากกว่า 15	130	35.04	
$\bar{X} = 12.60$	SD = 5.36	Min-Max = 1-20	
เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ครั้ง/ปี)			
ไม่เคย	63	16.98	
เคย	308	83.02	
1-3	(197)	(63.96)	
4-7	(47)	(15.26)	
มากกว่า 7	(64)	(20.78)	
$\bar{X} = 4.04$	SD = 3.36	Min-Max = 1-10	

ตารางที่ 6 (ต่อ)

			(n=371)
ลักษณะทางสังคม		จำนวน	ร้อยละ
ประสบการณ์ฝึกอบรม (ครั้ง/ปี)			
ไม่เคย		178	47.98
เคย		193	52.02
1-3		(125)	(64.77)
4-7		(25)	(12.95)
มากกว่า 7		(43)	(22.28)
$\bar{X} = 3.96$		SD = 3.44	Min-Max = 1-10
การรู้รับแหล่งข้อมูลข่าวสาร			
หอกระจายข่าว		188	50.67
เจ้าหน้าที่ของรัฐ		158	42.59
หนังสือพิมพ์		15	4.04
วิทยุ		6	1.62
เอกสารทางราชการ		4	1.08
การเยี่ยมเยือนของเจ้าหน้าที่ชลประทาน(ครั้ง/ปี)			
ไม่เคย		102	27.49
เคย		269	72.51
1-3		(167)	(62.08)
4-7		(60)	(22.31)
มากกว่า 7		(42)	(15.61)
$\bar{X} = 3.74$		SD = 2.78	Min-Max = 1-10

หมายเหตุ: ข้อมูลในเครื่องหมาย () คือ จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูลที่ เคยเข้าร่วมกิจกรรม
เคยฝึกอบรม และเคยมีเจ้าหน้าที่ชลประทานเยี่ยมเยือน

ลักษณะทางการเกษตร

จำนวนพื้นที่ถือครอง

ตารางที่ 7 แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 100.0) มีพื้นที่ถือครอง โดยมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 6.16 ไร่ น้อยที่สุดคือ 1 ไร่ และมากที่สุดคือ 35 ไร่ โดยพบว่าเกือบสองในสาม (ร้อยละ 60.38) ถือครองที่ดินเพียง 1-5 ไร่ มีเพียงส่วนน้อย (ร้อยละ 25.61, 11.86, 1.35 และ 0.81) ที่มีพื้นที่ถือครองมากกว่า 5 ไร่ (6-10 ไร่, 11-15 ไร่, 16-20 ไร่ และมากกว่า 20 ไร่ ตามลำดับ) แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีพื้นที่ถือครองประมาณไม่เกิน 10 ไร่ ซึ่งใกล้เคียงกับพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 6.16 ไร่ โดยได้รับกรรมสิทธิ์จากพ่อแม่ และการแบ่งจัดสรรที่ดินภายในครอบครัว

ลักษณะการถือครองที่ดิน

จากตารางที่ 7 พบว่าผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 100.00) มีลักษณะการถือครองที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ ในขณะเดียวกันมีผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 3.51 มีลักษณะการถือครองที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลที่มีลักษณะการถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์เป็นของตนเอง เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเป็นเกษตรกรในพื้นที่ ได้รับที่ดินสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และในขณะที่มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 13 ราย มีสภาพการถือครองที่ดินทั้ง 2 อย่าง คือ การถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ และไม่มีเอกสารสิทธิ์ ซึ่งเกษตรกรที่มีลักษณะการถือครองที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์นั้น โดยเป็นการเช่าที่ดินของหน่วยงานราชการ หรือพื้นที่ราชพัสดุว่างเปล่า โดยที่เกษตรกรสามารถใช้เป็นพื้นที่ทำกินได้ แต่ไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดิน เนื่องจากพื้นที่ของหน่วยงานราชการไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดินให้กับเกษตรกรได้

จำนวนพื้นที่รับน้ำชลประทาน

จากผลการศึกษาใน ตารางที่ 7 พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีพื้นที่รับน้ำชลประทานเฉลี่ย 5.67 ไร่ มีพื้นที่รับน้ำชลประทานน้อยที่สุดคือ 1 ไร่ และมีพื้นที่รับน้ำชลประทานมากที่สุดคือ 20 ไร่ โดยผู้ให้ข้อมูลเกือบสองในสาม (ร้อยละ 65.23) มีพื้นที่รับน้ำชลประทาน 1-5 ไร่ ร้อยละ 22.64 มีพื้นที่รับน้ำชลประทาน 6-10 ไร่ และมีพื้นที่รับน้ำชลประทาน มากกว่า 10 ไร่ ร้อยละ 12.13 ซึ่งพบว่า จำนวนพื้นที่รับน้ำชลประทาน สอดคล้องกับจำนวนพื้นที่ถือครอง ซึ่งเฉลี่ยอยู่ที่ 6.16 ไร่ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ ที่เกษตรกรถือครองส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ได้รับน้ำชลประทานเกือบทั้งหมด

ชนิดของพืชที่ปลูก

จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 94.06) ปลูกข้าวในขณะเดียวกันผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 65.49 ยังปลูกถั่วเหลือง ร้อยละ 48.25 ปลูกไม้ผล นอกจากนั้นยังมีการปลูกกระเทียม มะเขือเทศ ข้าวโพด ไม้ดอก และปลูกพืชชนิดอื่น ๆ อีกด้วย (ตารางที่ 7) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวเนื่องจากเป็นอาหารหลัก พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกโดยมากจะเป็นข้าวเหนียว ได้แก่ พันธุ์ข้าว กข.6, กข.10 และข้าวเหนียวสันป่าตอง 1 ซึ่งเป็นพันธุ์ในพื้นที่มีลักษณะดีไม่ล้มง่าย นอกจากนี้เมล็ดพันธุ์ยังหาได้ง่ายและมีราคาถูก โดยวัตถุประสงค์หลักคือเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน และหากเหลือเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนแล้วจึงนำขาย นอกจากการปลูกข้าวแล้วเกษตรกรยังได้มีการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่หลากหลายชนิดตลอดทั้งปีควบคู่กันไปในฤดูแล้งอีกด้วย เช่น การปลูกถั่วเหลือง ข้าวโพด กระเทียม มะเขือเทศ พริก ถั่วฝักยาว และ ไม้ดอก หรือปลูกไม้ผลที่เป็นพืชให้ผลผลิตในระยะยาว เช่น ลำไย มะม่วง เป็นต้น

แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร

จากผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (ร้อยละ 100.00) ได้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำชลประทาน และมีผู้ข้อมูลจำนวน 58 ราย คิดเป็นร้อยละ 15.63 ได้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำจากธรรมชาติรวมอยู่ด้วย (ตารางที่ 7) แสดงให้เห็นว่าแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรได้จากแหล่งน้ำจากชลประทานเป็นหลัก และได้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติควบคู่ไปด้วย เนื่องจากในเขตพื้นที่ของอำเภอสันป่าตองมีลำน้ำธรรมชาติไหลผ่าน คือ ลำน้ำแม่ขาน ทำให้เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงสามารถใช้น้ำจากลำน้ำแม่ขานในการเพาะปลูกร่วมกับการใช้น้ำชลประทาน และมีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชในช่วงฤดูแล้ง

พื้นที่เก็บกักน้ำ (บ่อเก็บน้ำ)

จากการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลมากกว่าสี่ในห้า (ร้อยละ 86.25) ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ ร้อยละ 13.75 มีพื้นที่เก็บกักน้ำ โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ จำนวน 51 รายนั้น ร้อยละ 78.43 มี 1 ไร่ และร้อยละ 21.57 มี 2 ไร่ เฉลี่ย 1.21 ไร่ (ตารางที่ 7) แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ทำการเกษตรของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ต้องอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำชลประทาน หรือในช่วงฤดูฝนเป็นหลัก ในการทำการเกษตร ซึ่งในช่วงฤดูแล้งมีปริมาณน้ำที่น้อยอยู่แล้ว ทำให้ปริมาณน้ำไม่พอต่อความต้องการของเกษตรกร ส่งผลให้การเพาะปลูกในภาคการเกษตรเสียหาย และได้ผลผลิตน้อยลง ส่วนผู้ที่มีพื้นที่เก็บกักน้ำสามารถดึงน้ำสำรองมาใช้ในการเพาะปลูกในฤดูแล้ง ทำให้ได้รับผลกระทบน้อยกว่าเกษตรกรที่ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ

ตารางที่ 7 จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะทางการเกษตร

(n = 371)

ลักษณะทางการเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนพื้นที่ถือครอง (ไร่)		
1-5	224	60.38
6-10	95	25.61
11-15	44	11.86
16-20	5	1.35
มากกว่า 20	3	0.81
$\bar{X} = 6.16$	SD = 4.56	Min-Max = 1-35
สภาพการถือครองที่ดิน *		
ไม่มีเอกสารสิทธิ์	13	3.51
มีเอกสารสิทธิ์	371	100.00
จำนวนพื้นที่รับน้ำชลประทาน (ไร่)		
1-5	242	65.23
6-10	84	22.64
11-15	42	11.32
มากกว่า 15	3	0.81
$\bar{X} = 5.67$	SD = 3.64	Min-Max = 1-20
ชนิดของพืชที่ปลูก *		
ข้าว	349	94.06
ถั่วเหลือง	243	65.49
ไม้ผล	179	48.25
ถั่วฝักยาว พริก	30	8.71
กระเทียม	29	7.82

ตารางที่ 7 (ต่อ)

(n=371)		
ลักษณะทางการเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
มะเขือเทศ	25	6.74
ข้าวโพด	21	5.66
ไม้ดอก	3	0.80
แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร *		
น้ำชลประทาน	371	100.00
น้ำจากธรรมชาติ	58	15.63
พื้นที่เก็บกักน้ำ (ไร่)		
ไม่มี	320	86.25
มี	51	13.75
1	(40)	(78.43)
2	(11)	(21.57)
$\bar{X} = 1.21$	$SD = 0.41$	$Min-Max = 1-2$

หมายเหตุ: * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ข้อมูลในเครื่องหมาย () คือ จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูลที่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตง ในเขตอำเภอสันป่าตอง (ตารางที่ 8) พบว่า ผู้ให้ข้อมูลได้มีส่วนร่วมจากการใช้น้ำชลประทาน โดยรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.17) เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในระดับปานกลางทุกด้าน ดังนี้ 1) ด้านการจัดการน้ำชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.47) 2) ด้านการบำรุงรักษา (ค่าเฉลี่ย 2.67) และ 3) ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ค่าเฉลี่ย 3.37)

ตารางที่ 8 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

การมีส่วนร่วม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
ด้านการจัดการน้ำชลประทาน	3.47	0.84	ปานกลาง
ด้านการบำรุงรักษา	2.67	0.81	ปานกลาง
ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	3.37	0.84	ปานกลาง
รวม	3.17	0.70	ปานกลาง

หมายเหตุ

ช่วงคะแนนเฉลี่ย

ระดับการมีส่วนร่วม

3.68 - 5.00

มาก

2.34 - 3.67

ปานกลาง

1.00 - 2.33

น้อย

ด้านการจัดการน้ำชลประทาน

ตารางที่ 9 แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในด้านการจัดการน้ำชลประทาน รวม 6 ประเด็น ผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.47) โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับมาก คือ 1) ให้ความร่วมมือในการใช้น้ำไม่ให้เกินปริมาณน้ำตามที่ตกลงกันไว้ (ค่าเฉลี่ย 3.76) และ 2) การแจ้งความต้องการน้ำให้หัวหน้ากลุ่มทราบ (ค่าเฉลี่ย 3.72) ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือ 1) การเข้าร่วมประชุมวางแผนจัดสรรน้ำประจำฤดูกาลส่งน้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.58) 2) การปรึกษากับบุคคลในกลุ่มสมาชิกเกี่ยวกับการจัดการน้ำชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.52) 3) การประชุมชี้แจงแผนการส่งน้ำประจำฤดูกาล (ค่าเฉลี่ย 3.20) และ 4) การแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งที่เกี่ยวกับการใช้น้ำของสมาชิกกลุ่มด้วยกัน (ค่าเฉลี่ย 3.06)

แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในด้านการจัดการน้ำชลประทานของผู้ให้ข้อมูลโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกพืชในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึง เมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูแล้ง แหล่งน้ำชลประทานจะมีปริมาณน้ำต้นทุนน้อย เกษตรกรจะนิยมปลูกข้าวนาปรัง ซึ่งต้องใช้น้ำปริมาณที่มากในการเพาะปลูก ทำให้ให้ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการในพื้นที่เพื่อไม่ให้เกษตรกรใช้น้ำเกินปริมาณน้ำต้นทุนของโครงการชลประทานที่กำหนด ดังนั้นเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีความประสงค์จะทำการเพาะปลูกพืช ต้องแจ้งความต้องการ การใช้น้ำให้แก่หัวหน้ากลุ่มหรือผู้นำชุมชนระดับหมู่บ้านทราบ เพื่อนำข้อมูลเข้าร่วมประชุมวางแผนจัดสรรน้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน และชี้แจงแผนการส่งน้ำประจำฤดูกาลให้กับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน รวมถึงการให้ความร่วมมือในการใช้น้ำไม่ให้เกินปริมาณน้ำตามที่ตกลงกันไว้ ดังนั้นเกษตรกรที่มีอาชีพหลักในการทำนา ทำสวน และทำไร่ เป็นหลัก จึงมีส่วนร่วมมาก และมากที่สุด และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ที่ทำอาชีพหลักนอกเหนือจากภาคการเกษตร เช่น รับจ้าง ค้าขาย และประกอบธุรกิจส่วนตัว จึงทำให้มีส่วนร่วมในด้านการจัดการน้ำชลประทานน้อย และน้อยที่สุด คือ การแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งที่เกี่ยวกับการใช้น้ำของสมาชิกกลุ่มด้วยกัน การประชุมชี้แจงแผนการส่งน้ำประจำฤดูกาล และการเข้าร่วมประชุมวางแผนจัดสรรน้ำประจำฤดูกาลร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน

ตารางที่ 9 จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามการมีส่วนร่วมด้านการจัดการน้ำชลประทาน

การมีส่วนร่วม ด้านการจัดการน้ำชลประทาน	การมีส่วนร่วม					ค่าเฉลี่ยบน มาตรฐาน	ระดับ การมีส่วนร่วม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย	
ให้ความร่วมมือในการใช้น้ำไม่ให้เกิดปริมาณน้ำตามที่ต้องการ กันไว้	112 (30.18)	135 (36.39)	72 (19.41)	27 (7.28)	25 (6.73)	3.76	มาก
การแจ้งความต้องการน้ำให้หัวหน้ากลุ่มทราบ	101 (27.22)	121 (32.61)	111 (29.93)	21 (5.66)	17 (4.58)	3.72	มาก
การเข้าร่วมประชุมวางแผนจัดสรรน้ำประจําฤดูกาลส่งน้ำร่วมกับ เจ้าหน้าที่ชลประทาน	113 (30.46)	96 (25.87)	90 (24.25)	38 (10.24)	34 (9.16)	3.58	ปานกลาง
การปรึกษากับบุคคลในกลุ่มสมาชิกเกี่ยวกับการจัดการน้ำ ชลประทาน	95 (25.61)	97 (26.14)	106 (28.57)	51 (13.74)	22 (5.93)	3.52	ปานกลาง
การประชุมชี้แจงแผนการส่งน้ำประจําฤดูกาล	48 (12.93)	96 (25.87)	147 (39.62)	44 (11.86)	36 (9.70)	3.20	ปานกลาง
การแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งที่เกี่ยวกับการใช้น้ำของ สมาชิกกลุ่มด้วยกัน	23 (6.20)	98 (26.41)	159 (42.86)	60 (16.17)	31 (8.35)	3.06	ปานกลาง
รวม						3.47	ปานกลาง

หมายเหตุ: ระดับน้อย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.00 – 2.33 ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.34 – 3.67 และระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 – 5.00

ด้านการบำรุงรักษา

ตารางที่ 10 แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในการบำรุงระบบชลประทาน รวม 8 ประเด็น ผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาชลประทานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.66) โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับมาก คือ 1) การให้ความร่วมมือในการไม่ทิ้งขยะ และของเสียลงคลองชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.79) ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือ 1) การกำจัดวัชพืชในคลอง และตัดหญ้าบนคันคลองชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.11) 2) การห้ามปรามมาให้ผู้ใดมากระทำให้เกิดความเสียหายแก่อาคารสิ่งก่อสร้าง (ค่าเฉลี่ย 3.07) 3) การขุดลอกคลองในพื้นที่เขตชลประทานที่ตื้นเขิน (ค่าเฉลี่ย 2.94) และ 4) การซ่อมแซมอุดรูรั่ว คันคลองชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 2.44) และผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับน้อย คือ 1) บริจาศวศอุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมแซมคลองชลประทานในเขตพื้นที่ทำการเกษตรในชุมชนของตนเอง (ค่าเฉลี่ย 2.29) 2) การปลูกหญ้าคลุมหลังคันคลองชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 2.25) และ 3) การซ่อมแซมอาคาร และประตูน้ำ (ค่าเฉลี่ย 2.16)

ในการบำรุงรักษาระบบชลประทานนั้น กลุ่มผู้ใช้น้ำจะมีหน้ารับผิดชอบในระบบ คันคูน้ำ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ใช้น้ำทุกคนในการมีส่วนร่วม ต้องช่วยกันดูแลรักษา เช่น ในด้านการซ่อมแซมคันคูน้ำที่ชำรุด การขุดลอกคลองที่ตื้นเขิน การกำจัดวัชพืชในคูน้ำ การตัดหญ้าบนคันคลอง และการปลูกหญ้าหลังคันคูเพื่อป้องกันน้ำฝนกัดเซาะดิน โดยจะมีการบำรุงรักษาอย่างน้อยปีละครั้งก่อนทำนาปี ยกเว้นหากมีการชำรุดก่อนเวลาอันควร หรือส่งผลทำให้ระบบการส่งน้ำมีประสิทธิภาพลดลง จึงต้องทำการซ่อมแซมก่อน แต่ถ้าเป็นการขุดลอกคลองส่งน้ำสายใหญ่ และการซ่อมแซมอาคารและประตูน้ำ หรือ โครงสร้างที่ต้องใช้งบประมาณมาก กรมชลประทานก็จะเป็นผู้ดำเนินการเอง และจ้างเหมา ซึ่งการจ้างเหมางานบำรุงรักษาในลำดับแรกก็สนับสนุนให้กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานเป็นผู้ดำเนินการมีส่วนร่วม แต่ก็จะมีส่วนร่วมเฉพาะกลุ่มบุคคลเท่านั้น ทำให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมน้อย และน้อยที่สุดจำนวนหนึ่ง และถ้าหากว่าเป็นความเสียหายของคันคูน้ำ หรือเป็นการขุดลอกคลองที่ตื้นเขิน การกำจัดวัชพืช ของระบบคลองซอย และคลองแยกซอย ซึ่งส่งผลให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีพื้นที่ทำการเกษตรในบริเวณนั้นได้รับความเดือดร้อน สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำก็จะช่วยกันระดมเงินทุนเป็นค่าซ่อมแซม หรือเงินงบประมาณของกลุ่มที่ได้จากการเก็บจากสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานมาเป็นค่าใช้จ่ายซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมแซมในชุมชนของตนเอง และสมาชิกก็จะระดมแรงงานหรือทรัพยากร ที่หาได้ง่าย เช่น ไม้สำหรับซ่อมแซมฝาย มีด จอบหรือขอบก เป็นต้น

ส่วนประเด็นการมีส่วนร่วมในการห้ามปรามไม่ให้ผู้ใดมากระทำความผิดให้เกิดความเสียหายแก่อาคารก่อสร้าง เช่นถ้ามีบุคคลในกลุ่มสมาชิก หรือบุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มสมาชิกมากระทำให้อาคาร และสิ่งก่อสร้างเสียหาย สมาชิกกลุ่มที่พบเห็นก็จะแจ้งให้หัวหน้ากลุ่มทราบเพื่อดำเนินการทางกฎหมายกับบุคคลนั้น ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ต้องช่วยกันดูแลรักษา และทำให้ผู้ใช้น้ำเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชลประทาน นำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานด้วยความสมัครใจ เต็มใจ และยั่งยืน ส่วนประเด็นการมีส่วนร่วมในการปลูกหญ้าคลุมหลังคันคลองชลประทาน ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกหญ้าคลุมหลังคันคลองจะเป็นลักษณะการปลูกเพียงครั้งเดียว และถ้าหากมีพื้นที่บริเวณไหนเสียหาย และเกิดการชำรุดของคันคลองชลประทาน สมาชิกกลุ่มก็จะปลูกซ่อมแซมเฉพาะที่เท่านั้น จึงทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมน้อย และน้อยที่สุด

ตารางที่ 10 จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามการมีส่วนร่วมด้านการบริหารศึกษา

	การมีส่วนร่วมด้านการบำรุงรักษา		การมีส่วนร่วม				ค่าเฉลี่ยมาตรฐาน	ระดับการมีส่วนร่วม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย		
การให้ความร่วมมือในการไม่ทิ้งขยะและของเสียลงคลองชลประทาน	120 (32.34)	115 (31.00)	91 (24.52)	27 (7.28)	18 (4.85)	3.79	1.12	มาก
การกำจัดวัชพืชในคลอง และตัดหญ้าบนคันคลองชลประทาน	52 (14.01)	77 (20.75)	181 (48.87)	43 (11.59)	18 (4.85)	3.11	1.18	ปานกลาง
การห้ามปรามไม่ให้ผู้ใดมากระทำ ให้เกิดความเสียหายแก่อาคารสิ่งก่อสร้าง	23 (6.20)	103 (27.76)	161 (43.40)	44 (11.86)	40 (10.78)	3.07	1.03	ปานกลาง
การขุดลอกคลองในพื้นที่ชลประทานที่ต้นเงิน	50 (13.48)	75 (20.21)	109 (29.38)	75 (20.21)	62 (16.71)	2.94	1.27	ปานกลาง
การซ่อมแซมคูระบายน้ำคันคลองชลประทาน	21 (5.66)	53 (14.28)	95 (25.60)	102 (27.49)	100 (26.95)	2.44	1.19	ปานกลาง
บริจาควัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมแซมคลองชลประทานในเขตพื้นที่ทำการเกษตรในชุมชนของตนเอง	18 (4.85)	38 (10.24)	127 (34.23)	38 (10.24)	150 (40.43)	2.29	1.23	น้อย
การปลูกหญ้าคลุมหลังคันคลองชลประทาน	55 (14.82)	24 (6.47)	17 (4.58)	136 (36.66)	139 (37.47)	2.25	1.40	น้อย
การซ่อมแซมอาคารและประตูน้ำ	31 (8.35)	26 (7.01)	72 (19.41)	86 (23.18)	156 (42.04)	2.16	1.27	น้อย
รวม						2.67	0.81	ปานกลาง

หมายเหตุ: ระดับน้อย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.00 – 2.33 ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.34 – 3.67 และระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 – 5.00

ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ตารางที่ 11 แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำรวม 9 ประเด็น ผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.37) โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับมาก คือ 1) เสนอความคิดเห็นในการปลูกพืชแต่ละฤดูกาล กับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน 2) การเลือกตั้งหัวหน้าดู-หัวหน้าคลอง (ค่าเฉลี่ย 3.78) 3) การดำเนินงานด้วยความเต็มใจ (ค่าเฉลี่ย 3.75) และ 4) เลือกคณะกรรมการของกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ค่าเฉลี่ย 3.68) และผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือ 1) ชี้แจงปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้กับหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ (ค่าเฉลี่ย 3.26) 2) ร่วมทำกิจกรรมที่กลุ่มจัดขึ้น (ค่าเฉลี่ย 3.26) 3) วางแผนการส่งน้ำภายในคลองซอย และคลองแยกซอย (ค่าเฉลี่ย 3.10) 4) ประชุมวางแผนงานในการใช้น้ำชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.06) และ 5) จัดระเบียบข้อบังคับภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ค่าเฉลี่ย 2.68)

จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำของผู้ให้ข้อมูล โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งการมีส่วนร่วมในด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำนั้น สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมมากในด้าน การดำเนินงานด้วยความเต็มใจ การเสนอความคิดเห็นในการปลูกพืชแต่ละฤดูกาลกับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน การเลือกหัวหน้าดู-หัวหน้าคลอง และการเลือกคณะกรรมการ ซึ่งเมื่อครบวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการ และหัวหน้าดู-หัวหน้าคลอง สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคนก็จะมีส่วนร่วมในการเลือกคณะกรรมการ และเลือกหัวหน้าดู-หัวหน้าคลอง โดยวิธีการออกเสียงลงมติภายในกลุ่มสมาชิกผู้ใช้น้ำด้วยกัน โดยทั่วไปแล้วจะเลือกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และมีความน่าเชื่อถือ มีบุคลิกเป็นผู้นำสูง เพื่อเป็นตัวแทนของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในการประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่วนการเสนอความคิดเห็นในการปลูกพืชแต่ละฤดูกาลกับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน ก่อนถึงฤดูแล้ง สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในแต่ละพื้นที่ก็จะเข้าร่วมประชุมร่วมกันเพื่อวางแผนงานในการใช้น้ำ และแจ้งความต้องการ การปลูกพืชฤดูแล้งให้กับประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ และนำข้อมูลจากสมาชิกเข้าไปร่วมประชุมปรึกษากับเจ้าหน้าที่ชลประทานเพื่อวางแผนการส่งน้ำในคลองส่งน้ำ และคูน้ำ แต่ละฤดูกาลเพาะปลูก

ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมปานกลาง ในด้านการจัดระเบียบข้อบังคับภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยที่ประธานองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องประชุมร่วมกันเพื่อร่างกฎระเบียบข้อปฏิบัติต่าง ๆ ขึ้นมา แล้วจัดประชุมใหญ่โดยให้สมาชิกผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องประชุมร่วมกัน เพื่อได้พิจารณาลงมติ แล้วแจ้งให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ และให้ปฏิบัติตามมติข้อตกลงขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน ส่วนด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ต่าง ๆ ที่กลุ่มจัดขึ้น เพื่อให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และให้กลุ่มผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการทำ

กิจกรรมร่วมกัน เช่น การทำความสะอาดสถานที่สำคัญที่ใช้ประโยชน์ในหมู่บ้านร่วมกัน และการ
ขุดลอกคลองสาธารณะ เป็นต้น ซึ่งเวลาในการทำกิจกรรม ต่าง ๆ ที่กลุ่มจัดขึ้น ส่วนใหญ่ตรงกับวัน
ทำงาน จึงทำให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำไม่สามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มทุกครั้ง ส่วนการมีส่วนร่วม
ในการประชุมการวางแผนงานในการส่งน้ำชลประทาน และวางแผนการส่งน้ำในคลองซอย และ
คลองแยกซอย โดยที่ประธาน และคณะกรรมการของกลุ่มผู้ใช้น้ำแต่ละโซน จะเป็นตัวแทนสมาชิก
กลุ่มผู้ใช้น้ำเข้าร่วมปรึกษากับเจ้าหน้าที่ชลประทาน แล้วนำมาชี้แจงจัดประชุมภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ
และการมีส่วนร่วมชี้แจงปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้กับหัวหน้ากลุ่มทราบ เช่น เมื่อเกิดการชำรุด เสียหาย
ของคลองส่งน้ำ อาคารสถานที่หรือสิ่งที่ทำให้ประสิทธิภาพในระบบชลประทานลดลง สมาชิกกลุ่ม
ผู้ใช้น้ำที่อยู่ในเขตพื้นที่ ที่ได้รับความเดือดร้อน ก็จะเข้าชี้แจงปัญหาในปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นให้กับ
หัวหน้ากลุ่มได้ทราบ เพื่อที่จะได้ช่วยกันวางแผนเพื่อจะซ่อมแซม และบำรุงรักษาต่อไป

ตารางที่ 11 จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ยของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามการมีส่วนร่วมด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน

ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	การมีส่วนร่วม				การมีส่วนร่วม		ค่าเปรียบเทียบ		ระดับการมีส่วนร่วม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย	มาตรฐาน		
เสนอความคิดเห็นในการปลูกพืชแต่ละฤดูกาล กับกลุ่มสมาชิก	151 (40.70)	77 (20.75)	76 (20.48)	43 (11.60)	24 (6.47)	3.78	1.27		มาก
เลือกหัวหน้าดู/คลองซอย (แก่เหมือง) – หัวหน้าคลอง	121 (31.61)	123 (33.15)	80 (21.56)	18 (4.85)	29 (7.82)	3.78	1.18		มาก
การดำเนินงานด้วยความเต็มใจ	127 (34.25)	106 (28.57)	85 (22.91)	26 (7.01)	27 (7.28)	3.75	1.20		มาก
เลือกคณะกรรมการของกลุ่มผู้ใช้น้ำ	96 (25.87)	133 (35.84)	94 (25.33)	25 (6.74)	23 (6.20)	3.68	1.11		มาก
ชี้แจงปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้กับหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ	45 (12.13)	90 (24.26)	178 (47.98)	33 (8.90)	25 (6.74)	3.26	1.01		ปานกลาง
กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มจัดขึ้น	32 (8.62)	118 (31.80)	163 (43.93)	30 (8.10)	28 (7.55)	3.26	1.00		ปานกลาง
วางแผนการส่งน้ำภายในคลองซอย และคลองแยกซอย	52 (14.01)	67 (18.10)	154 (41.51)	63 (16.98)	35 (9.43)	3.10	1.13		ปานกลาง
ประชุมการวางแผนงานในการใช้น้ำชลประทาน	67 (18.06)	53 (14.28)	135 (36.39)	69 (18.60)	47 (12.67)	3.06	1.25		ปานกลาง
จัดทำระเบียบข้อบังคับภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ	49 (13.21)	48 (12.94)	88 (23.72)	108 (29.11)	78 (21.02)	2.68	1.30		ปานกลาง
รวม						3.37	0.84		ปานกลาง

หมายเหตุ: ระดับน้อย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.00 – 2.33 ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.34 – 3.67 และระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 – 5.00

ปัญหา และอุปสรรคในการมีส่วนร่วม และที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทาน

ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมรวม 4 ประเด็น (ตารางที่ 12) พบว่าผู้ให้ข้อมูลที่พบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยรวมทั้ง 4 ประเด็นอยู่ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 2.22) โดยมีปัญหาอุปสรรคในด้าน คือ 1) งบประมาณ (ค่าเฉลี่ย 2.30) 2) การให้ความร่วมมือของกลุ่มสมาชิก (ค่าเฉลี่ย 2.26) 3) การบำรุงรักษาระบบชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 2.18) และ 4) การประสานงานภายในกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย 2.16)

การที่ผู้ให้ข้อมูลระบุถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้ให้ข้อมูลโดยรวมว่ามีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับน้อยนั้น พบว่า ปัญหา และอุปสรรคทางด้านงบประมาณภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งเงินที่กลุ่มผู้ใช้น้ำเก็บสะสมเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อประโยชน์ของสมาชิกร่วมกัน เช่น นำมาใช้กรณีซ่อมแซมอาคารรั่วภายในคลองกรณีเร่งด่วน หรือใช้เงินทุนสำรองหมุนเวียนซื้ออุปกรณ์ควบคุมน้ำ วัสดุการเกษตร มาบริการ และการจัดกิจกรรมในด้าน ต่าง ๆ บางครั้งเงินงบประมาณของกลุ่มไม่เพียงพอ และเงินช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐบาลมาล่าช้า สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำก็จะร่วมกันบริจาคเงิน เพื่อนำไปใช้ในการบริหารจัดการภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ส่วนปัญหาจากการไม่ให้ความร่วมมือของกลุ่มสมาชิก เช่น การปลูกพืชเกินอัตราที่กำหนดตามที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ทำให้ปริมาณน้ำที่โครงการชลประทานส่งมาไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการรับน้ำ และเกิดข้อขัดแย้งในการจัดสรรน้ำในบางพื้นที่ ส่วนปัญหาในด้านการประสานงาน เช่น สมาชิกเข้าร่วมประชุมไม่ครบ เนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น ไม่ทราบว่ามีการประชุมเนื่องจากอยู่คนละหมู่บ้าน สมาชิกมีธุระส่วนตัว สมาชิกเบื่อหน่ายการประชุม เป็นต้น ส่วนปัญหา และอุปสรรคในด้านการบำรุงรักษาระบบชลประทานพบว่า สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันบำรุงรักษาได้ดี ตลอดจนการซ่อมแซม ฝ่ายท่อน้ำ คันคูน้ำ อาคารที่เกี่ยวข้องกับระบบชลประทาน การกำจัดวัชพืช และขุดลอกคลองที่ตื้นเขินในเขตพื้นที่ของแต่ละโซน ก็จะพบปัญหาบ้าง เช่น กลุ่มสมาชิกได้นำสัตว์ไปเลี้ยงบนคันคลองชลประทาน เช่น วัว และม้า เป็นต้น ทำให้คันคลองชลประทานเกิดชำรุดเสียหายในบางพื้นที่ และขาดการบำรุงรักษาซ่อมแซม

ตารางที่ 12 จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามปัญหา และอุปสรรคด้านการมีส่วนร่วม

ปัญหา	ปัญหา						ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับของ ปัญหา
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย		
จากการมีส่วนร่วม								
การประสานงานภายในกลุ่ม	29 (7.82)	15 (4.04)	69 (18.60)	131 (35.31)	127 (34.23)	2.16	1.17	น้อย
การให้ความร่วมมือของกลุ่มสมาชิก	15 (4.04)	12 (3.23)	131 (35.31)	110 (29.65)	103 (27.76)	2.26	1.03	น้อย
การบำรุงรักษาระบบชลประทาน	12 (3.23)	10 (2.70)	122 (32.89)	115 (31.00)	112 (30.19)	2.18	1.00	น้อย
ด้านงบประมาณ	45 (12.13)	21 (5.66)	55 (14.82)	130 (35.04)	120 (32.34)	2.30	1.30	น้อย
รวม						2.22	0.66	น้อย

หมายเหตุ: ระดับน้อย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.00 – 2.33 ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.34 – 3.67 และระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 – 5.00

ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทาน

จากการศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำ รวม 5 ประเด็น (ตารางที่ 13) พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทานโดยรวมมีปัญหา และอุปสรรคอยู่ใน ระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.97) โดยผู้ให้ข้อมูล พบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทานในระดับมาก เกี่ยวกับ 1) ด้านระยะทาง (ค่าเฉลี่ย 3.86) 2) ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร (ค่าเฉลี่ย 3.69) ผู้ให้ข้อมูลพบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทานในระดับปานกลาง เกี่ยวกับ 1) ความขัดแย้งภายในกลุ่มสมาชิกในการใช้น้ำ (ค่าเฉลี่ย 2.71) และผู้ให้ข้อมูลพบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทานในระดับน้อย ในด้าน 1) การจัดสรรน้ำในคลองซอย (ค่าเฉลี่ย 2.32) และ 2) การจัดสรรน้ำในแฉก (คูน้ำ) (ค่าเฉลี่ย 2.30)

จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทานของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะเกิดปัญหาในช่วงฤดูร้อนซึ่งเป็นระยะเวลาที่ฝนทิ้งช่วงตลอดฤดูแล้ง ประกอบกับเกษตรกรไม่มีบ่อเก็บกักน้ำ ทำให้ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตรไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกพืชฤดูแล้ง เนื่องจากโครงการแม่แตงเป็นโครงการประเภทเหมืองฝายไม่มีอ่างเก็บน้ำ ใช้น้ำต้นทุนจากน้ำแม่แตงที่ไหลมาตามธรรมชาติ จะมีปริมาณน้ำมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตกในลุ่มน้ำ โดยที่โครงการชลประทานต้องรับผิดชอบในเขตพื้นที่ส่งน้ำถึง 5 อำเภอ และอำเภอสันป่าตองเป็นอำเภอสุดท้ายที่อยู่ท้ายน้ำ ซึ่งอยู่ห่างจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตงประมาณ 75 กิโลเมตร ทำให้ในช่วงระยะรอบเวรรับน้ำมาถึงช้า และเกิดการสูญเสียน้ำในคลองส่งน้ำชลประทานที่เสียหายและชำรุดในบางพื้นที่ ทำให้ปริมาณน้ำที่ได้รับการจัดสรรมีน้อยไม่พอต่อความต้องการ และทำให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในแต่ละพื้นที่มีการแย่งชิงน้ำ โดยสำหรับปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำนี้ โดยทั่วไปแล้วจะเกิดกับสมาชิกผู้ใช้น้ำที่มีพื้นที่เพาะปลูกบริเวณต้นคลองกับปลายคลองในเขตพื้นที่และนอกเขตพื้นที่ชลประทานบางส่วน ได้มีการลักลอบนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในไร่นาของตนเอง ซึ่งมีผลทำให้ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการใช้ในการประกอบอาชีพของเกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทาน ส่งผลให้เกิดการแย่งน้ำกันใช้ ซึ่งหากไม่สามารถพุดจากตกลงกันได้ นายตรวจนาจะเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยโดยให้ทั้งสองฝ่ายมาพุดจากตกลงกัน และพบว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำผิดจริงก็จะลงโทษตามกฎหมายระเบียบที่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจัดขึ้น เช่นการปรับเงิน และการถูกตัดสิทธิในการใช้น้ำ ในฤดูกาลนั้น ๆ ส่วนการจัดสรรน้ำในคลองซอย ส่วนปัญหา และอุปสรรคในด้านการจัดสรรน้ำในแฉก (คูน้ำ) พบว่ามีปัญหาในระดับน้อย เนื่องจากนายตรวจนา และหัวหน้าคูน้ำจะเข้ามาดูแล การจัดสรรน้ำให้มีความยุติธรรม และเสมอภาค แต่ก็จะมีข้อขัดแย้งกันบ้างในบางพื้นที่ เกี่ยวกับการจัดสรรน้ำ

ตารางที่ 13 จำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามปัญหา และอุปสรรคด้านการใช้น้ำชลประทาน

ปัญหา จากการใช้น้ำชลประทาน	ปัญหา				ค่าเปรียบเทียบ		ระดับของ ปัญหา
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย	
ด้านระยะทาง (จากโครงการถึงคลองซอย)	159 (42.85)	74 (19.95)	71 (19.14)	61 (16.44)	6 (1.61)	3.86	มาก
ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร	123 (33.15)	99 (26.68)	70 (18.87)	70 (18.87)	9 (2.42)	3.69	มาก
ความขัดแย้งภายในกลุ่มสมาชิกในการใช้น้ำ	32 (8.62)	23 (6.20)	145 (39.08)	146 (39.37)	25 (6.74)	2.71	ปานกลาง
การจัดสรรน้ำในคลองซอย	20 (5.40)	41 (11.05)	98 (26.41)	89 (24.00)	123 (33.15)	2.32	น้อย
การจัดสรรน้ำในแก่ง (ตุน้ำ/คลองแยกซอย)	21 (5.66)	42 (11.32)	87 (23.45)	100 (26.95)	121 (32.61)	2.30	น้อย
รวม						2.97	ปานกลาง

หมายเหตุ: ระดับน้อย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.00 – 2.33 ระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.34 – 3.67 และระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 – 5.00

ข้อเสนอแนะในด้านการมีส่วนร่วม และการใช้น้ำชลประทาน

จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลมีข้อเสนอแนะ พอสรุปได้ดังนี้ (ตารางที่ 14)

ด้านการมีส่วนร่วม

1. การเลือกการประชุมควรเลือกหมู่บ้านที่อยู่กึ่งกลางของพื้นที่ ดำเนินการ เพื่อให้สมาชิกเดินทางมาร่วมประชุมได้สะดวก (ร้อยละ 19.68)
2. ห้ามนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ม้า มาเลี้ยงบนคันคลองชลประทาน (ร้อยละ 6.47)
3. คณะกรรมการควรแจ้งการประชุมให้ทราบล่วงหน้าอย่างน้อย 1 วัน หรือแจ้งทางจดหมายเพราะบางครั้งสมาชิกไม่ออกไปธุระนอกบ้านทำให้ ไม่รับทราบการประชุม (ร้อยละ 5.93)
4. หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนทางด้านเงินงบประมาณเพิ่มขึ้น (ร้อยละ 4.58)
5. ควรมีบทลงโทษที่เด็ดขาด เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นการว่ากล่าวตักเตือน บุคคลที่กระทำความผิดกฎระเบียบข้อบังคับ (ร้อยละ 3.50)

การใช้น้ำชลประทาน

1. หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนให้เกษตรกรขุดบ่อเก็บกักน้ำ เพื่อสำรองน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง (ร้อยละ 31.00)
2. หน่วยงานของรัฐควรซ่อมแซมคลองส่งน้ำสายหลักที่ชำรุด และกำจัดวัชพืชในคลองส่งน้ำ เพื่อให้การส่งน้ำมีประสิทธิภาพมากขึ้น (ร้อยละ 24.80)

ตารางที่ 14 จำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามข้อเสนอแนะ

(n=371)

ข้อเสนอแนะ	จำนวน	ร้อยละ
ด้านการมีส่วนร่วม		
- การเลือกการประชุมควรเลือกหมู่บ้านที่อยู่กึ่งกลางของพื้นที่ ดำเนินการ เพื่อให้สมาชิกเดินทางมาร่วมประชุมได้สะดวก	73	19.68
- ห้ามนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ม้า มาเลี้ยงบนคันคลองชลประทาน	24	6.74
- คณะกรรมการควรแจ้งการประชุมให้ทราบล่วงหน้าอย่างน้อย 1 วันหรือแจ้งทางเอกสาร เพราะบางครั้งสมาชิกไม่อยู่ที่บ้านทำให้ ไม่รับทราบการประชุม	22	5.93
- หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนทางด้านเงินงบประมาณเพิ่มขึ้น	17	4.58
- ควรมีบทลงโทษที่เด็ดขาด เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นการว่ากล่าว ตักเตือน บุคคลที่กระทำความผิดถูกระเบียบข้อบังคับ	13	3.50
ด้านการใช้น้ำชลประทาน		
- หน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนให้ เกษตรกรขุดบ่อเก็บกักน้ำ เพื่อสำรองน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง	115	31.00
- หน่วยงานของรัฐควรซ่อมแซมคลองส่งน้ำสายหลักที่ชำรุด และ กำจัดวัชพืชในคลองเพื่อให้การส่งน้ำมีประสิทธิภาพมากขึ้น	92	24.80

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

(SUMMARY, IMPLICATIONS AND RECOMMENDATIONS)

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำแม่แตง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร ของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน เขตอำเภอสันป่าตอง 2) ระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน ในเขตอำเภอสันป่าตองใน ด้านการจัดการน้ำชลประทาน ด้านการบำรุงรักษา และด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และ 3) ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในด้านการมีส่วนร่วม และด้านการใช้น้ำชลประทาน ของเกษตรกรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล จากเกษตรกรที่ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตงในเขตอำเภอสันป่าตอง ในเขตพื้นที่ 6 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลหารแก้ว ตำบลยุหว่า ตำบลสันกลาง ตำบลทุ่งด้อม ตำบลมะขามหลวง และตำบลบ้านกลาง มีจำนวนสมาชิก 5,189 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน จำนวน 6 กลุ่ม ของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง สำนักชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีคำนวณจากสูตรของ Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 371 คน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสถิติสำเร็จรูป ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

(Summary)

ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตรของผู้ให้ข้อมูล

ผลการศึกษาลักษณะส่วนบุคคลพบว่า ผู้ให้ข้อมูลประมาณเกือบทั้งหมด เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ยประมาณ 49 ปี โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่อายุน้อยที่สุดคือ 29 ปี และผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุมากที่สุดคือ 74 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้ว และจบการศึกษาระดับประถมศึกษาภาคบังคับ มีสมาชิกภายในครอบครัวเฉลี่ยประมาณ 4 คน โดยมีสมาชิกภายในครอบครัวน้อยที่สุด 2 คน และมากที่สุด 8 คน

ผลการศึกษาลักษณะเศรษฐกิจพบว่า ผู้ให้ข้อมูลประมาณสามในสี่ มีอาชีพหลักในการทำนา มีรายได้จากการประกอบอาชีพจากภาคการทำเกษตรกรรม เฉลี่ย 40,095.69 บาทต่อปี โดยมีรายได้ทางการเกษตร น้อยที่สุดคือ 4,000 บาทต่อปี และมากที่สุดคือ 200,000 บาทต่อปี มีรายได้จากการรับจ้างทั่วไป เฉลี่ย 24,834.55 บาทต่อปี มีรายได้จากการประกอบอาชีพค้าขาย เฉลี่ย 22,277.78 บาทต่อปี มีรายได้จากการประกอบธุรกิจส่วนตัวเฉลี่ย 60,851.85 บาทต่อปี มีรายได้จากการให้เช่าพื้นที่ทำกิน และเงินที่บุตรแบ่งให้ประจำรายเดือน เฉลี่ย 2,9974.03 บาทต่อปี มีรายได้รวมเฉลี่ยคือ 65,030.73 บาทต่อปี โดยมีรายได้ร่วมน้อยที่สุดคือ 4,000 และมากที่สุดคือ 350,000 บาทต่อปี แหล่งเงินทุนที่ใช้ในการทำเกษตรได้มาจากการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มากที่สุด (ร้อยละ 58.33) รองลงมากู้ยืมจากกองทุนหมู่บ้าน (ร้อยละ 37.20)

ผลการศึกษาลักษณะสังคมพบว่า ผู้ให้ข้อมูลได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเฉลี่ยประมาณ 13 ปี โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำน้อยที่สุดคือ 1 ปี และเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากที่สุดคือ 20 ปี ผู้ใช้น้ำมากกว่าสามในสี่ ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มโดยเฉลี่ย 4 ครั้งต่อปี ประมาณครึ่งหนึ่ง มีประสบการณ์ในการฝึกอบรมของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ เฉลี่ย 4 ครั้งต่อปี ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทาน จากหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน และจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นหลัก รวมทั้งมีการเขียนเขียนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เฉลี่ยประมาณ 4 ครั้งต่อปี

ผลการศึกษาลักษณะการเกษตรพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนพื้นที่ถือครองทั้งหมดโดยเฉลี่ยประมาณ 6 ไร่ ต่อครอบครัว ทุกรายมีการถือครองที่ดินแบบมีเอกสารสิทธิ์ ในขณะที่มีการถือครองควบคู่กันแบบไม่มีเอกสารสิทธิ์ 13 ราย ชนิดของพืชที่ปลูกมากที่สุดคือ ข้าว ถั่วเหลือง และไม้ผล มีจำนวนพื้นที่รับน้ำชลประทานเกือบทั้งหมดเฉลี่ย 6 ไร่ มีพื้นที่รับน้ำชลประทานน้อยที่สุดคือ 1 ไร่ และมากที่สุดคือ 20 ไร่ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดใช้น้ำเพื่อการเกษตรจากแหล่งน้ำชลประทาน

และในขณะที่ผู้ให้ข้อมูล จำนวน 58 ราย ใช้แหล่งน้ำจากธรรมชาติร่วมกับการใช้แหล่งน้ำ จากชลประทานด้วยเช่นกัน และมีผู้ให้ข้อมูลเพียง 51 ราย มีพื้นที่เก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้ง เฉลี่ย 1.21 ไร่

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตง เขตอำเภอสันป่าตอง พบว่า ผู้ให้ข้อมูลได้มีส่วนร่วมจากการใช้น้ำชลประทานโดยรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.16) เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในระดับปานกลางทุกด้าน ดังนี้ 1) ด้านการจัดการน้ำชลประทาน (ค่าเฉลี่ย 3.47) และ 2) ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ค่าเฉลี่ย 3.37) 3) ด้านการบำรุงรักษา (ค่าเฉลี่ย 2.67)

ด้านการจัดการน้ำชลประทาน ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางนั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับมาก ในประเด็น 1) ให้ความร่วมมือในการใช้น้ำไม่ให้เกินปริมาณน้ำตามที่ตกลงกันไว้ และ 2) การแจ้งความต้องการน้ำให้หัวหน้ากลุ่มทราบ มีส่วนร่วมในระดับปานกลางในประเด็น 1) การเข้าร่วมประชุมวางแผนจัดสรรน้ำประจำฤดูกาลส่งน้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน 2) การปรึกษากับบุคคลในกลุ่มสมาชิกเกี่ยวกับการจัดการน้ำชลประทาน 3) การประชุมชี้แจงแผนการส่งน้ำประจำฤดูกาล และ 4) การแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งที่เกี่ยวกับการใช้น้ำของสมาชิกกลุ่มด้วยกัน

ด้านการบำรุงรักษา การที่ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในการบำรุงระบบชลประทานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง นั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับมากเพียงประเด็นเดียว คือ 1) การให้ความร่วมมือในการไม่ทิ้งขยะ และของเสียลงคลองชลประทาน ส่วนการมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง จะพบในประเด็น 1) การกำจัดวัชพืชในคลอง และตัดหญ้าบนคันคลองชลประทาน 2) การห้ามปารามาให้ผู้ใดมากระทำให้เกิดความเสียหายแก่อาคารสิ่งก่อสร้าง 3) การขุดลอกคลองในพื้นที่ชลประทานที่ตื้นเขิน และ 4) การซ่อมแซมอุดรูรั่วคันคลองชลประทาน และมีส่วนร่วมในระดับน้อย ในประเด็น 1) บริจาควัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการซ่อมแซมคลองชลประทานในเขตพื้นที่ทำการเกษตรในชุมชนของตนเอง 2) การปลูกหญ้าคลุมหลังคันคลองชลประทาน และ 3) การซ่อมแซมอาคาร และประตูน้ำ

ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนร่วมในการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง นั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับมาก ในประเด็น 1) เสนอความคิดเห็นในการปลูกพืชแต่ละฤดูกาล กับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน 2) การเลือกตั้งหัวหน้า-หัวหน้ารอง 3) การดำเนินงานด้วยความเต็มใจ และ 4) เลือกคณะกรรมการของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนร่วมในระดับปานกลางในประเด็น 1) ชี้แจงปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้กับหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ 2) ร่วมทำกิจกรรมที่กลุ่มจัดขึ้น 3) วางแผนการส่งน้ำภายในคลองซอย และคลองแยกซอย 4) ประชุมวางแผนงานในการใช้น้ำชลประทาน และ 5) จัดระเบียบข้อบังคับภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ผลการศึกษาปัญหา และอุปสรรคจากการมีส่วนร่วม และจากการใช้น้ำ

ผู้ให้ข้อมูลมีปัญหา และอุปสรรคในด้านการประสานงานภายในกลุ่ม และการให้ความร่วมมือของกลุ่มสมาชิกด้วยกัน ในระดับน้อย เกษตรกรบางรายขาดการให้ความร่วมมือในการจัดการน้ำในพื้นที่ เช่น การปลูกพืชเกินอัตราที่กำหนด ทำให้ใช้น้ำในการเกษตรมากกว่าเดิม และใช้น้ำเกินปริมาณน้ำต้นทุนที่โครงการส่งมา ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการรับน้ำในการเพาะปลูก ส่วนด้านการบำรุงรักษาระบบชลประทาน และด้านงบประมาณซึ่งพบปัญหาในระดับน้อยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะว่าเงินงบประมาณของกลุ่มสมาชิกที่กลุ่มจัดเก็บขึ้นซึ่งมีการบริหารจัดการในเรื่องของงบประมาณเอง ทำให้เกิดปัญหาในการมีส่วนร่วมน้อย แต่ก็จะมีบางกรณีที่มีปัญหาอยู่บ้าง เช่น เงินช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐมีไม่มาก ซึ่งสมาชิกกลุ่มก็จะร่วมกันบริจาคเงินเพื่อนำไปใช้ในด้าน การบำรุงรักษา และการจัดกิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในด้านการใช้น้ำนั้นพบว่า อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตรยังเป็นปัญหาหลักของเกษตรกรที่อยู่พื้นที่ท้ายน้ำ ซึ่งจะพบปัญหามากที่สุดในช่วงฤดูแล้ง คือปัญหาในการแย่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร โดยสาเหตุเกิดจากการจัดสรรน้ำไม่ทั่วถึง และการขยายตัวของพื้นที่ทำการเกษตร ในเขตพื้นที่ชลประทานทั้ง 5 อำเภอ เพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค สนามกอล์ฟ โรงแรมขนาดใหญ่ หมู่บ้านจัดสรร และใช้เพื่อการอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งในบางกรณีจะเป็นการสิ้นเปลืองมากกว่าใช้ในการเพาะปลูก เมื่อเทียบกับที่เกษตรกรจะได้รับ ทำให้มีความต้องการใช้ปริมาณน้ำสูงขึ้นทุกปี และน้ำต้นทุนที่มีอยู่ในช่วงหน้าแล้งไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถแบ่งปันตามความต้องการของผู้ใช้น้ำให้ทั่วถึงได้ รวมทั้งการขาดจิตสำนึก ในการใช้น้ำจึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเขตบางพื้นที่ และประกอบกับเกษตรกรไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำเพื่อสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง

สำหรับข้อเสนอแนะนั้นผู้ให้ข้อมูลต้องการให้คณะกรรมการหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเลือกสถานที่ประชุมที่อยู่กึ่งกลางหมู่บ้านของพื้นที่ดำเนินการ เพราะสมาชิกจะได้เดินทางมาร่วมประชุมได้สะดวก และให้แจ้งการประชุมให้ทราบล่วงหน้าอย่างน้อย 1 วัน หรือแจ้งทางเอกสาร เพราะบางครั้งสมาชิกออกไปทำงานนอกบ้านทำให้ไม่ทราบการประชุม รวมถึงหน่วยงานของรัฐควรสนับสนุนทางด้านงบประมาณเพิ่มขึ้น สนับสนุนให้เกษตรกรขุดบ่อเก็บกักน้ำเพื่อสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง และควรซ่อมแซมคลองส่งน้ำสายหลักที่ชำรุด และกำจัดวัชพืชเพื่อใหระบบการส่งน้ำมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

(Implications)

จากข้อมูลพื้นฐานทางด้านลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตรของผู้ให้ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ซึ่งสอดคล้องกับ ปัญญา หิรัญศรี (2529: 185) ได้ระบุว่าเพศชายนั้นมีความเชื่อมั่นและมีเหตุผล หรือชอบตัดสินใจมากกว่าเพศหญิง มีอายุระหว่าง 46-55 ปี ทั้งนี้เนื่องจากผู้ที่มีอายุน้อย และอยู่ในวัยแรงงานหนุ่มสาว ส่วนใหญ่ได้อพยพเข้าไปศึกษาต่อในเมือง อีกทั้งยังเข้าไปรับจ้างใช้แรงงานในตัวเมือง ส่วนด้านการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาภาคบังคับ ซึ่งสอดคล้องกับบุญสม วราเอกศิริ (2529: 4) ที่ระบุว่า สาเหตุที่ทำให้ประชากรในชนบทมีการศึกษาหรือขาดมาตรฐานการศึกษา เนื่องจากว่าชนบทเกษตรนั้นมักห่างไกลความเจริญ ขาดแคลนสถานศึกษา รวมทั้งส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องรายได้ต่ำทำให้ไม่มีเงินเรียนต่อในระดับสูงขึ้น ซึ่งเป็นปัญหา และอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ โดยยังเข้าใจว่าน้ำเป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด ด้านสมาชิกในครัวเรือน พบว่าส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขนาดเล็ก โดยสมาชิกอยู่ระหว่าง 3-4 คน สอดคล้องกับเกณฑ์ชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานที่ต้องการให้แต่ละครอบครัวมีบุตรไม่เกิน 2 คน

ข้อมูลทางเศรษฐกิจพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา รายได้รวมครัวเรือนที่น้อยที่สุด 4,000 บาทต่อปี และมากที่สุด 340,000 บาทต่อปี ทั้งนี้เพราะผู้มีรายได้รวมของครอบครัวเรือนมากมักจะประกอบอาชีพหลาย ๆ ด้านเพิ่มเติม เช่น ค้าขาย รับจ้าง ประกอบธุรกิจส่วนตัว ขณะที่เกษตรกรที่มีรายได้น้อยมักจะทำกิจกรรมทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว และเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้แหล่งเงินทุนจากการกู้ธนาคารเพื่อการเกษตรเป็นหลัก

ข้อมูลด้านสังคม พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำเฉลี่ย 13 ปี ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำเฉลี่ย 1-3 ครั้งต่อปี และมีประสบการณ์ในการฝึกอบรมเฉลี่ย 3 ครั้งต่อปี และการได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ส่วนใหญ่แล้วได้รับข้อมูลจากหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน ซึ่งเกษตรกรจะได้รับรู้ถึงข่าวสาร รวมถึงสถานการณ์ในปัจจุบัน ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการชลประทาน และการแจ้งเรื่องสำคัญต่าง ๆ ให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำได้รับทราบ ซึ่งสอดคล้องกับ ประทีป เรืองมาลัย (79: 2545) ที่ระบุว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารเป็นปัจจัยที่สำคัญมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร ทั้งนี้เพราะว่าผู้ที่มีความสนใจในการรับฟังข้อมูลข่าวสารจะมีความตื่นตัว หมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ จึงมักให้ความสำคัญกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทาน

ข้อมูลด้านการเกษตร พบว่า เกษตรกรมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยคนละไม่เกิน 10 ไร่ ซึ่งรวมทั้งการถือครองแบบมีเอกสารสิทธิ์ และไม่มีเอกสารสิทธิ์จำนวน 13 ราย ชนิดของพืชที่ปลูกส่วนใหญ่จะนิยมปลูกข้าว โดยวัตถุประสงค์หลัก เพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน และหากเหลือเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนแล้วจึงนำขาย รองลงมานิยมปลูกพืชเศรษฐกิจที่ปลูกในฤดูแล้ง เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพด กระเทียม มะเขือเทศ พริก ถั่วฝักยาว และไม้ดอก พื้นที่ทำการเกษตรได้รับน้ำชลประทานเกือบทั้งหมด แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร ใช้น้ำจากแหล่งน้ำชลประทานเป็นหลัก และมีเพียงส่วนน้อยที่ได้ใช้แหล่งน้ำจากธรรมชาติในการทำการเกษตรควบคู่ไปด้วย ส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ ต้องใช้แหล่งน้ำจากชลประทาน และอาศัยน้ำในช่วงฤดูฝนในการทำการเกษตรกรรม ซึ่งในช่วงฤดูแล้ง ปริมาณน้ำมีไม่พอต่อความต้องการของเกษตรกร ส่งผลให้การเพาะปลูกในภาคการเกษตรเสียหาย และได้ผลผลิตน้อยลง ส่วนเกษตรกรที่มีพื้นที่เก็บกักน้ำสามารถดึงน้ำสำรองมาใช้ในการเพาะปลูก ทำให้ได้รับผลกระทบน้อยกว่าเกษตรกรที่ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตง ทั้ง 3 ด้านคือ 1) การจัดการน้ำชลประทาน 2) ด้านการบำรุงรักษาระบบชลประทาน และ 3) ด้านการบริหารภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน พบว่ามีส่วนร่วมปานกลางทั้ง 3 ประเด็น เนื่องจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานนั้น มีรูปแบบให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น และมีการตัดสินใจร่วมกันเป็นกลุ่มร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน ซึ่งการบริหารจัดการชลประทานโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วม จึงไม่ใช่แค่เรื่องระดมแรงงานของเกษตรกรหรือการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำเท่านั้น แต่เป็นเรื่องการกระจายอำนาจการตัดสินใจให้แก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานเองได้ ดังนั้นการให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการน้ำชลประทาน เพื่อให้สามารถเผชิญปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น การผลิต

อาหารให้ได้มากแต่ใช้ปริมาณน้ำให้น้อยลง และเพื่อเป็นการปรับปรุงประสิทธิภาพในระบบชลประทาน สร้างความเสมอภาคในการกระจายน้ำให้เป็นธรรมมากที่สุด มีส่วนร่วมในการออกระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดสรรน้ำ การบำรุงรักษา และซ่อมแซมระบบชลประทาน การระดมแรงงานหรือทรัพยากร รวมถึงการหาทางออก และแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งร่วมกันเกี่ยวกับการใช้น้ำ และการที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำนั้นยังสร้างให้เกษตรกรมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชลประทาน เพื่อช่วยกันดูแลรักษาระบบชลประทานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการน้ำชลประทาน เกษตรกรสามารถเผชิญปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น การผลิตอาหารให้ได้มากแต่ใช้ปริมาณน้ำให้น้อยลง และเพื่อเป็นการปรับปรุงประสิทธิภาพในระบบชลประทาน การสร้างความเสมอภาคในการกระจายน้ำให้เป็นธรรมมากที่สุด มีส่วนร่วมในการออกระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดสรรน้ำ การบำรุงรักษา และซ่อมแซมระบบชลประทาน การระดมแรงงานหรือทรัพยากร รวมถึงการหาทางออก และแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งร่วมกันเกี่ยวกับการใช้น้ำ และการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำนั้นยังสร้างให้เกษตรกรมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชลประทาน เพื่อช่วยกันดูแลรักษาระบบชลประทานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

(Recommendations)

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย (Recommendation from the Results)

ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำแม่แตง ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถนำไปเป็นข้อมูลสำหรับผู้บริหารในระดับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขแผนงานการดำเนินงานให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. หน่วยงานชลประทานควรมีการจัดสัมมนา และศึกษาดูงานการบริหารจัดการน้ำของชุมชนอื่น ๆ ที่มีการบริหารจัดการที่ดี และประสบความสำเร็จ เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ในด้านการศึกษาดูงานนอกเขตพื้นที่ และเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กับหน่วยงานชลประทานต่างพื้นที่ ศึกษาถึงปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และในอนาคตข้างหน้า ซึ่งการมีประสบการณ์ในด้านการศึกษาดูงาน เกษตรกรจะได้รับความรู้ และ

แนวคิดใหม่ ๆ สามารถนำความรู้ที่ได้ มาพัฒนาปรับปรุง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการแหล่งน้ำในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

2. เจ้าหน้าที่ของชลประทานควรเข้าไปส่งเสริมหรือให้คำแนะนำกลุ่มเกษตรกรในเรื่องการขุดบ่อเพื่อสำรองน้ำใช้ในฤดูแล้ง ทั้งนี้พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ และมีเกษตรกรเพียง 51 ราย เท่านั้นที่มีน้ำสำรองใช้ ในการเกษตรฤดูแล้ง เกษตรกรต้องอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำชลประทาน หรือในช่วงฤดูฝนเป็นหลักในการทำการเกษตร ซึ่งในช่วงฤดูแล้งมีปริมาณน้ำที่น้อยอยู่แล้ว ทำให้ปริมาณน้ำไม่พอต่อความต้องการของเกษตรกร ส่งผลให้การเพาะปลูกในภาคการเกษตรเสียหาย และได้ผลผลิตน้อยลง

3. กรมชลประทานควรมีการประสานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องที่จะช่วยให้เกษตรกรได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง เช่น การประสานงานกับกรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกรมชลประทานในการจัดการฝึกรอบรมอาชีพให้กับเกษตรกร เช่น การอบรมความรู้ในเรื่องพืชที่เป็นความต้องการของตลาด การปลูกพืชหมุนเวียน เนื่องจากในปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ผลผลิตทางด้านการเกษตรล้นตลาด ได้ราคาต่ำ และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ปลูกพืชที่ใช้น้ำได้เหมาะสมกับฤดูกาลเพาะปลูก ทั้งนี้การจัดฝึกรอบรมในเรื่อง ต่าง ๆ เหล่านี้ อาจจะเป็นการเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป (Recommendation for Further Study)

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำแม่แตง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร ของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน เขตอำเภอสันป่าตอง 2) ศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน ในเขตอำเภอสันป่าตองใน ด้านการจัดการน้ำชลประทาน ด้านการบำรุงรักษา และด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และ 3) ศึกษาถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในด้านการมีส่วนร่วม และด้านการใช้น้ำชลประทาน ของเกษตรกรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยรวบรวมจากผู้นำครอบครัวในท้องที่ 6 ตำบล ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 371 คน แต่เนื่องจากโครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษาแม่แตง มีพื้นที่โครงการชลประทานถึง 5 อำเภอ ดังนี้ อำเภอแม่แตง อำเภอแม่อิง อำเภอเมือง อำเภอหางดง และอำเภอสันป่าตอง ดังนั้นการวิจัยจึงไม่ครอบคลุมทั้งหมด หากผู้สนใจที่จะทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรศึกษาวิธีการดำเนินงาน และการบริหารงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ประสบความสำเร็จทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการสนับสนุน และส่งเสริมการดำเนินงานในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อเกษตรกรในอนาคต และควรได้มีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ตำบล อำเภอ ในด้านการบริหารงานของเกษตรกรว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร และควรศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตรในหลาย ๆ จังหวัด เพื่อศึกษาเปรียบเทียบในแต่ละจังหวัด ว่าเกษตรกรมีความคิดเห็น หรือการมีส่วนร่วมในแต่ละจังหวัดมากน้อยเพียงใด

2. การวิจัยครั้งต่อไปน่าจะศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานของ เจ้าหน้าที่ชลประทาน กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในเขตพื้นที่รับน้ำชลประทานด้วย เพื่อที่จะได้รับทราบความคิดเห็นในแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร ซึ่งจะนำมาปรับปรุงงานด้านการจัดการน้ำชลประทานให้ดีขึ้นต่อไป ในเขตพื้นที่โครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษาแม่แตงทั้งหมด

3. ควรมีการศึกษาในด้านการจัดการบริหารการใช้น้ำของเจ้าหน้าที่ชลประทาน รวมถึง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่อยู่ในพื้นที่โครงการชลประทาน เพื่อให้ทราบถึงมุมมองของแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการบริหารการใช้น้ำ ว่ามีแนวทางการบริหารจัดการแตกต่างกันอย่างไร

4. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในรูปแบบการวิจัย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรในเชิงคุณภาพ เพื่อให้การวิจัยมีมุมมองที่กว้างขึ้น และเข้าไปศึกษาถึงการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน

บรรณานุกรม
(BIBLIOGRAPHY)

- กรมชลประทาน. 2544. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Irrigation Management-PIM). เชียงใหม่: ฝ่ายจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา, โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง. (อัดสำเนา).
- _____. 2548. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมด้านการบำรุงรักษา. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานพัฒนาการบริหารน้ำ, สำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ.
- กรรณิกา ชมดี. 2524. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารพี ต.ท่าชัย อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกวิท พวงงาม, ปรีดี โชติช่วง และพิชัย หวัดสูงเนิน. 2536. การพัฒนาชุมชน และการบริหารงานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นิซการพิมพ์.
- โกวิท นวลวัฒน์ และพรรณนีย์ วิชชาชู. 2537. ไร่สวนผสม: ทางเลือกของเกษตรกรภาคใต้ โครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร.
- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. 2527. การพัฒนางานชนบท. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จิตติศักดิ์ ศรีปัญญา. 2537. กระบวนการตัดสินใจยอมรับเทคโนโลยีการปลูกถั่วสับ ของเกษตรกรแม่ใจ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่ใจ.
- ชมพูนุช ผลกล้วย. 2535. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในการดำเนินงาน และบำรุงรักษาชลประทานในไร่นา: ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ ดพบุรี จำกัด ในเขตโครงการชลประทานโคกเทียม อำเภอเมือง จังหวัดดพบุรี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชุตีวรรณ สิทธิเลิศ. 2543. การศึกษาศักยภาพการบริหารจัดการน้ำโดยองค์การผู้ใช้น้ำ กรณีศึกษาองค์การผู้ใช้น้ำในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชวลีกร ขวัญชัยนนท์. 2546. ความต้องการปลูกสมุนไพรของเกษตรกรในโครงการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรของศูนย์พัฒนาวัตถุบ่อทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่ใจ.

ชูชาติ คำภู. 2507. **ชลกร ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2506-07**. กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน.

ชูชีพ ใจมั่น. 2537. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.

ชูชีพ พัฒน์ศิริ, สุภชาติ สุขารมณ์, กอบเกียรติ ผ่องพูน, วิรติ ขาวอุปถัมภ์ และทวีวงศ์ เทียนเสรี. 2543. **โครงการศึกษาการบริหารจัดการเก็บค่าน้ำ**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ทวีทอง หงษ์วัฒน์. 2527. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทัศนีย์ ศิริวรรณ. 2522. **ผลกระทบของการใช้น้ำชลประทานที่มีต่อการยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่ของเกษตรกรในเขตโครงการชลประทาน พิษณุโลก**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ทัศนีย์ อนมาน และพรเทพ พัฒนานุรักษ์. 2535. **บทบาทและความร่วมมือด้านกำลังคนจากหน่วยงานของเอกชนต่อการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ธีรวัฒน์ ชูรัตน์. 2541. **ความคาดหวังของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการป้องกันและกำจัด ศัตรูข้าวโดยวิธีผสมผสานในจังหวัดยโสธร**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

นรินทร์ พัฒนพงศา. 2533. **แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว.

นำชัย ทนุผล และสุนิลา ทนุผล. 2531. **การพัฒนาชุมชน: หลักการและยุทธวิธี**. เชียงใหม่: ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527. **กลวิธีแนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

นิรันดร์ ทัพไชย. 2533. **การมีส่วนร่วมของสตรีในการจัดการเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านโครงการพัฒนาการเกษตรชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยแอ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญสม วราเอกศิริ. 2529. **หลักและวิธีการส่งเสริมการเกษตร**. เชียงใหม่: ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, สุทธิชัย ออบอุ้น (พระมหา), สหทัยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และชลกาญจน์ ฮาชันนารี. 2543ก. **กระบวนการทางเทคนิคการทำงานในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- _____. 2543ข. กระบวนการทางเทคนิคการทำงานในการพัฒนา. อ้างใน
 สาวิตรี พะยอมรัมย์. 2549. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชาวไร่อ้อยเขตภาคกลางใน
 การกำหนดราคาอ้อย. เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ประทีป เรืองมาลัย. 2545. การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำชลประทานชลประทานของโครงการชล
 ประทานเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ในอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: การค้นคว้าอิสระ
 ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรีชา สามารด. 2547. ความคาดหวังของชุมชนท้องถิ่นต่อป่าชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์.
 กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปัญญา หิรัญรัมย์. 2529. ความรู้พื้นฐานการส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุญ. 2527. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา,
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. 2540. วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ. ศูนย์
 หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธสร วัฒนาอุดมวงษ์. 2540. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาคุณภาพน้ำแม่ปิง: การศึกษาแบบ
 องค์การรวมเพื่อจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
 มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไพฑูรย์ พะลาชะสูตร. 2535. อนุสรณ์เกษียณ. กรุงเทพฯ: อักษรไทย.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2529. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภะ
 การพิมพ์.
- มนัส สุภักษ์. 2544. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยว
 เกษตรเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านโป่ง คำป่าไผ่ อำเภอดันทราย จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่:
 ดุษฎีนิพนธ์, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2525. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2515. กรุงเทพฯ:
 อักษรเจริญทัศน์.
- ลักขณา สิริวัฒน์. 2530. จิตวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน. 2531. การพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัลภา อยู่ทอง. 2525. การยอมรับเทคโนโลยีของเกษตรกรรายได้น้อยในจังหวัดลำปาง และจังหวัด
 สตูลนคร. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- วันเพ็ญ สุรฤกษ์. 2528. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการจัดการเกี่ยวกับระบบชลประทานในภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชัย เทียนน้อย. 2540. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- วิบูรณ์ บุญขจรโรกุล. 2526. หลักการชลประทาน. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน คณะวิศวกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2535. การบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: บทบาทขององค์กรในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศิริวรรณ วงศ์สมบัติ. 2533. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านเกษตรกรในอำเภอสันทราย และแม่อิง. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- สมบูรณ์ อุวิระ. 2539. เศรษฐศาสตร์วิศวกรรมน้ำ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน, คณะวิศวกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน. 2526. จิตวิทยาเพื่อการศึกษาผู้ใหญ่. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.
- สมปรารถนา อย่างอื่น. 2547. การมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรในการใช้น้ำชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่กวัง เชียงใหม่. เชียงใหม่: ปัญหาพิเศษปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สากล สถิตวิทยานันท์. 2532. ภูมิศาสตร์ชนบท. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สาวิตรี พยอมแย้ม. 2549. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชาวไร่ฮ้อยเขตภาคกลางในการกำหนดราคาฮ้อย. อ้างใน นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527. กลวิธีแนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักชลประทานที่ 1 เชียงใหม่. 2540. โครงการชลประทานเขตภาคเหนือตอนบน. เชียงใหม่: (แผ่นพับ).
- _____. 2549. รายละเอียดโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: ฝ่ายจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา. (อัดสำเนา).
- สุชา จันทรธม. 2527. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุรินทร์ สุริยวงศ์. 2536. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.

- สุรีย์ สอนสมบูรณ์. 2511. **หลักและวิธีการให้น้ำชลประทาน**. กรุงเทพฯ: แผนกแผนภาพและการพิมพ์, กรมชลประทาน.
- สุเมธ แสงนันทนวล. 2531. **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกหมู่บ้านคหบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านเคหะสถานกรุงเทพ โครงการ 4**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- แสวง ริมประนาม. 2537. **ผลจากการยอมรับการผลิตแบบไร้नाผสมของเกษตรกรจังหวัดนครราชสีมา**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- อดิน รพีพัฒน์. 2536. **การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. อ้างใน อุทัย ดุลยเกษม. (บรรณาธิการ). **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อังคณา สิมานนท์วรไชย. 2525. **การเปรียบเทียบผลได้ทางเศรษฐกิจและสังคมของสมาชิกสหกรณ์ธุรกิจ ร.พ.ช. กับการเกษตรภายนอก**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อำนาจ อนันตชัย. 2527. **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. นนทบุรี: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Coward, E. Walter, Jr. 1980. **Irrigation and Agricultural Development in Asia**. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Penner, L.A. 1978. **Social Psychology**. New York: Oxford University Press.
- Reed, Michael L. 1992. **The Sociology of Organization: Themes, Perspectives and Prospects**. Worcester. Great Britain: Billing&Son.
- Scott, W. Richard. 1992. **Organization: Rational, Natural, and Open System**. New Jersey: Prentice-Hall.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้สัมภาษณ์เกษตรกรในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานแม่แตง ในเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ข้อมูลที่ได้จะนำไปประกอบการทำปัญหาพิเศษ วิทยาศาสตร์ มหบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์มีจำนวน 3 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการใช้น้ำชลประทาน

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของเกษตรกรในการใช้น้ำชลประทาน

ตอนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการเกษตร

ลักษณะส่วนบุคคล

1. เพศ

- () 1. ชาย () 2. หญิง

2. อายุ (เกิน 6 เดือนนับ 1 ปี)..... ปี

3. สถานภาพ

- () 1. โสด () 2. สมรส
() 3. หม้าย () 4. อื่นๆ (ระบุ).....

4. ระดับการศึกษา

- () 1. ไม่ได้รับ / ไม่จบการศึกษาขั้นบังคับ
() 2. ประถมตอนต้น (ป.1-ป.4)
() 3. ประถมปลาย (ป.5-ป.6) หรือ ป.7 (เดิม)
() 4. มัธยมตอนต้น (ม.1-ม.3) หรือ ม.ศ.3 (เดิม)
() 5. มัธยมตอนปลาย (ม.4-ม.6) หรือ ม.ศ.5 (เดิม)
() 6. อาชีวศึกษา (ป.วช.)
() 7. อนุปริญญา (ป.วศ.)
() 8. ปริญญาตรี

() 9. อื่น ๆ (ระบุ).....

5. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน คน

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

6. อาชีพหลัก

() 1. ทำไร่	() 2. ทำนา
() 3. ทำสวน	() 4. เลี้ยงสัตว์
() 5. ค้าขาย	() 6. รับจ้าง
() 7. อื่น ๆ (ระบุ).....	

7. รายได้ในครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา มีรายได้ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

1. จากภาคการเกษตร.....บาท
2. จากการรับจ้างทั่วไป.....บาท
3. จากการค้าขาย.....บาท
4. จากการประกอบธุรกิจส่วนตัว.....บาท
5. อื่น ๆ (ระบุ).....บาท
- รวมรายได้ปีละ.....บาท

8. แหล่งเงินทุนที่กู้ยืมมาลงทุนในภาคการเกษตร

- () 1. ไม่ได้กู้ยืม
- () 2. กู้ยืม
ถ้ากู้ยืม ท่านได้มาจากแหล่งใดบ้าง
 - () 1. ธ.ก.ส.
 - () 2. กองทุนหมู่บ้าน
 - () 3. อื่น (ระบุ).....

ลักษณะทางสังคม

9. ระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน ปี

10. ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมที่กลุ่มผู้ใช้น้ำ จัดขึ้นในรอบปีหรือไม่

() 1. ไม่เคยเข้าร่วม	() 2. เคยเข้าร่วม	จำนวน.....ครั้ง

11. ในรอบปีที่ผ่านมาท่านมีได้เข้าร่วมการฝึกอบรมเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทานหรือไม่
 () 1. ไม่เคยเข้าร่วม
 () 2. เคยเข้าร่วม จำนวน.....ครั้ง
12. ท่านได้รับทราบหรือรับรู้ หรือติดต่อตามข่าวสารเกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทาน จากแหล่งใดมากที่สุด
 () 1. หอกระจายข่าว () 2. วิทยุ
 () 3. โทรทัศน์ () 4. หนังสือพิมพ์
 () 5. เจ้าหน้าที่ของรัฐ () 6. อื่น ๆ (ระบุ).....
13. มีการเยี่ยมชมของเจ้าหน้าที่ชลประทานหรือไม่ในรอบปีที่ผ่านมา
 () 1. ไม่มี () 2. มี จำนวน.....ครั้ง

ลักษณะทางการเกษตร

14. จำนวนพื้นที่ถือครอง
 () 1. ไม่มี () 2. มีไร่
15. สภาพการถือครองที่ดิน (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
 () 1. ไม่มีเอกสารสิทธิ์ () 2. มีเอกสารสิทธิ์
16. จำนวนพื้นที่รับน้ำชลประทาน..... ไร่
17. ชนิดของพืชที่ปลูก (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
 () 1. ข้าว () 2. ข้าวโพด
 () 3. กระเทียม () 4. ถั่วเหลือง
 () 5. มะเขือเทศ () 6. ไม้ผล
 () 7. ไม้ดอก () 8. อื่น ๆ (ระบุ).....
18. แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
 () 1. แหล่งน้ำชลประทาน () 2. แหล่งน้ำจากธรรมชาติ
19. พื้นที่เก็บกักน้ำ (บ่อเก็บน้ำ)
 () 1. มีไร่ () 2. ไม่มี

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน

คำชี้แจง

มากที่สุด/ทุกครั้ง	หมายถึง	การมีส่วนร่วมในระดับมากที่สุด
มาก/เกือบทุกครั้ง	หมายถึง	การมีส่วนร่วมในระดับมาก
ปานกลาง	หมายถึง	การมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง
น้อย/น้อยครั้ง	หมายถึง	การมีส่วนร่วมในระดับน้อย
น้อยที่สุด/น้อยครั้งมาก	หมายถึง	การมีส่วนร่วมในระดับน้อยที่สุด

การมีส่วนร่วม	มีส่วนร่วม					ไม่มีส่วนร่วม
	มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)	โปรครระบุ สาเหตุ
1. ด้านการจัดการน้ำชลประทาน						
1.1 เข้าร่วมประชุมวางแผนจัดสรรน้ำประจำฤดูกาลส่งน้ำร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน						
1.2 ประชุมชี้แจง แผนการส่งน้ำประจำฤดูกาล						
1.3 แจ้งความต้องการการใช้น้ำให้หัวหน้ากลุ่มทราบ						
1.4 ใช้น้ำไม่ให้เกิดปริมาณน้ำตามที่ตกลงกันได้						
1.5 แก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งที่เกี่ยวกับการใช้น้ำของสมาชิกกลุ่มด้วยกัน						
1.6 ปรึกษากับบุคคลในกลุ่มสมาชิก เกี่ยวกับการจัดการน้ำชลประทาน						

การมีส่วนร่วม	มีส่วนร่วม					ไม่มีส่วนร่วม
	มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด	โปรครระบุ สาเหตุ
	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)	
2. ด้านการบำรุงรักษา						
2.1 ซ่อมแซมอุดรูรั่วคันคลอง ชลประทาน						
2.2 ปลุกหญ้าคลุมหลังคัน คลอง ชลประทาน						
ซ่อมแซมอาคารและประตูน้ำ						
2.4 ขุดลอกคลองในพื้นที่ ชลประทานที่ดินเงิน						
2.5 กำจัดวัชพืชในคลองและตัด หญ้าบนคันคลองชลประทาน						
2.6 ห้ามปรามไม่ให้ผู้ใดมากระทำ ให้เกิดความเสียหายแก่อาคาร สิ่งก่อสร้าง						
2.7 ให้ความร่วมมือในการไม่ทิ้ง ขยะ และของเสียลงคลอง ชลประทาน						
2.8 บริจาควัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการ ซ่อมแซมคลองชลประทานในเขต พื้นที่ทำการเกษตรในชุมชนของ ตนเอง						

การมีส่วนร่วม	มีส่วนร่วม					ไม่มีส่วนร่วม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	โปรครระบุสาเหตุ
	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)	
3. ด้านการบริหารงานภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ						
3.1 ประชุมการวางแผนงานในการใช้น้ำชลประทาน						
3.2 ดำเนินงานด้วยความเต็มใจ						
3.3 จัดทำระเบียบข้อบังคับ ภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ						
3.4 เลือกหัวหน้าดู-หัวหน้าคลอง						
3.5 เลือกคณะกรรมการของกลุ่มผู้ใช้น้ำ						
3.6 กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มจัดขึ้น						
3.7 ชี้แจงปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้กับหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ						
3.8 วางแผนการส่งน้ำภายในคลองซอย และคลองแยกซอย						
3.9 เสนอความคิดเห็นในการปลูกพืชแต่ละฤดูกาล กับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน						

ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ

ปัญหา / อุปสรรค	ระดับของปัญหา				
	มาก ที่สุด	มาก	ปาน กลาง	น้อย	น้อย ที่สุด
	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
1. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม 1.1 การประสานงานภายในกลุ่ม ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
1.2 การให้ความร่วมมือของกลุ่มสมาชิก ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
1.3 การบำรุงรักษาระบบชลประทาน ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
1.4 ด้านงบประมาณ ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					

ปัญหา / อุปสรรค	ระดับของปัญหา				
	มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
2. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้น้ำชลประทาน 2.1 ปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
2.2 การจัดสรรน้ำในคลองซอย ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
2.3 การจัดสรรน้ำในแก่ง (กวน้ำ) ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
2.4 ความขัดแย้งภายในกลุ่มสมาชิกในการใช้น้ำ ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					
2.5 ด้านระยะทาง ข้อเสนอแนะ (ระบุ).....					

ภาคผนวก ข
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายมงคล จินดาธรรม	
วัน เดือน ปี เกิด	11 พฤศจิกายน 2521	
สถานที่เกิด	อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2533	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านท่าเกวียน
	พ.ศ. 2540	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเซตุพนศึกษา
	พ.ศ. 2543	ประกาศวิชาชีพชั้นสูง (ปว.ส.) เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ โรงเรียนลำปางเทคโนโลยี
	พ.ศ. 2546	วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วศ.บ.) สาขาวิชาวิศวกรรม ศาสตรคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2547-48	วิศวกรคอมพิวเตอร์บริษัท เอกราชอุตสาหกรรม จำกัด
	พ.ศ. 2549	เจ้าหน้าที่ระบบโทรมาตร สำนักงานชลประทานที่ 1
	พ.ศ. 2550	อาจารย์แผนกคอมพิวเตอร์ โรงเรียนเชียงใหม่เทคโนโลยี
	พ.ศ. 2551-ปัจจุบัน	เจ้าหน้าที่ระบบคอมพิวเตอร์ บริษัท เอ.ที.พี. อินเตอร์ เมคคอลล จำกัด.